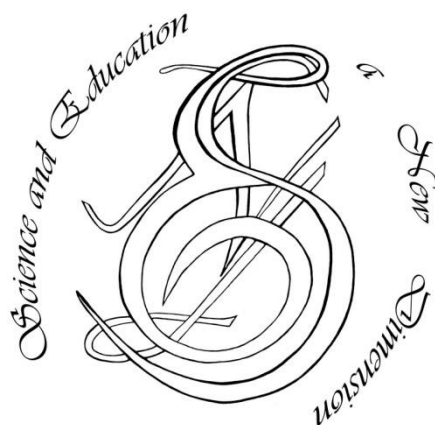

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

PHILOLOGY

Филология

p-ISSN 2308-5258

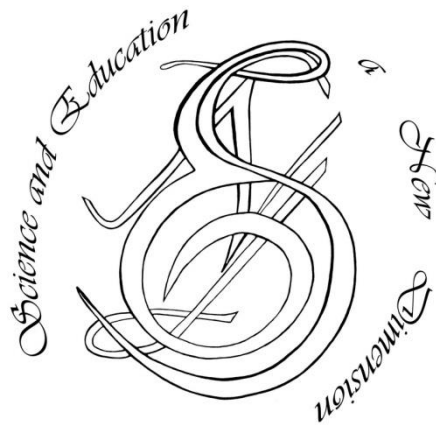
e-ISSN 2308-1996

IX(76), Issue 260, 2021 Nov.

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2021-260IX76>

Philology

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. **Nina Tarasenkova, Dr. habil.**

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odesa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Perekhrest Alexander, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Sokuriaynska Liudmyla, Doctor of sociological science. Prof. Head of Department of Sociology. V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hranchak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Millousheva-Boykina Dobrinka Vassileva, PhD, assoc. professor at the Faculty of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Diana Barkáts

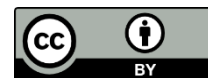
© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe
BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and co-authors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts, each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

The journal is published under Creative Commons Attribution License v4.0

THE JOURNAL IS LISTED AND INDEXED IN:

INDEX COPERNICUS: ICV 2014: 70.95; ICV 2015: 80.87; ICV 2016: 73.35; ICV 2018: 90.25;
ICV 2019: 89.50; ICV 2020: 94.89

GOOGLE SCHOLAR

CROSSREF (DOI prefix:10.31174)

ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY

UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK

SCRIBD

ACADEMIA.EDU

CONTENT

Признаковая вербализация категории вежливости в русском и английском языках: лексикографический подход <i>Шэнь Биньбинь</i>	7
Прижиттєва полеміка довкола театральної рецензії Тараса Шевченка: між запереченням і сприйняттям <i>Н. О. Бондарєва</i>	10
Уплив громадянського суспільства на українське мовне законодавство <i>О. В. Чуєшкова</i>	14
Роль політичних карикатур та їх специфіка у сучасних англомовних медіа <i>Ю. М. Федік</i>	18
Архітектоніка та семантика складників англомовних масмедійних медичних текстів малої форми на тематику COVID-19 <i>О. М. Фурман</i>	23
Англійськомовні лексеми crisis, pandemic, stress, adventure, opposition й українськомовні лексеми криза, пандемія, стрес, пригода, протистояння як слова-стимули при формуванні термінологічного поля “resilience” / “резилентність”: лексикографічна й корпусна верифікація <i>Я. В. Капранов, В. О. Громова</i>	27
Քաղաքական խոսույթի գենդերային հայեցակերպը (խոսքային ազդեցիկայի դրսևորումներ) Ա.Տ.Շնյազյան; Լ.Ի.Սարաբյան	32
Методологія аналізування когнітивно-прагматичного потенціалу протестантської проповіді (на матеріалі проповіді “Stormy Weather – COVID-19”) <i>Т. М. Макарова</i>	36
Типи англомовних мультимодальних інфографічних текстів на тематику COVID-19 <i>Л. Л. Макарук</i>	41
Метафора как модель отображения индивидуально-авторского стиля (на материале поэзии А. Фета) <i>Е. П. Шкиль</i>	46
Специфіка формування та перерозподілу понятійного субстрату у двокомпонентних дієслівних конструкціях сучасної турецької мови <i>Г. Ю. Спотар-Аяр</i>	56
“Creative Viewing”: the Beat Generation on Screens in the 21 st Century <i>Г. О. Stembkovska</i>	61
Лінгвостатистичний аналіз лексики китайськомовного педагогічного дискурсу <i>І. В. Ситник</i>	64
Країнознавчий текст як основний засіб у процесі навчання української мови як іноземної <i>О. О. Злотник-Шагіна</i>	68

Признаковая вербализация категории вежливости в русском и английском языках: лексикографический подход

Шэнь Биньбинь

Университет Чжэцзян Юэсю, Шаосин, Китайская Народная Республика
Corresponding author. E-mail: shenbinbin9104@gmail.com

Paper received 15.09.21; Accepted for publication 18.10.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2021-260IX76-01>

Аннотация. Статья посвящена лексикографическому анализу признаковой вербализации категории вежливости в русском и английском языках. Проведён анализ семантической наполненности основных признаковых вербализаторов исследуемой категории, сравнение её языковой реализации в русском и английском языках. Продемонстрировано современное (словарное) представление о признаке “вежливый” и этимология данного слова. На примере фрагментов тезаурусов исследуемых языковых единиц английского языка продемонстрировано наличие системных отношений лексем и функционирование развитой системы их внутренних и внешних связей.

Ключевые слова: вежливый, вербализация, признак, семантика, тезаурус, этимология.

Введение. Вежливость является категорией субъективной и часто спорной. Будучи, в первую очередь, категорией морали и имея определенные субъективно-чувственные составляющие, вежливость имеет конвергентный междисциплинарный характер, реализует категориальные признаки, обладающие основополагающим значением и выстраивающие сложные отношения в философии, этике, психологии, педагогике и многих других отраслях знаний, среди которых и язык.

Краткий обзор публикаций по теме. Категория вежливости достаточно часто становится предметом лингвистического внимания: её рассматривают как феномен речевой коммуникации (Т.В. Ларина), национально-культурный маркер (В.В. Дементьев, Е.А. Земская), проявление культуры речи и этикетного поведения (Н.И. Формановская) и т.д. Однако до настоящего времени остаются не до конца раскрытыми вопросы вербализации данной категории в современном русском языке и соотношения вербализаторов русского языка с подобными единицами других (в том числе, английского) языков.

Целью данной работы является демонстрация лексикографической фиксации признаковой вербализации категории вежливости в русском и английском языках.

Материалы и методы. Исследование проводится на данных лексикографических источников русского и английского языков: толковых, синонимических, словообразовательных, переводческих (двуязычных) словарей, тезаурусов. Фактическим материалом являются выявленные в словарях лексические единицы русского и английского языков (имена прилагательные), используемые для называния признака, характеризующего категорию вежливости.

Для определения признаковых характеристик категории вежливости в двух языках применены следующие методы: интерпретация результатов этимологических версий лексем *вежливый / courteous, polite* и установление их развития; дефиниционный анализ – для уточнения толкований исследуемых единиц, компонентный анализ – для определения семантических компонентов значений их вербализаторов, сопоставительный метод – для сравнения и сопоставления семантических структур в русском и английском языках.

Результаты и их обсуждение. В нашей работе под признаковой вербализацией категории вежливости имеем в виду использование лексических единиц, описывающих признаки, (представленных прилагательными) с вершиной парадигмы “вежливый”.

“Толковый словарь русского языка” под редакцией С.И. Ожегова и Н.Ю. Шведовой содержит следующее определение лексемы *вежливый*: “соблюдающий правила приличия, воспитанный, учтивый” [4, с. 72].

Обратившись к этимологии данного слова, прослеживаем восхождение современной формы анализируемой единицы к индоевропейскому корню **weid-*: **woid-* (“видеть, замечать”):

“вежливый – соблюдающий правила приличия, учтивый, обходительный; выражающий учтивость. ▲ В рус. языке XI–XVII вв. изв. *вѣжливи* “сведущий, опытный”, *вѣжсьливый* и *невѣжливый*, в словарях от м. с 1704 г. ▲ Соств.-рус. производное прилаг. с суф. *-ливъ* (-’ивъ) от *вѣжа* “сведущий, знайка”, восходящего к праслав. **вѣдѣа*, образованного при помощи суф. *-ѣа* от основы глаг. **вѣдати*” [6, с. 99];

“ведать – устар. иметь сведения о ком-, чем-л., знать; испытывать, ощущать, чувствовать; заведовать, управлять, распоряжаться чем-л. ▲ В рус. языке XI–XVII вв. изв. *вѣдати* и множество приставочных производных, а также *вѣдѣти*, *вѣмь* “знать, уметь”. ▲ Из праслав. **вѣдати*, восходящего к и.-е. **weid-*: **woid-* “видеть, замечать”. Имеет соответствия: др.-инд. *veda-* “знание, веда”, др.-прусс. *waidimai*, *waist* “знаем, знать”, др.-греч. *οἶδα* “я знаю”, гот. *wait*, *witum*, *witan* “знаю, знаем, знать” [6, с. 98–99].

В.И. Даль в “Толковом словаре живого великорусского языка” определяет прилагательное *вежливый* как “соблюдающий свѣтскіе, житейскіе приличія, учтивый, услужливый, предупредительный” [2, с. 339].

С точки зрения словообразовательных связей прилагательное *вежливый* является исходным словом в словообразовательном гнезде и образует дериваты морфологическим способом (см. Таблицу 1):

Таблица 1. Словообразовательное гнездо слов с корнем вежлив- [5, с. 83]

Вѣжлив(ый)	→	вѣжлив-о	→	вѣжлив-еньк-о
				не-вѣжливо
		вѣжлив-ость	→	не-вѣжливость
		не-вѣжлив(ый)	→	невѣжлив-о
				невѣжлив-ость

Современные словари предлагают широкий спектр синонимических вербализаторов понятия “вежливый”: “учтивый, корректный, предупредительный, обходительный, лобезный, деликатный; куртуазный (*устар.*, *теперь иутл.*); субтильный (*разг.*); обычливый (*устар. прост.*) /

по отношению к женщине: галантный; галантерейный (устар. разг. ирон.) / в знач. сказ.: мил (разг.)” [1, с. 47].

Тезаурус русского языка Ru WordNet как лингвистический ресурс концептуального типа, содержащий

иерархическую сеть понятий, к которым приписаны текстовые выражения, выстраивает такую сеть отношений прилагательного вежливый (см. Таблицу 2):

Таблица 2. Синсет прилагательного вежливый [7].

однокоренные слова:	вежливость, невежливый, невежливость
гипероним:	(1) отличный, (2) приличный, соответствующий приличиям
домен:	психологические науки, психология
гипоним:	(1) деликатный, тактичный, тонкий, (2) обходительный, (3) корректнее, корректный, покоректнее, (4) подчеркнуто вежливый, подчеркнуто учтивый, учтивый
антоним:	невежливый, некорректный, неучтивый

Эти слова, объединенные в семантический узел и демонстрирующие внутрисистемные отношения, связаны между собой различными семантическими отношениями и раскрывают дополнительные (часто имплицитные) характеристики базовой словарной единицы.

Особый интерес представляет соотношение единиц для обозначения “вежливый” в русском и английском языках.

Русско-английский словарь предлагает такие варианты перевода прилагательного вежливый: *courteous*, *polite* [3, с. 946].

При этом англо-русские переводческие эквиваленты представлены в словаре шире:

courteous: вежливый, учтивый, обходительный [3, с. 211];

polite: 1) любезный, вежливый, благовоспитанный; 2) изящный; 3) культурный; 4) (редк.) гладкий [3, с. 637].

“Этимологический словарь онлайн” фиксирует такое происхождение и развитие лексемы *courteous*: “около 1300 г., *curteis*, “having elegant manners (с элегантными манерами), well-bred (воспитанный), polite (вежливый), urbane (любезный)”, также “gracious (милостивый), benevolent (доброжелательный)”, от старофранцузского *curteis* (современный французский – *courtois*) “having courtly bearing or manners (имеющий изысканный вид или манеры)”, от краткого *court* + *-eis*, от латинского *-ensis*” [9]. В словаре отмечается, что данная лексическая единица редко использовалась до 1500 года, а “в феодальном обществе также обозначала человека с хорошим образованием” [9].

Словарь “Oxford Languages” так описывает происхождение прилагательного *courteous*: “среднеанглийское (в значении ‘having manners fit for a royal court’ (имеющий манеры, достойные королевского двора)): от старофранцузского *corteis*, от латинского *cohors* ‘yard (двор), retinue (свита)’. Изменение окончания в 16 веке произошло из-за ассоциации со словами, оканчивающимися на *-eous*” [13]. Также словарь графически представляет развитие данной лексической единицы:

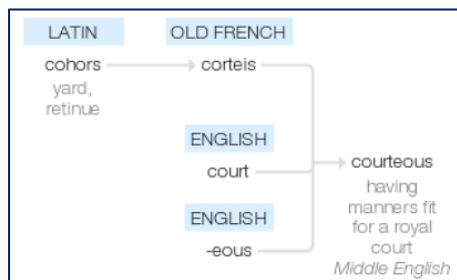

Рис. 1. Происхождение прилагательного *courteous* [13].

Рис. 2. Происхождение прилагательного *polite* [13].

Содержит информацию о происхождении прилагательного *polite* и “Этимологический словарь онлайн”: “конец 14 века, “polished (полированный), burnished (полированный)” (середина 13 века – в качестве фамилии), от латинского *politus* “refined (утонченный), elegant (элегантный), accomplished (совершенный)”, дословно “polished” (полированный), причастие прошедшего времени к *polire* “to polish (полировать), to make smooth (делать гладким)”” [9]. Словарь сообщает, что буквальное значение этого прилагательного в английском языке устарело.

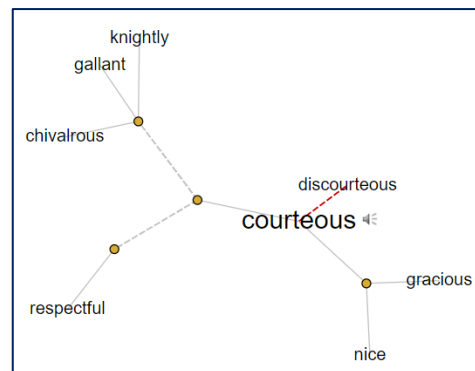

Рис. 3. Визуализированный фрагмент тезауруса прилагательного *courteous* [14].

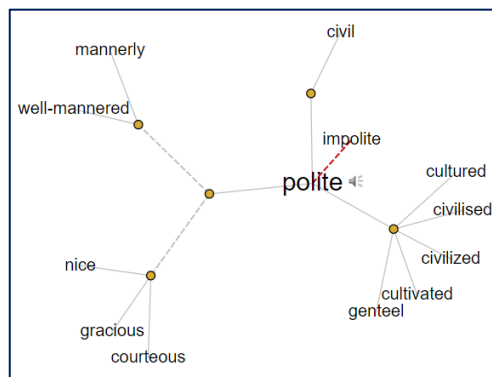

Рис. 4. Визуализированный фрагмент тезауруса прилагательного *polite* [14].

Обратившись к современным толковым словарям английского языка, получаем следующие данные о семантическом наполнении анализируемых единиц:

courteous: “1: marked by polished manners, gallantry, or ceremonial usage of a court; 2: marked by respect for and consideration of others” [11], “polite and showing respect” [8], “polite, especially in a way that shows respect” [12], “polite, especially in a formal way” [10];

polite: “1a: of, relating to, or having the characteristics of advanced culture; b: marked by refined cultural interests and pursuits especially in arts and belles lettres; 2a: showing or characterized by correct social usage; b: marked by an appearance of consideration, tact, deference, or courtesy; c: marked by a lack of roughness or crudities” [11], “behaving in a way that is socially correct and shows understanding of and care for other people's feelings; socially correct rather than friendly” [8], “having or showing good manners and respect for the feelings of others” [12], “someone who is polite behaves towards other people in a pleasant way that follows all the usual rules of society” [10].

Анализ системных (в данном случае, парадигматических) отношений этих единиц английского языка демонстрирует функционирование развитой системы их внутренних и внешних связей (см. Рисунки 3 и 4).

Представленные фрагменты тезаурусов содержат единицы связей первого порядка прилагательного *polite*, где прилагательное *courteous* подается вместе с прилагательными *nice*, *gracious*, которые отсутствуют в словарях как варианты для перевода прилагательного *вежливый*. При этом среди ближайших связей прилагательного *courteous* прилагательное *polite* не зафиксировано.

Выводы. Проведенное исследование позволило сравнить и сопоставить специфику признаков вербализации категории вежливости в лексикографических источниках неблизкородственных языков, а также учесть особенности переводных эквивалентов, содержащихся в двуязычных англо-русских и русско-английских словарях общепотребительной лексики и дополненных данными современных тезаурусов.

Перспективой дальнейших исследований является верификация полученных данных на материале текстов художественной литературы на английском и русском языках и сравнение результатов верификации в синхронии и диахронии.

ЛИТЕРАТУРА

1. Александрова З.Е. Словарь синонимов русского языка: практический справочник. М.: Рус. яз., 2001. 568 с.
2. Даль В. Толковый словарь живаго великорускаго языка: В 4 т. Т. 1. А-З. М.-СПб: Издание книгопродавца-типографа М.О. Вольфа, 1880. 723 с.
3. Мюллер В.К. Полный англо-русский русско-английский словарь. М.: Эксмо, 2013. 1328 с.
4. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. М.: А ТЕМП, 2006. 944 с.
5. Тихонов А.Н. Новый словообразовательный словарь русского языка для всех, кто хочет быть грамотным. М.: АСТ, 2014. 639 с.
6. Этимологический словарь современного русского языка. Сост. А.К. Шапошников: в 2 т. Т. 1. М.: Флинта: Наука, 2010. 584 с.
7. Тезаурус русского языка RuWordNet [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://ruwordnet.ru/ru>
8. Cambridge Dictionary [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://dictionary.cambridge.org/>
9. Etymonline [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.etymonline.com/>
10. Macmillan dictionary [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.macmillandictionary.com/>
11. Merriam-Webster Dictionary [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.merriam-webster.com/>
12. Oxford Advanced Learner's Dictionary [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>
13. Oxford Languages [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://languages.oup.com/google-dictionary-en/>
14. Visual Thesaurus [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.visualthesaurus.com/>

REFERENCES

1. Aleksandrova Z.Ye. Dictionary of synonyms of the Russian language: a practical guide. M.: Rus. yaz., 2001. 568 p.
2. Dal V. Explanatory Dictionary of the Living Great Russian Language: In 4 v. V.1. A-3. M.-SPb: Publishing of a bookseller-typographer M.O. Volf, 1880. 723 p.
3. Muller V.K. Complete English-Russian Russian-English Dictionary. M.: Eksmo, 2013. 1328 p.
4. Ozhegov S.I., Shvedova N.Yu. Explanatory dictionary of the Russian language. M.: A TEMP, 2006. 944 p.
5. Tihonov A.N. New word-formation dictionary of the Russian language for everyone who wants to be literate. M.: AST, 2014. 639 p.
6. Etymological Dictionary of the Modern Russian Language. Compiled by A.K. Shaposhnikov: in 2 v. V.1. M.: Flinta: Nauka, 2010. 584 p.
7. Thesaurus of the Russian language RuWordNet [Electronic resource]. Access mode: <https://ruwordnet.ru/ru>

Describing verbalization of the category of politeness in Russian and English: a lexicographic approach **Shen Binbin**

Abstract. The article deals with the lexicographic analysis of the describing verbalization of the category of politeness in the Russian and English languages. The analysis of the semantic content of the main verbalizers of the studied category, a comparison of its linguistic implementation in Russian and English is carried out. The modern concept of politeness and the etymology of this word are presented. On the example of fragments of thesauri of the studied linguistic units of the English language, the systemic relations of lexemes and the functioning of a developed system of their internal and external relations are demonstrated.

Keywords: *polite, verbalization, sign, semantics, thesaurus, etymology.*

Прижиттєва полеміка довкола театральної рецензії Тараса Шевченка: між запереченням і сприйняттям

Н. О. Бондарєва

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Corresponding author. E-mail: kika_7@ukr.net

Paper received 04.10.21; Accepted for publication 19.10.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2021-260IX76-02>

Анотація. Розглянуто полеміку довкола єдиного театрального відгуку Шевченка, яка становить локальний, проте важливий епізод у прижиттєвій рецепції його творчості, в тому числі критичної. Один із опонентів не спромігся збагнути проникливість непретензійних міркувань критика щодо акторської гри Катерини Пиунової та інших. Натомість інший сучасник, вже з кола справжніх поціновувачів театру, віддав йому належне, визнавши слушність його оцінок.

Ключові слова: дискусія, театральна критика, акторська гра, атрибуція, натяк.

Вступ. Написана у Нижньому Новгороді під час вимушеного очікування дозволу на повернення у столицю Шевченкова театральна рецензія (єдина в його доробку) «Бенефис г-жи Пиуновой января 21 1858 г.» має доволі тривалу і плідну історію вивчення. Водночас, як показують студії останніх років, у її дослідженні ще чимало «білих плям», які потребують неабияких зусиль сучасних науковців. До недостатньо вивчених аспектів Шевченкової статті належить, зокрема, її синхронна рецепція, чому не приділено належної уваги. Публікація рецензії викликала локальну полеміку в нижньоновгородській пресі та жваве обговорення публіки. Водночас коментатори театрознавчої статті поета, як правило, обмежуються поясненням окремих реалій та зрідка – розлогою цитацією відгуку на неї, чого, зрозуміло, явно недостатньо для розуміння літературного резонансу рецензії, різкого тону полемічної відповіді на неї тощо. Важко назвати інший яскравий приклад дискусії за життя Шевченка, яку б викликала його публікація, адже навіть відгуки на перший «Кобзар» все ж не були літературною полемікою, а лише рядом розрізаних критичних реакцій на появу нової поетичної книжки.

Короткий огляд публікацій за темою. Багато нового в історії Шевченкової публікації з'ясував Віктор Дудко у розвідці «Стаття Тараса Шевченка «Бенефис г-жи Пиуновой января 21 1858 г.»: публікації, синхронна рецепція, коментарі» ще 2008 року (статтю передруковано у збірнику його праць 2014-го [3], див. рецензію: [1], також: [2]), виправивши ряд помилкових тверджень своїх попередників, він наголосив на потребі коректного відтворення назви рецензії Шевченка: без жодних розділових знаків, яких немає в першодруці, та без розкриття скорочення «г.». Крім того, дослідник нагадав, що стаття з'явилася в неофіційній частині «Нижегородских губернских ведомостей» 1 лютого 1858 року не без підпису, як стверджувалося в більшості наукових джерел, а за трьома астерисками. До інших важливих уточнень Віктора Дудка звертатимемося в процесі нашого подальшого розгляду.

Мета статті – поглиблений розгляд полеміки, викликані Шевченковою рецензією, аналіз основних векторів дискусії, розшифрування прихованих натяків і особистісних випадів, не завжди зрозумілих сучасному читачеві без знання тодішнього контексту та реалій.

Матеріали та методи. Матеріалом для узагальнень слугуватимуть стаття Шевченка та два відгуки на неї, що з'явилися на сторінках тих самих «Нижегородских губернских ведомостей» упродовж 1858 року. Нині їх удоступнено завдяки републікації в першому томі капітального зведення «Тарас Шевченко в критиці» (2013) в упорядкуванні Олександра Бороня і Михайла Назаренка [4]. Результативність дослідження забезпечено методом повільного прочитання з одночасним зіставленням тверджень українського письменника й учасників дискусії.

Результати та їх обговорення. У відповідь на Шевченкову рецензію невдовзі, 22 лютого 1858 року, з'явилася гостра репліка «Заметки на статью о бенефисе г-жи Пиуновой (в 5-м № Н. Г. В.)» за підписом Щоголева [4, с. 302–304]. Тривалий час авторитетні дослідники (наприклад, Сергій Єфремов та інші) вважали авторський підпис нерозкритим псевдонімом, інші робили припущення, нагадає В. Дудко, що репліку написав один з ображених прихильників згаданої в Шевченка актриси Васильєвої [3, с. 153–154]. Насправді ж, як давно з'ясовано, опонент українського поета служив актором Нижньоновгородського театру. Таке твердження додатковою аргументацією підтримали коментатори Олександр Бороня і Степан Захаркін, звернувши увагу на згадку про цього актора у пізнішій статті Миколи Храмцовського [4, с. 680], про яку далі. Цим і пояснюється непоштивий тон відгуку. Друкуючи «Заметку на статью о бенефисе г-жи Пиуновой (в 5-м № Н. Г. В.)», редакція нижньоновгородської газети стала на бік Шевченка, підтримавши його оцінки акторської гри: «Следуя своей программе, мы помещаем в нашей газете статьи, расходящиеся с нами во взгляде, в убеждении, что из разносторонних воззрений возникает истина» [4, с. 302].

Щоголев починає свою репліку важливою для нас нині вказівкою, хоч і в напівіронічному тоні, на чималій резонанс Шевченкової публікації: «Статья о бенефисе г-жи Пиуновой, кажется, много шума надела по городу. И как же не сделать шума, когда прошло столько времени, и никто не прочёл строчки о нижегородском театре? На сцене нового было много, а писать никто не хотел – непостыдное равнодушие! Но, слава Богу, долго ждали, да много взяли! Мы очень благодарны автору за сюрприз и ни от кого не скроем, что в статье его мы нашли много оригинального» [4, с. 302]. Автор натякає на те, що вряди-

годи все ж у газеті з'являлися відгуки на театральні рецензії (зокрема того ж М. Храмцовського), тобто Шевченко не став чимось унікальним для Нижнього Новгороду, проте в його публікації і немає такої претензії.

Далі Щоголев показово оминає Шевченкове позитивне, навіть захоплене сприйняття гри Катерини Піунової, до якої, як відомо, поет тоді був не байдужий. Шевченко акцентував природність її виконання, побіжно, але доречно відзначивши фізичну привабливість дівчини: «[...] г-жа Пиунова достойно поддержала лестное мнение о себе. Независимо от юности и располагающей наружности, она так мила и естественна, что глядя на нее, забываешь театральные подмостки. Давали в этот вечер драму «Парижские нищие» и водевиль «Бедовая бабушка». Водевиль сам по себе хорош, но в исполнении г-жи Пиуновой и г-жи Трусовой (бабушка) это вышла такая миленькая игрушка, что хоть на любую столичную сцену: так грациозна наивностью своею Глаша и так добродушно-комична бабушка. Бенефициантка обладает всеми задатками сценического искусства, а это, вместе с молодостью ее, конечно, подает большие надежды и в будущем» [5, с. 209]. Зрозуміло, задля об'єктивності поет не втримався від критичних суджень, які свідчать про його неупередженість, прагнення достойно оцінити акторську майстерність Піунової. Натомість Щоголев сприйняв стримані рекомендації невинувато гостро. Шевченко радив їй розширити репертуар, не знаючи, мабуть, що вона вже робила такі спроби, про що у своїй репліці писав актор, не згадавши, утім, наскільки вони були успішними: «[...] г. автор искренно думает, что г-жа Пиунова смело может расширить свой репертуар. Ещё прежде совета автора г-жа Пиунова делала попытки перейти за черту своего амплуа – в «Ревизоре», «Детском докторе», «Царской невесте» и многих других пьесах и, вероятно, от души поздравит автора статьи своего бенефиса, что он напрасно искренно так думает» [4, с. 302–303]. Щоголев далі зауважує: «Автор статьи уверяет г-жу Пиунову, что если она будет разрабатывать исключительно своё амплуа, то это пристрастие повредит её таланту» [4, с. 303], хоча Шевченкова думка істотно складніша: «Мы искренно думаем, что она может смело расширить свой репертуар; труда будет больше и вдумываться в роли нужно будет серьезнее; но зато талант развернется шире» [5, с. 209]. Поет наводить своєму твердженню переконливі приклади з репертуару Піунової, у якому, судячи з усього, таки непогано орієнтувався [5, с. 209–210]. Натомість його опонент вдається до відвертої демагогії, яка не має нічого спільного з театрознавством, не уникаючи при цьому критичних випадів на адресу Шевченка: «Если я, например, порядочно пишу деловые бумаги, разве я непременно должен браться писать и статьи о бенефисах, чтоб расширить свои способности? А если я не умею писать статей о бенефисах? Зачем же мне браться за то, что я не могу сделать? И г-жа Пиунова заставляла сожалеть о себе, когда была не на своём месте» [4, с. 303]. Зрозуміло, не знаючи автора рецензії, Щоголев у своєму припущенні потрапив пальцем у небо, очевидно, сприйнявши дописувача до газети за якогось невідомого ближче чиновника.

Наступне міркування актор передає коректно, хоча і примітивізуючи його поза контекстом: «Автор статьи говорит, что М. С. Щепкин ни с кем с таким удовольствием не играл, как с г-жой Пиуновой. Жаль, что Щепкин мог поздно встретиться с г-жой Пиуновой; может быть, чрез это мы многое потеряли от таланта Щепкина» [4, с. 303]. Крім порожнього іронізування, йому нічого більше заперечити. Насправді Шевченко конкретизує свою думку, називає труднощі, з якими зіткнулася юна актриса: «Сюда же можно отнести и роль Татьяны в «Москале-чаривнике»; пьеса эта была поставлена в два дня по желанию Михаила Семеновича Щепкина, приехавшего случайно в Нижний и согласившегося участвовать в трех спектаклях, и, несмотря на поспешность постановки, а также незнание малороссийского языка, г-жа Пиунова в роли Татьяны была очень хороша, так что наш ветеран-артист был в восторге и говорил, что он ни с кем с таким удовольствием не играл, а мнение Щепкина может служить авторитетом. В нашей милой бенефициантке он принял сердечное участие, советовал ей серьезно трудиться, и, конечно, советы и напутствие вполне оценены ею» [5, с. 209–210]. Висловлено цілком доброзичливі міркування щодо Піунової, яка, схоже, не спромоглася оцінити похвалу.

Далі дебати розгорнулися довкола Васильєвої, що її вперше слушно ідентифікував як молоду актрису Олександрю Васильєву (а не як значно старшу її колегу Катерину Васильєву, що було прийнято у всіх наукових джерелах) саме В. Дудко [3, с. 163–178]. Зацитувавши пасаж про неї, Щоголев робить знущальний висновок про взаємозаперечність тверджень театрального критика: «Автор видит законченность в игре неустановившегося таланта (т. е. ещё развивающегося). Этого мы не понимаем и сомневаемся, чтобы сам автор понимал» [4, с. 303]. Тут укотре актор вдається до пересмикування. В оригіналі алогізму немає, Шевченкове міркування послідовне і прозоре: «Но странное впечатление оставляет г-жа Васильева: видна какая-то законченность в ее игре, как будто она выказала все свои средства и что дальше ожидать нечего; впечатление, не говорящее в пользу будущего развития; признать же совершенно установившимся талантом г. Васильеву нельзя. Очень желательно было бы, если б г-жа Васильева вникнула в причину такого явления, и нам кажется, что выяснение этого себе может принести ей большую пользу» [5, с. 210]. Опонент заперечує Шевченкові голосливою апеляцією до думки публіки: «Эти впечатления г. автор высказывает об артистке, которая с каждой новой ролью более и более удивляет разнообразием своего таланта. Но об игре г-жи Васильевой здесь говорить не место, да и нижегородская публика сама, без всяких посторонних разговоров, знает, за что оглушает рукоплесканиями свою любимицу» [4, с. 303]. Тож провінційні актори не звикли до професійної оцінки своєї гри, а лише до аплодисментів невібагливої публіки.

Навіть якщо поет відгукнувся з похвалою про гру Владимірова, то й тут Щоголев виступає проти: «О г. Владимірове автор говорит, что роль свою в «Парижских нищих» он выполнил чрезвычайно рельефно и талантливо. Сам г. Владиміров сознаётся, что первое представление «Парижских нищих» он только читал

роль» [4, с. 303], не помічаючи, що тим самим насправді принижує актора.

Насамкінець полеміст неточно переказує зачин Шевченкової рецензії, слід визнати, не надто вдалий, щоб не сказати штучний. Зацитуємо поета: «Приняв в соображение нравы нижегородских обитателей, в особенности обитательниц, я немало удивился, войдя в театр и найдя его почти полным. «Что бы значило это?» – спросил я у знакомого мне отъявленного нетеатрала. «Как что? Сегодня бенефис миленькой Пиуновой. Еще девочкой поступила она на нашу сцену; милovidностью и грациозностью своею обратила на себя внимание и, надо отдать ей справедливость, умела это вниманье поддержать и заслужить любовь нашей, не очень щедро расточающей свои чувства, публики. Вы сами увидите сейчас, насколько это справедливо» [5, с. 210]. Тут Щоголев має рацію, коли резонно зауважує: «Будто другие актёры и актрисы менее г-жи Пиуновой пользуются вниманием публики!» [4, с. 304]. Не так довго колишній засланець перебував у Нижньому Новгороді, щоб достеменно знати, як місцева публіка відвідує бенефіси. Розмова ж із «отъявленным нетеатралом» видається прийомом трохи архаїчним навіть для того часу.

Геть уже у фіналі допису Щоголев говорить настільки туманно, що читачі газети, не посвячені в тонкощі акторських взаємин, не маючи перед очима публікації, яка викликала полемічний відгук, навряд чи би збагнули, про що взагалі йдеться: «Г. автор хотя и высказал, и сильно высказал, что от игры г-жи Васильевой он всегда чувствует грустное впечатление, а от игры г-жи Пиуновой необыкновенное удовольствие, однако ж посовестился-таки сказать, что то же самое чувствовал и в «Парижских нищих». Он сделал даже более: сожалел, что г-жа Пиунова была слаба, а в особенности в той сцене, когда с ней, как говорится, столкнулась на одной доске г-жа Васильева. А г-жа Пиунова с своей ролью могла бы торжествовать над г-жой Васильевой. А если бы роли были розданы наоборот – тогда бы что?..» [4, с. 304]. Тоді як Шевченко тільки дозволив собі констатувати брак переконливого перевтілення Піунової під час виконання ролі Антуанетти: «В «Парижских нищих» г-жа Пиунова исполнила роль Антуанетты весьма совестливо, но видно, что у ней не было сочувствия к роли. Еще как-то мы заметили в одном месте, именно в свиданьи с дочерью банкира, когда она приходит просить работы, неправильность в дикции и позволяем себе обратить ее внимание на этот предмет» [5, с. 10]. Натомість про Васильеву сказав: «Г-жа Васильева передала очень верно тщеславную и своевольную Алиду, дочь банкира. Мимика ее замечательна, роль же сама по себе не может дать полного понятия об ее игре» [5, с. 210]. Тут зовсім не йдеться про зіткнення актрис в одній сцені: у першому випадку мова про ваді дикції Піунової, у другому – про майстерну гру Васильєвої. Безглузде припущення Щоголева відгонить попросту фіглярством. Отже, більшість суджень Шевченкової рецензії він спримітивізував, а подекуди перекрутив. Простежується виразна недоброзичливість до невідомого йому автора відгуку на бенефіс, намагання

заперечити йому, виставити на сміх. При цьому його зраджує брак кваліфікації критика, невміння безсторонньо оцінити акторську гру.

Через понад півроку, 18 жовтня 1858 року, в «Нижегородских губернских ведомостях» надруковано «Заметку о Нижегородском театре» вже згаданого історика і театрала М. Храмцовського (переконливу атрибуцію запропонував знову ж таки В. Дудко [3, с. 154–159]), яка, по суті, завершила заочну дискусію між Шевченком і Щоголевым. Треба відзначити, що рецензент, згадавши про обидві публікації, цілком солідаризувався саме із Шевченком, визнавши слушність його суджень: «Г-жа Пиунова, которая, можно сказать, родилась и выросла на нижегородской сцене, даровитая актриса; она очень мила во всех лёгких водевильных и комических ролях, кроме ролей с переодеваньем: для них у ней ещё мало разнообразия; также у ней, как и г-жи Васильевой, голос слаб в пении и даже не совсем приятен – визглив. Г-жа Пиунова пробовала было являться в первых драматических ролях, но не имела успеха, несмотря на то, что некоторые из любителей здешнего театра хотели поддержать её на этом амплоа; что и произвело полемику в здешней газете. Кажется, что противники г-жи Пиуновой в своей статье гнались только за резкостью выражений и ровно ничего не доказали, кроме того, что умеют делать кой-какие намёки, и то невпопад. Вопрос: может ли г-жа Пиунова впоследствии занять первое амплоа в драме или не может? – разрешит время: г-жа Пиунова очень молода, – ей не более 18 лет; при старании и изучении хороших образцов (но отнюдь не при копировке их) талант её может широко развернуться» [4, с. 329–330]. Цілком самостійні оцінки Храмцовського тих акторів, про яких писав Шевченко, великою мірою суголосні поетовим судженням. Водночас нижньоновгородський критик влучно і точно охарактеризував сутність допису Щоголева, відзначивши його різкий тон і нібито багатозначні, але переважно безглузді натяки.

Найвірогідніше, що Шевченко не прочитав статтю Храмцовського і не дізнався про завершальний відгомін дискусії довкола акторської гри Піунової та інших: на той час він уже кілька місяців як перебував у Петербурзі.

Висновки. Таким чином, полеміка довкола єдиної театральної рецензії Шевченка становить локальний, проте важливий епізод у прижиттєвій рецепції Шевченкової творчості, в тому числі критичної. Місцевий актор не спромігся збагнути проникливість непретензійних міркувань поета щодо акторської гри Піунової та інших. Щоголев кинувся захищати честь акторського «мундира», головню Васильєвої, не розуміючи завдань театральної критики. Звісно, якби не Шевченкова симпатія до дівчини, навряд чи б з'явився його дружній відгук, не позбавлений, однак, рис професійного об'єктивного присуду. Як занотував Шевченко у щоденнику, Піунова стримано сприйняла рецензію, яку він їй зачитав із газети [5, с. 148]. Важливо, втім, те, що інші сучасники, вже з кола справжніх поціновувачів театру, віддали належне Шевченкові, визнавши слушність його оцінок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боронь О. Нове слово у шевченкознавстві // Слово і Час. 2014. № 12. С. 116–119.
2. Боронь О. Шевченкознавство Віктора Дудка // Критика. 2017. Ч. 7/8. С. 8–10.
3. Дудко В. Тарас Шевченко: джерелознавчі студії. Київ: Критика, 2014. 416 с.
4. Тарас Шевченко в критиці. Київ: Критика, 2013. Т. I / Заг. редакція Г. Грабовича; упорядкування О. Бороня і М. Назаренка; коментарі О. Бороня, С. Захаркіна, М. Назаренка, О. Федорука. LX+804 с.
5. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. Київ: Наукова думка, 2003. Т. 5. 495 с.

REFERENCES

1. Boron, O. A new word in Shevchenko studies // Word and Time. 2014. No 12. P. 116–119.
2. Boron, O. Viktor Dudko's research on Shevchenko // Crytyka. 2017. No 7/8. P. 8–10.
3. Dudko, V. Taras Shevchenko: source studies. Kyiv: Crytyka, 2014. 416 p.
4. Taras Shevchenko. The critical reception. Kyiv: Crytyka, 2013. Vol. I. LX+804 p.
5. Shevchenko, T. H. Complete works of Shevchenko: in 12 volumes. Kyiv: Naukova dumka, 2003. Vol. 5. 495 p.

Lifetime controversy over Taras Shevchenko's theatrical review: between denial and perception

N. O. Bondariva

Abstract. The controversy, which is a local but an important episode in the lifelong reception of Shevchenko's work, including critical one, over his single theatrical response is considered. One of the opponents failed to understand the insight of the critic's unpretentious reasoning about the acting of Yekaterina Piunova and others. Instead, another contemporary, the one of the true connoisseurs of the theater, paid a tribute to him, acknowledging the correctness of his assessments.

Keywords: *discussion, theatrical criticism, acting, attribution, hint.*

Уплив громадянського суспільства на українське мовне законодавство

О. В. Чуєшкова

Українська інженерно-педагогічна академія
Corresponding author. E-mail: chueshkova@ukr.net

Paper received 26.10.21; Accepted for publication 15.11.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2021-260IX76-03>

Анотація. У статті простежено особливості мовної політики в Україні останніх років. Проаналізовано механізми контролю структур громадянського суспільства за дотриманням мовного законодавства. Розглянуто як помірковані, так і більш радикальні дії активістів (поширення інформації щодо діяльності депутатів у сфері мовного законодавства, акції протесту), зумовлені появою численних антимовних законопроектів. Висловлено впевненість у подальшій залежності української мовної політики від громадської думки й активності недержавних організацій.

Ключові слова: громадський тиск, громадянське суспільство, державна мова, мовне законодавство.

Вступ. Як показує новітня історія України, мовне законодавство й мовна політика загалом значною мірою залежать від громадської думки. Поняття «громадянське суспільство» розуміємо як суспільство рівноправних громадян, яке не залежить від держави, але взаємодіє з нею заради спільного блага. З-поміж основних ознак громадянського суспільства акцентуємо ідеологічну й політичну свободу, наявність демократичних інститутів і механізмів, які забезпечують кожній людині можливість впливати на формування і здійснення державної політики, зокрема мовної.

Огляд публікацій. Українська мовна політика була предметом уваги багатьох науковців, зокрема Б. Ажнюка, Л. Андрієнко, А. Загнітка, Г. Залізняка, Т. Марусика, Л. Масенко та інших.

Мета статті – проаналізувати вплив громадянського суспільства на формування мовного законодавства на сучасному етапі розвитку України.

Матеріалами дослідження стали численні законопроекти про мову окресленого періоду. У роботі використано такі **методи:** описово-аналітичний, систематизації, синхронного аналізу.

Результати і їхнє обговорення. Як ми вже наголошували в попередньому дописі [10], в Україні зростає кількість недержавних організацій, що присвятили свою діяльність захисту української мови. Надзвичайно важливою є роль громадськості в реалізації Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [9], зокрема 30 статті, згідно з якою мовою обслуговування споживачів в Україні є державна мова. Із 16 січня 2021 року споживачі в усіх сферах мають право на обслуговування українською за замовчуванням. У разі порушення нормативних вимог вони можуть поскаржитися Уповноваженому із захисту державної мови, заповнивши електронну скаргу, який складає акт про результати здійснення контролю за застосуванням державної мови й оголошує попередження та вимогу усунути порушення протягом 30 днів від дати складення акта. За повторне порушення протягом року Уповноважений накладає на суб'єкт господарювання, працівник якого порушив мовне законодавство, штраф у розмірі від трьохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Слід зазначити, що штрафувати злісних порушників можна буде тільки з 16 липня 2022 року (через 3 роки після набрання чинності Законом України «Про забезпечення функціону-

вання української мови як державної»). «У нас немає завдання їздити з “патрулями”, “мовними інспекторами”, якими політики залякують сьогодні людей, намагаючись у будь-який спосіб відмінити штрафи за порушення мовного закону. Але в нас повинні бути інструменти карати злісних порушників, які ігнорують норми Конституції і законів України, тих, хто принижує честь і гідність людей за використання української, паплюжить державну мову. Захищати право громадян на те, щоб вони могли вільно спілкуватись і отримувати інформацію та послуги українською мовою в усіх сферах суспільного життя на всій території України – наше головне завдання», – наголосив в одному з інтерв'ю Тарас Кремінський [7].

Згідно з інформацією, оприлюдненою на офіційній сторінці Тараса Кременя в мережі «Фейсбук», за I квартал 2021 року, за три місяці дії статті 30 мовного закону, до Уповноваженого із захисту державної мови щодо порушення мовного законодавства в різних сферах суспільного життя надійшло 1 129 повідомлень громадян. Щодо порушення прав на отримання інформації та послуг українською мовою найбільше громадян звернулося з Києва (327) та Київської області (120), зі Львівської області – 108 громадян, які переважно фіксують порушення в інших областях, з Харківської – 99, Одеської – 49, Дніпропетровської – 41, Чернігівської – 35, Запорізької – 23, Полтавської – 21, Донецької – 17, Луганської – 14, Вінницької – 13, Івано-Франківської – 12, Миколаївської та Чернівецької – по 11, Черкаської, Херсонської та Волинської – по 8 звернень. Найменша кількість звернень надійшла з Житомирської області – 2, Рівненської – 5, Сумської – 6, по 7 звернень надіслали мешканці Хмельницької, Тернопільської, Кіровоградської, Закарпатської областей. В інших зверненнях не встановлений регіон заявника. Загалом порушення мовного закону зафіксовані в усіх областях України.

Найбільш масовими є повідомлення щодо відсутності української версії сайтів інтернет-магазинів та вебсайтів про надання послуг державною мовою – 446. «З метою усунення порушень нами проведено величезну роботу. Як цього вимагає Закон, кожному із власників вебсайтів надіслано листи з вимогами усунути порушення. Варто зазначити, що переважна більшість власників інтернет-магазинів сумлінно підходить до усунення порушень та у 30-ти денний термін інформують нас про перехід інтернет-ресурсів

на державну мову. Переконали, що надалі кількість звернень щодо порушень у цій сфері буде зменшуватися», – наголосив Уповноважений [8].

На порушення своїх прав на отримання інформації та послуг державною мовою в маленьких крамничках і відомих торговельних мережах, а також в аптеках, салонах краси, спортивних залах, ресторанах і кав'ярнях поскаржилися 249 громадян з різних регіонів України.

Стабільно високою залишається кількість звернень громадян щодо порушення мовного законодавства посадовими особами органів державної влади та місцевого самоврядування Одеської, Харківської, Миколаївської, Черкаської, Київської, Запорізької областей. «Кількість звернень громадян щодо порушення норм закону представниками місцевої влади становить практично десяту частину від усієї кількості. У зв'язку з цим хотів би нагадати, що відповідно до статті 12 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» депутати місцевих рад та посадові особи органів місцевого самоврядування зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків, у тому числі під час засідань, заходів, зустрічей та робочого спілкування. У разі, якщо під час засідання, заходу або зустрічі використовується інша мова, має бути забезпечений переклад державною мовою», – підкреслив Тарас Кремень [8]. Він також зазначив, що за результатами розгляду звернень, у яких громадяни заявили про грубе порушення їхніх прав на отримання послуг державною мовою, Уповноважений ухвалив рішення про здійснення заходів державного контролю за застосуванням державної мови. «Відповідно до статті 56 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» станом на 16 квітня з початку цього року вже розпочато 35 заходів державного контролю, тоді як у минулому році таких заходів було здійснено 22», – повідомив Тарас Кремень [8].

У цьому контексті цікавим є досвід європейських держав. Ґрунтовний розгляд цього питання знаходимо в Б. Ажнюка [1]. Так, за його спостереженнями, значна кількість недержавних структур, які опікуються питаннями мови, існує у Франції. Для того, щоб мати право здійснювати контроль за виконанням мовного законодавства, громадська організація повинна відповідати певним критеріям, зокрема існувати принаймні два роки, мати достатню кількість членів, підтвердити свою ефективну роботу із захисту французької мови і некорисливий характер своєї діяльності. При дотриманні цих вимог їй надають дозвіл виконувати контрольні функції терміном на три роки. Дозвіл оформлюється спільною постановою міністерства юстиції і міністерства, на яке покладено захист французької мови.

Міжнародна організація Європейська мережа рівноправності мов ELEN (European Language Equality Network) опублікувала в 2015 році звіт про мовну дискримінацію щодо носіїв каталанської, баскської, галісійської, аsturійської й арагонської мов в Іспанії. Оприлюднені в цьому звіті дані свідчать про активну участь структур громадянського суспільства в моніторингу дотримання мовних прав. Зокрема,

неурядова організація Behatokia лише в 2015 році зафіксувала 1200 випадків порушення прав носіїв баскської мови, неурядова організація A Mesa pola Normalización Lingüística – 200 випадків порушення прав носіїв галісійської мови, неурядова організація Plataforma per la Llengua – 37 випадків порушення прав носіїв каталанської мови. У своєму виступі на Всесвітньому конгресі з мовної політики, що відбувся 16–20 квітня 2002 року в Барселоні, президент Міжнародної федерації викладачів сучасних мов Деніс Канніґґам відзначив зростання впливу неурядових організацій та інших інститутів громадянського суспільства на формування громадської думки у сфері гармонізації міжмовних відносин, толерантного ставлення до етномовних меншин і заохочення двомовності з достатнім знанням державної мови як засобу інтеграції в суспільне життя й реалізації особистих прагнень та інтересів. Досягнення активістів неурядових організацій із захисту мовних прав відзначаються на міжнародному рівні. У 2002 р. з ініціативи Міжнародної громадської організації Linguarax International (створена в 1987 р.) за підтримки ЮНЕСКО засновано щорічну міжнародну премію «Lingarax», якою нагороджують громадських діячів і науковців за успіхи в справі збереження загрожених мов і пропаганді мовного розмаїття й мультілінгвізму [1, с. 375–378].

Крім наведених вище механізмів контролю за дотриманням мовного законодавства, в Україні актуальними залишаються й більш радикальні дії громадськості. Як відомо, з 16 липня 2021 року в Україні почала діяти норма закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної», яка зобов'язує українські телеканали дублювати та озвучувати фільми й серіали державною мовою. Відповідно до закону обсяг українськомовного контенту на загальнодержавних телеканалах має зрости до 90%, на місцевих каналах – до 80%. Також лише 10% фільмів у кінотеатрах зможуть іти в оригіналі з субтитрами, решта фільмів мусять бути дубльовані чи озвучені державною мовою.

Також із 16 липня 2021 року не менше половини всіх виданих упродовж року видавцем назв книг мають бути українською мовою, і не менше 50% назв книг, що продаються у книгарнях, мають бути державною мовою. Ця норма не поширюється на видавничу продукцію кримськотатарською мовою, мовами корінних народів чи нацменшин. Із 16 січня 2022 року видавці загальнодержавних і регіональних друкованих ЗМІ можуть видавати їх будь-якою мовою за умови паралельного видання аналогічного накладу українською. Для місцевих друкованих ЗМІ ця вимога набуває чинності з 16 липня 2024 року.

24 травня 2021 року народні депутати з фракції «Слуга народу» М. Потураєв і Є. Кравчук зареєстрували у Верховній Раді законопроект № 5554 і запропонували через карантин у зв'язку з COVID-19 відтермінувати початок дії статей закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної», що стосуються обов'язкового показу фільмів на телебаченні й у кінотеатрах українською мовою. Законопроект передбачав, що ця норма почне діяти за 2 місяці після завершення карантину в Україні, а не з 16

липня 2021 року, як це передбачено законом. 01 червня 2021 року у ВР не знайшлося необхідних голосів для того, щоб включити такий законопроект до порядку денного сесії. На 14 червня 2021 року голова комітету Верховної Ради з питань гуманітарної та інформаційної політики М. Потураєв запланував позачергове засідання комітету, щоб розглянути на ньому поправки до законопроекту про Національну раду України з питань телебачення та радіомовлення. Суть поправки – цілковите звільнення телебачення від виконання закону про мову, зокрема – від вимог щодо української мови фільмів, реклами, передвиборчої агітації тощо. Також ці поправки дозволяли повернути на телебачення фільми із забороненими артистами та обмежували можливості покарання телеканалів за порушення. А вже 15 червня 2021 року Верховна Рада підтримала внесення до порядку денного засідання законопроектів №5554 і 5554-1. За постановою проголосували 212 депутатів від «Слуги народу», 5 депутатів від «Голосу» та 10 позафракційних. Щоправда, пізніше депутати К. Рудик, Я. Железняк, Я. Руцишин, А. Осадчук та Р. Костенко відкликали свої голоси, стверджуючи, що сталася помилка і вони проти внесення законопроектів у порядок денний [2].

Наслідком дій парламентарів стали численні акції, організовані представниками громадських рухів як у Києві, так й інших містах України на знак протесту проти спроб депутатів зірвати українізацію вітчизняного телепростору. «Нещодавні заяви "Слуг народу", що їхні антимовні законопроекти 5554 та 5554-1 потрапили в порядок денний Верховної Ради випадково і що вони взагалі не хочуть чіпати мову – смішні виправдання», – наголошується в дописі на фейсбук-сторінці громадянського руху «Відсіч» від 20.06.2021 [4]. І далі: «Це наша спільна перемога, якої б не сталося без потужного громадського тиску. Наразі, хоча «слуги» вже відхрещуються від намірів втручатися в закон про мову, їхні проекти 5554 та 5554-1 про скасування показу фільмів українською та концертних заходів українською – досі в порядку денному. Також освітній комітет нещодавно підтримав інший законопроект «слуг» про навчання іноземних студентів російською (3717). Не виключені й спроби внести антимовні зміни в інші законопроекти, як уже було нещодавно з законопроектом про Нацраду. Ми не припиняємо стежити і гостро реагувати на всі спроби влади знищити закон про мову й відновити русифікацію. Кожен депутат, який просуватиме чи підтримуватиме такі ініціативи, буде відповідати перед суспільством і розплачуватися рейтингом» [4].

Про дієвість такої стратегії свідчить реакція депутатів, зокрема голови комітету Верховної Ради з питань гуманітарної та інформаційної політики М. Потураєва, який наголосив, що поширювання наліпок про антимовні ініціативи депутатів у місцях проживання їхніх батьків, сусідів і друзів – це залякування і шантаж. «Якщо поширення активістами «Відсіч» правдивої інформації про ініціативи депутатів «слуг» серед їхніх родичів, друзів і знайомих видається цим депутатам «залякуванням і шантажем», то, може, з цими ініціативами щось не так? Якщо політик так боїться поширення правди про свої дії, то, може,

ці дії злочинні? Може, просто не треба вносити злочинні законопроекти проти мови, щоб не наражатися на «залякування і шантаж» з боку громадянського суспільства?» – цілком слушно запитують активісти громадянського руху «Відсіч» [5]. І далі: «Ми не віримо словам «патріотів», які атакують мову. Ми уважно стежимо й будемо активно інформувати суспільство про антимовні підступи депутатів, аж поки атаки на мову не припиняться. Активісти не лише з Києва, а й з Дніпра, Полтави, Сум і багатьох інших міст будуть розповідати правду про тих, хто вносить антиукраїнські закони і голосує за них» [5].

Доречним також уважаємо навести допис із фейсбук-сторінки М. Княжицького, якого колега-депутатка Верховної Ради (прізвища він не назвав) попросила вплинути на «Відсіч». «Так, я не є прихильником тиску на родичів. Вони не відповідають за наші помилки. Але я не можу ні про що просити "Відсіч", бо не маю на них жодного впливу!!! ...Усі наші Майдани врешті не були особливо керованими, хоча й мали лідерів. Метою всіх Майданів був захист незалежності і справедливості. Тому кожному політику, який виступає проти цього українського моря, потрібно усвідомити, що довгі штгилі на ньому оманливі, піде хвиля і змие кудись...» [6].

Наступною русифікаторською спробою депутатів від партії «Слуга народу» О. Корнієнка, М. Бужанського, О. Саламахи та А. Ключка стало внесення поправок у законопроект №5551-2 про фінансування культурної спадщини. 14 липня 2021 року їх мав розглянути бюджетний комітет, а 15 липня – на позачерговій сесії ухвалити Верховна Рада. Ці поправки передбачали таке: повне звільнення телебачення від виконання закону про мову; зрив переходу на показ фільмів українською; скасування чинних норм щодо української мови реклами та передвиборної агітації; повернення на екрани радянських фільмів із забороненими артистами; звільнення високопосадовців від іспитів на рівень володіння державною мовою; повернення російської мови в освітній процес; руйнування механізму накладання штрафів за порушення закону про мову [3]. Зауважимо, що ці поправки практично збіглися з поправками М. Потураєва, про які йшлося вище. І знову представники громадянського руху «Відсіч» організували акцію «Не дамо продати мову», унаслідок якої, очевидно, злякавшись розголосу і громадського тиску, депутати, крім М. Бужанського, відкликали свої поправки. Щоправда, під час акції стався прикрий інцидент: правоохоронці намагалися затримати одного з учасників, чому завадив народний депутат В. В'ятрович.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що мовне законодавство й мовна політика в нашій державі значною мірою залежать від активних дій громадянського суспільства, яке змушує владу бути ефективною, враховувати інтереси людей. Представники сучасних громадянських рухів переконані, що в ситуації, яка склалася з виконанням Закону про мову, не можна залишатися бездіяльними. В умовах російської гібридної агресії одним з дієвих механізмів впливу на владу є поширення правдивої інформації серед якомога більшої кількості громадян та тиск на владні структури шляхом організації акцій протесту.

Уважаємо, що протягом найближчих років мовне законодавство України також залежатиме від громад-

ської думки й активності недержавних організацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ажнюк Б. М. Мовна політика: Україна і світ: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 420 с.
2. Допис зі сторінки інтернет-ресурсу «Українська правда». URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/06/15/7297300/> (дата звернення: 28.09.2021).
3. Допис зі сторінки інтернет-ресурсу «Мова об'єднує» URL: https://www.facebook.com/plugins/post.php?href=https%3A%2F%2Fwww.facebook.com%2Fzakonpromovu5670%2Fposts%2F1083458998728998&show_text (дата звернення: 16.09.2021).
4. Допис зі сторінки громадянського руху «Відсіч» в мережі Facebook. URL: https://www.facebook.com/plugins/post.php?href=https%3A%2F%2Fwww.facebook.com%2Fvidsich%2Fposts%2F4129373673796687&show_text (дата звернення: 26.09.2021).
5. Допис зі сторінки громадянського руху «Відсіч» в мережі Facebook. URL: https://www.facebook.com/plugins/video.php?height=314&href=https%3A%2F%2Fwww.facebook.com%2Fvidsich%2Fvideos%2F4090332847713195%2F&show_text=false&width=560&t (дата звернення: 30.09.2021).
6. Допис зі сторінки М. Княжицького в мережі Facebook. URL: https://www.facebook.com/plugins/post.php?href=https%3A%2F%2Fwww.facebook.com%2Fmykolakn%2Fposts%2F10222018703990864&show_text=true&width (дата звернення: 16.10.2021).
7. Допис зі сторінки Уповноваженого із захисту державної мови в мережі Facebook. URL: https://www.facebook.com/plugins/video.php?height=314&href=https%3A%2F%2Fwww.facebook.com%2Fgovuamova%2Fvideos%2F1295724377481091%2F&show_text=false&width=560&t (дата звернення: 01.10.2021).
8. Допис зі сторінки Уповноваженого із захисту державної мови в мережі Facebook. URL: https://www.facebook.com/plugins/post.php?href=https%3A%2F%2Fwww.facebook.com%2Fgovuamova%2Fposts%2F347724010356967&show_text=true&width (дата звернення: 05.10.2021).
9. Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 25.09.2021).
10. Чуешкова О.В. Мовне законодавство і мовна політика в Україні (у контексті формування громадянського суспільства). Science and Education a New Dimension. Philology, VIII(71), Issue: 240, 2020 Nov. P. 7-10.

REFERENCES

1. Azhniuk B. M. Movna polityka: Ukraina i svit: monohrafiia. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 2021. 420 s.
2. Dopyz zi storinky internet-resursu «Ukrainska pravda». URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/06/15/7297300/> (data zvernennia: 28.09.2021).
3. Dopyz zi storinky internet-resursu «Mova obiednuie» URL: https://www.facebook.com/plugins/post.php?href=https%3A%2F%2Fwww.facebook.com%2Fzakonpromovu5670%2Fposts%2F1083458998728998&show_text (data zvernennia: 16.09.2021).
4. Dopyz zi storinky hromadianskoho rukhu «Vidsich» v merezhi Facebook. URL: https://www.facebook.com/plugins/post.php?href=https%3A%2F%2Fwww.facebook.com%2Fvidsich%2Fposts%2F4129373673796687&show_text (data zvernennia: 26.09.2021).
5. Dopyz zi storinky hromadianskoho rukhu «Vidsich» v merezhi Facebook. URL: https://www.facebook.com/plugins/video.php?height=314&href=https%3A%2F%2Fwww.facebook.com%2Fvidsich%2Fvideos%2F4090332847713195%2F&show_text=false&width=560&t (data zvernennia: 30.09.2021).
6. Dopyz zi storinky M. Kniazhytskoho v merezhi Facebook. URL: https://www.facebook.com/plugins/post.php?href=https%3A%2F%2Fwww.facebook.com%2Fmykolakn%2Fposts%2F10222018703990864&show_text=true&width (data zvernennia: 16.10.2021).
7. Dopyz zi storinky Upovnovazhenoho iz zakhystu derzhavnoi movy v merezhi Facebook. URL: https://www.facebook.com/plugins/video.php?height=314&href=https%3A%2F%2Fwww.facebook.com%2Fgovuamova%2Fvideos%2F1295724377481091%2F&show_text=false&width=560&t (data zvernennia: 01.10.2021).
8. Dopyz zi storinky Upovnovazhenoho iz zakhystu derzhavnoi movy v merezhi Facebook. URL: https://www.facebook.com/plugins/post.php?href=https%3A%2F%2Fwww.facebook.com%2Fgovuamova%2Fposts%2F347724010356967&show_text=true&width (data zvernennia: 05.10.2021).
9. Zakon «Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (data zvernennia: 25.09.2021).
10. Chuieshkova O.V. Language legislation and language policy in Ukraine (within the context of the civil society formation). Science and Education a New Dimension. Philology, VIII(71), Issue: 240, 2020 Nov. P. 7-10.

The impact of civil society on the Ukrainian language legislation

O. V. Chuyeshkova

Abstract. The article traces the peculiarities of the language policy in Ukraine in recent years. The mechanisms of how civil society structures control the observance of the language legislation are analysed. Both moderate and more radical moves of activists (dissemination of information on the activities of deputies in the field of the language legislation, protests) caused by the emergence of numerous anti-language bills are considered. The article expresses a strong belief that the Ukrainian language policy is likely to be further dependent on public opinion and the activity of non-governmental organisations.

Keywords: public pressure, civil society, state language, language legislation.

Роль політичних карикатур та їх специфіка у сучасних англомовних медіа

Ю. М. Федік

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Волинська область, Україна
Corresponding author. E-mail: jchorna5@gmail.com

Paper received 20.11.21; Accepted for publication 29.11.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2021-260IX76-04>

Анотація. У статті розглянуто взаємозв'язок вербальних та невербальних засобів, які є складниками масмедійних карикатур. Розкрито кореляцію семіотичних систем комунікації в мультимодальному тексті. Встановлено, що карикатура є мультимодальним текстом, яка доповнює, розширює, а іноді й дублює зміст. Виявлено, що карикатури виконують різні функції та мають потужний вплив на людину. Доведено, що найбільш поширеними карикатурами є політичні карикатури, так як образи політиків легко впізнавані та ідентифікують особу.

Ключові слова: мультимодальність, мультимодальний текст, політична карикатура, когерентність.

Вступ. У сучасній мультимодальній лінгвістиці панує тенденція до вивчення різноманітних процесів, засобів і способів творення смислів за допомогою вербальних та невербальних семіотичних систем. Лінгвістичний інтерес до дослідження вербальних та невербальних засобів, які відіграють провідну роль під час творення інформації та смислів, зумовлений тим, що сучасні тексти дедалі частіше охоплюють не лише вербальну складову, але й візуальну.

Короткий огляд публікацій по темі. Ключові засади мультимодальності висвітлені у фундаментальних розвідках Ш. Баллі, Р. Барта, Дж. Бейтмана, Е. Болдрі, М. Халідея, Дж. Деліна, Г. Креса, Т. ван Лювена, Ч. Форсвіла та інших. Мультимодальність досліджували й вітчизняні лінгвісти І. Бехта, О. Воровайова, Н. Гудзь, Л. Макарук та ін.

Основним із ключових понять мультимодальної лінгвістики є мультимодальний текст. Вперше термін «мультимодальний текст» був використаний Г. Кресом і Т. ван Лювеном [7, р. 56].

Мультимодальність полягає у формуванні значень за допомогою різних семіотичних засобів, різних кодів подання інформації. Фактура мультимодального тексту об'єднує дві різноманітні частини: вербальну (мовну) і невербальну (ту, що належить до інших знакових систем, ніж природна мова). Він являє собою «...складне текстове утворення, у якому вербальні й іконічні елементи утворюють одне візуальне, структурне, значеннєве й функціональне ціле, націлене на комплексний прагматичний вплив на адресата» [2, с. 7]. На думку Р. Барта, саме немовні знаки містять додаткову інформацію, конкретизують зміст повідомлення, сприяють відновленню раніше набутого досвіду адресата і є, власне, основою повідомлення. Вербальний (мовний) знак допомагає адресатові зорієнтуватися у світі безлічі іконічних знаків, ставить акценти на окремі культові знаки, тобто контролює образи (зображення) [4, с. 306]. Одним із найважливіших візуальних сегментів масмедійного та політичного дискурсів є карикатура. Карикатура, на думку дослідників, це «відтворення картин дійсності в перебільшеному або применшеному вигляді з метою їх висміювання», «зображуваний об'єкт свідомо подається в спотвореному, смішному ракурсі» [6]. Поза сумнівом, карикатура, у тому числі й політична, є мультимодальним текстом зі складною системою кодування, де актуалізація феноменологіч-

них когнітивних структур відбувається як через мовну проекцію, так і через візуально-просторові образи [3, с. 76].

А. Айнутдінов вважає карикатуру особливим типом інформації візуального характеру, що органічно поєднує текст і зображення. Науковець підкреслював, що карикатура не є суто ілюстрацією; це значно складніше інформаційне явище [1].

Мета нашої розвідки – схарактеризувати взаємодію вербального й невербального компонентів карикатур.

Матеріали та методи. Матеріалом дослідження слугує корпус карикатур, що змальовують ключових політичних лідерів США. В ході роботи були використані методи мультимодального аналізу та метод суцільної вибірки.

Результати та їх обговорення. Політична карикатура як жанр політичного дискурсу активно використовується у сучасних медіа парниками і політичними опонентами. За допомогою карикатури можна вдало і влучно розкрити останні політичні події та тенденції, соціальну проблематику, політичних лідерів та їх внутрішні характеристики. Карикатура актуалізує суспільний дискурс та з допомогою образів і візуальних метафор майстерно передає те, що хвилює суспільство, привертаючи увагу до певних явищах дійсності.

За допомогою карикатур окремі риси чи вчинки політиків набувають гіперболізованого значення. Комічний ефект створює несподівані асоціації, розкриває політичного діяча з різних сторін. Наявність публічної політичної карикатури є важливим індикатором відсутності цензури та відкритості політичної системи країни. Там, де свобода думки і слова обмежена або взагалі відсутня, оприлюднення політичної карикатури несе серйозні ризики і може каратися законом. Через візуальний образ політична карикатура дозволяє передати емоцію та ставлення її автора до зображених героїв, їх вчинків. З допомогою малюнка художники передають те, що знаходить раптовий відгук у суспільства.

Карикатура поєднує два типи засобів створення комічного: вербально-текстові та візуально-графічні. Суттєвою складовою карикатури є текст: назва, підпис (у формі монологу або діалогу персонажів), репліки персонажів, розміщені на малюнку, надписи (у тому випадку, якщо портретна схожість персонажів

неочевидна або зовсім відсутня), коментар до малюнка самого художника. Карикатура розглядається як синтез зображення і тексту.

За словами науковців, існує три варіанти взаємодії тексту й ілюстрації: 1) для розуміння карикатури не потрібен детальний текст, який розкриває її смисл, оскільки думка (емоція, відношення) виражені переважно графічно (за допомогою шаржу, перебільшеного відображення дійсності, метафори, поєднання реального й фантастичного, зіставлення непеєднуваного, парадоксального тощо); 2) для сприйняття карикатури однаково важливі обидві частини – і вербальна, і візуальна; 3) основне смислове навантаження лягає на текст [5, с. 103].

На думку А. Артемової між вербальними та зображальними компонентами у карикатурі існують різноманітні види зв'язків, які реалізуються: 1) автосемантично (пряма денотативна співвідносність, опосередкована денотативна співвідносність, різні смислова) 2) семантично (структурний зв'язок, дійктичний зв'язок, ідентифікуючий; повна змістова залежність вербального ряду, зв'язок, що ґрунтується на смислового протиріччя між вербальними та зображальними компонентами. Роль двох компонентів при передачі інформації різна. Візуальний ряд представляє собою: місце дії, саму дію, дійових осіб. Вербальний ряд дублює зображення, доповнює інформацію, яку представляє малюнок, або грає роль «смислового ядра» карикатури [3, с. 78].

Влучна карикатура на початку будь-якого тексту привертає до нього читацьку аудиторію, іноді – замінює собою весь текст. Це свого роду заголовок, основний зміст думки, яка розкривається у творі; або ж спосіб подивитися на проблему під зовсім іншим ракурсом з елементами тонко підмічених деталей, історичних асоціацій та метафор.

Рис.1. [8]

До ключових елементів карикатури на рис. 1 відносимо волосся Дональда Трампа та його скандальний характер; настільки скандальний, що навіть власне волосся випадає, як це було у його спіробітників, які не витримали такого ставлення до себе. Ця карикатура була створена для приниження кандидата в президенти 2012, вказуючи на його некомпетентність у правлінні.

На відміну від попередньої статті, вербальний складник наступної статті має прямий зв'язок з карикатурою. Він власне описує цю карикатуру: «In this

cartoon, even his famous hair (possibly the most recognizable thing about Trump except for his attitude) has had enough». У тексті статті карикатура виконує дійктичну функцію: у вербальному компоненті статті міститься вказівка на іконічний компонент, в нашому випадку це назва статті («Donald Trump's Greatest Weakness; HIS HAIR») – це назва самої карикатури, тобто існує безпосереднє відправлення до нього адресата, що свідчить про дійктичний зв'язок, як типу зв'язку між компонентами мультимодального тексту. Оскільки стаття присвячена цій карикатурі, текст не зможе існувати без карикатури.

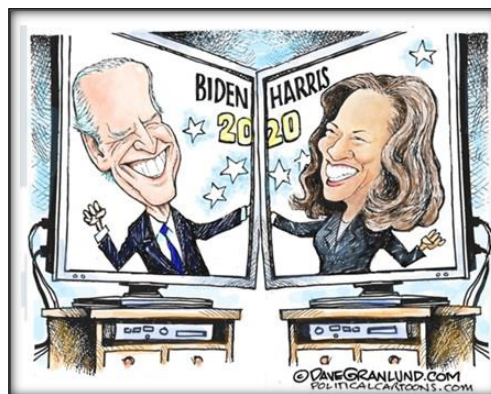

Рис.2. [9]

До ключових елементів цієї карикатури відноситься зображення двох у минулому суперників – Камали Харіс та Джо Байдена, які стали політичними партнерами після перемоги Байдена на президентських виборах 2020. На рис. 2 цей момент «зміни» обіграно прихованим руками обох героїв карикатури, наче за лаштунками вони дають один одному «п'ять». Ця карикатура згенерована для того, аби присоромити приховані політичні ігри в Америці. Допоки йшли перегони, вони були суперниками, а як тільки визначився переможець, враз так званий «суперник» казковим чином перетворився на партнера, що обурило суспільство.

В тексті немає згадки про саме цю карикатуру, але описано ситуацію щодо того як розгорталися події, що зображені на малюнку, тим самим виконуючи дійктичну функцію. Через відсутність прямого покликання на джерело цієї карикатури, існування тексту без карикатури можливе, особливо це стає зрозумілим, коли в кінці статті перераховують інші автори різних схожих карикатур.

Рис.3. [10]

Ця карикатура змальовує одразу три ключові особи: американську Статую Свободи, экс-президента США Дональда Трампа та прем'єр міністра Бенджаміна Нетаньяху. Аби у читача не викликали жодних сумнівів щодо персонажів, то автор малюнку попрацював над такими деталями, як прапор Америки над Статуєю Свободи, щоб не було сумніву щодо країни; прапор Ізраїлю на краватці Нетаньяху, аби підкреслити його приналежність до цієї країни, а Трамп окрім свого «автозагару», також отримав додатковий натяк щодо расизму – білий капелюх Ку Клукс Клану, як точка відліку краху Трампа через загибель афроамериканця Флойда та течія «BLM». Ця карикатура зроблена з нагоди святкування поразки Дональда Трампа на президентських виборах 2020 в Америці. Сама стаття присвячена цій проблемі, а карикатура частково змальовує її та вказує, що це найкраща карикатура тижня, яку обрала редакція журналу «The Print». Тому карикатура виконує дійсничну функцію, оскільки має прямий зв'язок між текстом статті та малюнком.

Рис.4. [11]

Карикатура містить дві ключові деталі – Статую Свободи зі своєю валізою та символічне зображення людей, як прототип Канади. Очевидним є те, що мова йде про права американських людей, які з кожним разом все більше обмежують. Ця карикатура була створена після антидемократичного указу Дональда Трампа щодо прав легальних іммігрантів. Правило забороняє видавати зелені картки, що дають дозвіл на проживання та роботу в США легальним іммігрантам, котрі можуть отримувати державні пільги. Ці переваги включають такі речі, як талони на харчування, ваучери на житло та медична допомога. Стаття пояснює катастрофічні наслідки щодо нового указу Дональда Трампа, але сама ілюстрація не точно змальовує ситуацію, оскільки в статті немає жодної згадки ні про саму ілюстрацію, ні про Канаду, яка фігурує на малюнку, а головні герої статті – легальні іммігранти взагалі залишилися поза увагою. Тому вона може виконувати лише атрактивну функцію (привернення уваги читача). Складається враження, що карикатура не має жодного відношення до статті і була залучена завдяки тому, що Статуя Свободи є символом волі Америки. Тому текст може існувати без карикатури.

Ця карикатура має збірний характер. Сам автор написав, що намагався охопити найголовніші моменти американської президентської виборчої компанії 2016 року. Через це карикатура має не одну, а багато ключових ознак, серед яких найголовніші три: 1) Хіларі Клінтон, на яку летять цеглини із компрометуючими листівками – згадка про скандал із секретною перепису-

скою; 2) Володимир Путін в образі хакера – відсилка до звинувачень щодо втручання у вибори з боку Росії за допомогою Інтернет-технологій; 3) Дональда Трамп з кишкою та телефоном у руці – акцент на сексуальний скандал з жінкою (кішка у цьому випадку – це англійський сленгізм «pussy»). Вона була зроблена щоб продемонструвати весь безлад, що коївся під час американських президентських виборів 2016 року.

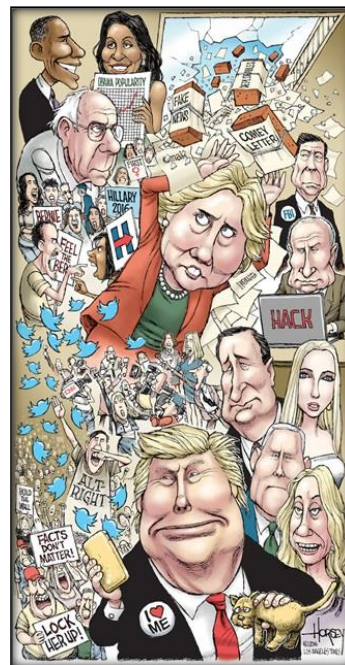

Рис. 5. [12]

У тексті статті поверхнево описано карикатуру, яка дає змогу зрозуміти, що карикатура присвячена виборам 2016 року. У ній не пояснюють жоден із проілюстрованих епізодів. Тому карикатура виконує лише демонстративну функцію у тексті. Бачимо покликання в тексті. Однак текст без карикатури може існувати.

Рис. 6. [13]

До ключових складників цієї карикатури включено дві відомі американські політичні фігури – Джо Байден, нинішній президент Америки та Барак Обама – экс-президент Америки. Увагу сфокусовано на висміюванні того, що Барак Обама «заклеїв» рота Джо Байдену. Ця карикатура була зроблена після тривалої дискусії між Бараком Обамою та кандидатом у президенти від Республіканської партії Міттом Ромні, яку Барак Обама безпечливо програв. Через це демократи потрапили в незручне становище, сподіваючись на високу ефективність у дебатах з віце-президентом

США Джо Байденом. У самій статті є згадка про карикатуру: «*This means that unfortunately for Obama, he's going to have to remove the tape from Joe's mouth, like in this cartoon by Taylor Jones...*». Тому ця карикатура виконує дейктичну функцію, оскільки пов'язана з текстом.

Рис. 7. [14]

На рис. 7 зображено три ключові ознаки – Дональд Трамп, Джо Байден та прапор США. Карикатура висміює той факт, що Дональд Трамп за свою каденцію «наламав дров». Це імплементовано розірваним прапором. У той же час Джон Байден йде слідом та намагається зашити розірваний прапор, тобто поладнати все, що зламав до нього Трамп. Також слід зазначити, що навіть на цій карикатурі Дональд Трамп вирізняється своєю екстравагантною зачіскою, яку зумисно гіперболізували на малюнку, оскільки саме зачіска була візитною карткою Дональда Трампа. Ця карикатура була зроблена для того, аби висміяти Дональда Трампа за його невміння правління країною і одночасно показати у позитивному світлі нового 46-го президента США – Джо Байдена, як він вміло латає усі помили попередника.

На вербальному рівні стаття розкриває тему карикатури «*In addition to recovering from COVID, I hope Joe Biden's America will recover our democracy with truth and justice for all*», тобто, під «*recover our democracy*» карикатура зображає процес зашивання прапору. Але в статті немає жодного слова про Дональда Трампа. Отже карикатура лише частково корелює зі статтею, тобто виконує демонстративну функцію щодо самого вербального тексту статті. У самому тексті статті немає згадки на карикатуру, а отже текст може існувати без неї.

Рис. 8. [15]

До ключових складників цієї карикатури відносяться три особи: Дональд Трамп, 45й президент Америки, Джо Байден 46й президент Америки та

вигаданий персонаж – дядечко Сем, саме він на карикатурі є арбітром (народом), який обрав свого лідера. Малюнок висміює поведінку Трампа, який завжди має особисту думку і ніколи не погоджується з іншими. Для нього навіть результати офіційних виборів були нелегітимними, бо він так вважає. На малюнку ця риса «я – правий», передається за допомогою руки, яку він підняв наче переможець, хоча одночасно руку реального переможця тримає рефері.

Ця карикатура є демонстрацією впертого Трампа після оголошення його поразки на президентських виборах 2020 році. Довгий час він не визнав офіційні результати виборів та навіть намагався оскаржити рішення виборів у суді, але йому цього не вдалося. Малюнок і текст мають зв'язок – на малюнку зображений переможений Трамп, який не хоче цього визнавати. У тексті також йдеться про його небажання погодитися з перемогою Байдена. Але прямого покликання або опису цієї карикатури в тексті немає. Однак оскільки малюнок відповідає тексту статті, він виконує дейктичну функцію. Водночас текст не залежить від карикатури, а тому він може існувати без неї.

Висновки. Карикатура виконує низку функцій: демонстративну, дейктичну, атрактивну, комунікативну тощо. Гумор та сміх, прояви комічного посідають важливе місце у житті суспільства. Оскільки політики є публічними особами, які несуть відповідальність за власні дії та вчинки, вони часто стають об'єктами карикатур. Політичний гумор – невід'ємна складова сучасної політичної культури. Якщо політик перебуває у центрі уваги і користується популярністю, він завжди буде героєм карикатур. Гумор політичної тематики – це спосіб віднайти емоційну розрядку та абстрагуватися від проблем, а також невеличати ієрархічну структуру суспільства. Він відіграє важливу роль у мобілізації суспільної думки, сприяє політичному спротиву і навіть може призвести до політичної революції. Карикатури є сконцентрованим деталізованим концентратом актуальної інформації; вони відображають гострі проблеми суспільства як локального, так і світового масштабу. При цьому важливо, щоб карикатура була зрозумілою для більшості реципієнтів, і це сприятиме її популярності. Цей жанр також є засобом атракції, тому і друковані, й електронні видання розміщують карикатури на своїх шпальтах. Яскравість, оригінальність карикатури, а також віртуозне поєднання слова і зображення надають ілюстрації індивідуальності, розкривають контекстність певної події, дозволяють чітко донести ідею. Карикатура завжди була не суто образотворчим жанром, а потужним інструментом впливу на суспільну свідомість, ідеологічною та політичною зброєю.

Отже, вербальнотекстові та візуальнографічні мультимодальні тексти мають у своєму складі ілюстративний компонент. Фактично кожна карикатура виконує свою роль у тексті. Можемо стверджувати, що карикатура може: привертати чи відвертати увагу читача, бути пов'язаною чи непов'язаною з текстом, полегшувати чи ускладнювати читання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Айнутдинов А. Типология и функции карикатуры в прессе. URL: <http://www.cartoonblues.com/forum/viewtopic.php?p=61734>
2. Анисимова Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация. Учеб. Пособие для студ. фак. иностр. яз. вузов./ Е. Е. Анисимова – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 128 с.
3. Артемова Е. Карикатура как жанр политического дискурса : дисс. ... к. филол. наук : 10.02.19 – теория языка / Волгоградский государственный педагогический университет. Волгоград, 2002. – 240 с.
4. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика / Р. Барт. – М.: Прогресс, 1989. 616 с.
5. Зикун Н. Карикатура в українському сатиричному виданні початку ХХ ст. як різновид «креолізованого тексту». Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. 2013. Вип. 34. С. 102–106.
6. Словник журналіста : терміни, мас-медіа, постаті / авт.-уклад.: Ю. Бідзіля. Ужгород: Закарпаття, 2007. – 220 с.
7. Kress G. Multimodal Discourse: the modes and media of contemporary communication. London: Edward Arnold, 2002. – 152 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

8. <http://www.cartoonaday.com/donald-trump-for-president-team-trump/>
9. <https://www.washingtonpost.com/arts-entertainment/2020/08/13/cartoons-kamala-harris-biden-announcement/>
10. <https://theprint.in/last-laughs/when-lady-liberty-tosses-donald-trump-out-and-democracy-tells-him-he-is-fired/539624/>
11. <https://www.denverpost.com/2017/01/31/18-donald-trump-cartoons-featuring-the-statue-of-liberty/>
12. <https://www.latimes.com/opinion/topoftheticket/la-na-tt-political-review-20161222-htmlstory.html>
13. <https://darylclagle.com/2012/10/09/five-funny-joe-biden-cartoons/>
14. <https://www.inquirer.com/opinion/cartoons/joe-biden-donald-trump-election-voting-american-flag-20201101.html>
15. <https://londondaily.com/trump-should-give-up-bless-biden-and-move-on>

REFERENCES

1. Ainutdinov A. Typology and functions of caricature in the press. URL: <http://www.cartoonblues.com/forum/viewtopic.php?p=61734>
2. Anisimova E. Linguistics of the text and intercultural communication. Ychebnoye Posobiye dlya studentov fakultety inostrannuh yazukovuh vyzov./ E. Anisimova – M.: Izdatel'skij tsentr «Akademiya», 2003. – 128 p.
3. Artemova E. Caricature as a genre of political discourse: diss. ... k. filol. Sciences: 10.02.19 - language theory / Volgogradskij gosydarstvennuy pedagogicheskij yuniversitet. Volgograd, 2002. – 240 p.
4. Bart R. Selected works. Semiotics. Poetics / R. Bart. - M.: Progress, 1989. 616 p.
5. Zygun N. Caricature in the Ukrainian satirical edition of the early twentieth century as a kind of «creolized text». Naykovi pratsi Kamyanets'-Podil's'kogo natsional'nogo yuniversitetu imeni Ivana Ogiyenka. Filologichni nauky. 2013. Vup. 34. p. 102–106.
6. Dictionary of the journalist: terms, mass media, figures / avtor-yklad.: Yu. Bidzilya. Uzhhorod: Zakarpattia, 2007. – 220 p.
7. Kress G. Multimodal Discourse: the modes and media of contemporary communication. London: Edward Arnold, 2002. – 152 p.

The role of political caricatures and their specifics in modern English-language media

Y. Fedik

Abstract. The article describes the relationship between verbal and nonverbal means, which are components of mass media caricatures. The correlation of semiotic communication systems in a multimodal text is defined in the article. It is established that a caricature is a multimodal text, which complements, expanding, and sometimes duplicating its content. Caricatures perform different functions and have a powerful effect on humans. It has been proven that the most common caricatures are political caricatures, as images of politicians are easy to guess and identify.

Keywords: multimodality, multimodal text, political caricature, coherence.

Архітектоніка та семантика складників англомовних масмедійних медичних текстів малої форми на тематику COVID-19

О. М. Фурман

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
Corresponding author. E-mail: oksana.furman80@gmail.com

Paper received 20.11.21; Accepted for publication 29.11.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2021-260IX76-05>

Анотація. Стаття присвячена аналізу особливостей структурних складників англомовних масмедійних медичних текстів малої форми на тематику COVID-19. У роботі описано приклади інтеграції множинних семіотичних ресурсів у досліджуваних матеріалах визначеної тематики. Проаналізовано комунікативно-прагматичні особливості відображення інфографічних складників у них. Окреслено ряд мультимодальних засобів репрезентації семантики превентива, поєднання яких сприяє ефективній реалізації комунікативної мети досліджуваних текстів задля їх успішного декодування читацькою аудиторією.

Ключові слова: інфографіка, COVID-19, семіотичні ресурси, мультимодальність, піктограми.

Вступ. Стан здоров'я людства в глобальному вимірі зазнав значного впливу внаслідок безпрецедентного спалаху COVID-19. Серед заходів, спрямованих на подолання поширення вірусу стало усебічне інформування громадськості щодо ризиків та наслідків зараження небезпечною хворобою. Всесвітня мережа інтернету, яка є чи не найпотужнішим джерелом інформації у наш час, переповнена превентивним контентом, присвяченим боротьбі з коронавірусною інфекцією. Спеціальні тематичні рубрики з'явилися на вебсторінках та вебсайтах як офіційних урядових інституцій, так і в соціальних мережах, на які покладено функцію попередження суспільства щодо ризиків інфікування коронавірусною інфекцією. Продуценти сучасної текстової інформації в своєму арсеналі широко послуговуються можливостями цифрових технологій з використанням діджитал-інструментів. Тексти, що місять різні семіотичні модуси, є більше нормою сучасного масмедіа, аніж виключенням. Поява значної кількості інфографічних масмедійних текстів малої форми на тематику COVID-19 слугувала підґрунтям для досліджень засобів та способів репрезентації семантики превентива в означуваних текстах. Множинність семіотичних ресурсів, наявність яких спостерігається у конструюванні таких текстів, уможливорює мультимодальний підхід до їх аналізу.

Короткий огляд публікацій по темі. Мультимодальний підхід до дослідження зумовлений потребою в обґрунтуванні взаємозв'язку і взаємозалежності вербальних та невербальних компонентів тексту. Симбіотичні конструкти є об'єктами аналізу численних розвідок вітчизняних та закордонних дослідників таких як О. Є. Анісімова, Ш. Баллі, Дж. Беземер, К. Джевїт, Г. Кресс, Т. ван Ліувен, Л. Л. Макарук, В. Н. Мещеряков, В. З. Панфілов, О. В. Пойманова, Ю. А. Сорокін, Є. Ф. Тарасов, Л. І. Тараненко та інших. У працях зазначених вчених висвітлено сутність мультимодальності, зокрема її роль у текстовій площині; досліджено особливості репрезентації означених засобів. Мультимодальний аналіз текстової комунікації передбачає дослідження усіх її форм і засобів та стосується текстів, які інтегрують два або більше семіотичних ресурсів для ефективної комунікації. У сучасних лінгвістичних студіях здійснено мультимодальний аналіз вербальних та невербальних складників у англомовних коміксах (М.

Р. Івасишин [8], В. Ю, Герус, Л. Л. Макарук [6]), рекламних текстах (Т. А. Безугла [2], А. М. Македонцева [11]), англомовних брэндах кави (І. В. Ущаровська [13]), літературних казках (І. А. Бехта, М. А. Карп [3]), брэндингах міст (І. Л. Білюк [5]), англомовних текстах жанру фентезі (М. О. Кузнецова [9]), художніх текстах (Я. В. Бистров [4]), казкових наративах (В. А. Єфименко [7]), газетному дискурсі (Ю. І. Рогач [12]). Тексти малої форми на тематику COVID-19 частково досліджені у роботах Л. Л. Макарук [10]. Множинність інфографічних текстів та безперервне продукування нових мультимодальних текстових артефактів на тематику коронавірусної інфекції зумовлює лінгвістичний інтерес та пояснює актуальність обраної тематики.

Мета дослідження полягає у виявленні структурних особливостей англомовних масмедійних текстів малої форми на тематику коронавірусної хвороби та аналіз вербальних та невербальних елементів, їх інтерпретацію та типи кореляції.

Матеріали та методи. Об'єктом дослідження є вербальні, невербальні та паравербальні засоби як складники масмедійних текстів на тематику COVID-19. Релевантними для цієї розвідки є загальнонаукові методи (індукції, дедукції, аналізу і синтезу), семіотичний, функційний та компонентний аналізи. З урахуванням методу індукції виокремлено характерні для означених текстів семіотичні ресурси та окреслено групу мультимодальних засобів з урахуванням їх спільних характеристик. Метод дедукції уможливорює виявлення характерних мультимодальних ознак. Метод семіотичного аналізу використано у роботі для виявлення кореляції вербальних та невербальних складників. Особливості функціонування мультимодальних засобів у досліджуваних текстах висвітлено із залученням функційного аналізу. Метод компонентного аналізу слугував підґрунтям для опису структурних особливостей мультимодальних артефактів на тематику ковіду та виокремлення мовних та немовних складників.

Результати та їх обговорення. Виконуючи функції інформування у зручній для читацької аудиторії спосіб, масмедійні тексти на тематику коронавірусної інфекції складаються з ретельно обдуманих окремих компонентів, які розміщено на одній сторінці та спрямовані на максимальну доступність візуальної інформації, що відображається у них.

Значну частину досліджуваних тестів становить графічний сегмент, який у поєднанні з вербальним компонентом генерує семіотичну цілісність тексту, формуючи форму та зміст мультимодального артефакту. На підставі аналізу структурних складників означених текстів виявляємо наступні компоненти: заголовки, підзаголовки, текстові фрагменти, логотипи установ, піктограми та ідеограми тощо. Досліджувані тексти різні за структурою та характеризуються візуально сприйнятливою та полісеміотичною організацією. Виявлення зв'язків між компонентами у складі тексту та його змістоутворюючий механізм покладено в основу низки семіотичних знахідок.

Інфографічний (невербальний) компонент англомовних масмедійних текстів на тематику COVID-19 є потужним зоровим стимулятором, який привертає увагу реципієнта до інформації, зацікавлює та провокує відповідні когнітивні процеси усвідомлення їх комунікативних інтенцій. Вивчення графічних компонентів досліджуваних нами текстів є особливо значимим, оскільки корпус ілюстративного матеріалу характеризується своєю багатогранністю та особливим зв'язком між формою та змістом.

Враховуючи характер зв'язку вербальних та невербальних складників текстів за типологією О. Є. Анісімової [1, с.15] серед досліджуваних нами матеріалів виокремлюємо тексти з частковою або повною кореляцією складників. При цьому превалюють перші з них:

тексти, у яких вербальний компонент дублює значення невербального. Інфографічний компонент досліджуваних нами текстів широко представлений піктографічними та ідеографічними маркерами. Піктограми як універсальні елементи комунікації та загальнозрозумілі орієнтири, якими послуговуються представники різномовних соціумів, є ключовими елементами в означених текстах. Піктографічні сегменти у переважній більшості супроводжують лінгвальними поясненнями. Мовні засоби у цьому випадку описують або ж деталізують піктографічні компоненти. При такому типі кореляції лінгвальних та невербальних засобів, текстові складники доповнюють один одного та можуть існувати окремо, будучи при цьому зрозумілими для адресатів. Це дає підстави стверджувати, що піктографічні елементи у структурі англомовних масмедійних текстів на тематику COVID-19 є самостійними одиницями. Найчастіше вони виступають у ролі директивів-інструктивів щодо профілактичних заходів запобігання поширенню коронавірусної хвороби та можливих дій у випадку інфікування.

Спостерігаємо численні піктограми симптомів коронавірусу – графічний малюнок (піктограма) та літерний синонім. При цьому один і той же симптом має множинну кількість синонімічних піктограм. Для прикладу, підвищена температура тіла може зобразитися у вигляді наступних піктографічних компонентів, у кожному з яких є термометр (рис.1-4).

Рис. 1 [14]

Рис. 2 [15]

Рис. 3 [16]

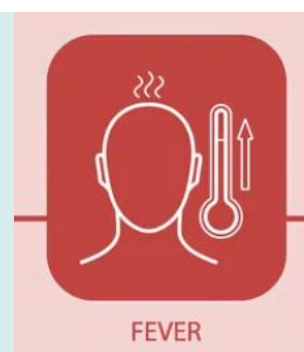

Рис. 4 [17]

Такі графічні засоби як піктограми та ідеограми свідчать про те, що досліджувані тексти мають статус семіотично ускладнених. Стрілки різної конфігурації (прямі, пунктирні, округлі, тонкі, широкі) можуть вказувати на проксемічні обмеження, способи передачі

вірусу, ступінь ризику інфікування (рис. 5), алгоритм дій у разі зараження вірусом (рис. 6), зворотність процесів: стрілки урізномбіч один до одної вказують на одночасний захист від інфікування обох комунікантів, при умові наявності маски на обличчі (рис. 7).

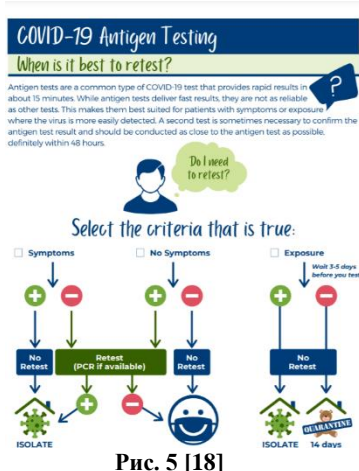

Рис. 5 [18]

Рис. 6 [19]

Рис. 7 [20]

Гра слів та цифр, омонімічне заміщення літерного складника «for» ідеографічним «4», приваблює увагу адресата, а лаконічність вербалізованого контенту дає підстави сподіватися, що читач запам'ятає цю інформацію завдяки неординарній формі. Хеш-символ «#», як індикатор для структурування текстових повідомлень за темою або типом, не випадково використовують у вказаному тексті, адже адресант має на меті повернути увагу аудиторії до даної тематичної проблеми та поширити її контент серед якомога більше читачів (рис. 7). Ідеографічні математичні знаки «+» і «-» виправдовують своє використання на позначення позитивного чи негативного результату антиген-тесту та тих дій, яких необхідно дотримуватися, залежно від наявності чи відсутності симптомів, ймовірного контакту з хворим на коронавірус. Семантика ідеографічних математичних символів підсилюється за рахунок зеленого та червоного кольорів та акцентується увага на алгоритмі дій індивіда щодо необхідності повторного ПЛР-тестування у разі негативного чи позитивного антиген-тесту (рис. 6). Цей зразок дає підстави стверджувати, що досліджувані нами тексти не завжди прості для сприйняття. Вони, поза сумнівом, семантично

ускладнені та можуть характеризуватися повною кореляцією вербальних та невербальних складників. У продемонстрованому зразку вербальна частина (підзаголовок тексту) апелює до невербальних складників, які виступають обов'язковим елементом тексту, адже дають відповідь на запитання, сформульоване у підзаголовку.

Репрезентація образу вірусу є частотною у досліджуваних текстах та різноплановою з точки зору графіки. Коронавірус зображається у вигляді символічних елементів, що дозволяє легко ідентифікувати з першого погляду тематику текстового повідомлення. Спостерігаємо різний ступінь абстракції зображення коронавірусу, від наближено реальних до більш абстрактних іконограм. Зауважимо, що кількість таких графічних елементів на позначення вірусу у масмедійному просторі щоденно зростає. Усі вони мають кілька загальних характеристик, які сприяють їх легкому розпізнаванню та є ключовими ідентифікаторами тематичної спрямованості тексту. Вірус зображають у вигляді кулястих об'єктів, поверхня яких вкрита шиповидними відростками, що нагадують сонячну корону (рис. 8-11).

Рис. 8 [21]

Рис. 9 [22]

Рис. 10 [23]

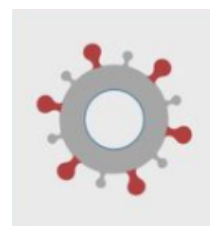

Рис. 11 [24]

Висновки. Дане дослідження доводить наявність множинних ресурсів різних знакових систем у англійських масмедійних медичних текстах малої форми на тематику COVID-19. Стає очевидною значимість графічного сегменту для оптимального формулювання текстового повідомлення з метою забезпечення ефективної інтеракції між учасниками писемної комунікації. Досліджувані тексти різноструктурні, насичені інфографічним компонентом, у якому превалюють піктограми та ідеограми з потужним семантичним навантаженням. Специфічна архітектоніка та кореляція верба-

льних та невербальних складників масмедійних медичних текстів малої форми на тематику COVID-19 дає підстави стверджувати, що вони мають потужний комунікативно-прагматичний потенціал. Невербальні елементи в означуваних текстах беруть участь не лише у плані форми тексту, але й у їх змістотворенні та є важливими для правильної інтерпретації семіотично ускладнених текстів на тематику коронавірусної інфекції. Комунікативно-прагматичні особливості репрезентації невербальних складників у таких текстах потребують від реципієнтів комунікативної компетенції та мультимодальної та візуальної грамотності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анисимова Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов: учеб. пособие. Москва: Издательский центр «Академия», 2003. 128 с.
2. Безугла Т. А. Англо- і німецькомовний рекламний дискурс: полікодовий лінгвопрагматичний підхід: дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2017. 304 с.
3. Бехта І. А., Карп М. А. Мультимодальні засоби когезії та когерентності у сучасних літературних казках: теоретико-методологічна інтерпретація. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія. 2014. № 13. С. 87–90.
4. Бистров Я. В. Взаємодія вербального і графічного модусів у художньому тексті (мультимодальний підхід). Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація». 2018. Вип. 4. С. 7–12.
5. Білюк І. Л. Брендинг міст в англійському комунікативному просторі: вербальна і візуальна складові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. 2016. 20 с.
6. Герус В. Ю. Гендерна специфіка креолизованих текстів малої форми / В. Ю. Герус, Л. Л. Макарук. – Запоріжжя: ЗНУ, 2014. – С. 140–144.
7. Єфименко В. А. Жанрові трансформації та мультимодальність сучасних казкових наративів (на матеріалі англійської мови): дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04. Київ, 2018. 531 с.
8. Івасишин М. Р. Мультимодальність англійського коміксу: лінгвальний та екстралінгвальний виміри: дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04. Івано-Франківськ, 2019. 404 с.
9. Кузнецова М. О. Полікодовий характер вторинного дискурсу англійських текстів жанру фентезі / М. О. Кузнецова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна. –2015. – Вип.

58. – С. 105–107.
10. Макарук Л. Л. Специфіка структурних компонентів англомовних інфографічних текстів (на матеріалі ресурсів, присвячених COVID-19)/Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк: Відділ іміджу та промоції Луцького НТУ, 2021. 272 с.
11. Мakedontseva A. M. Лингвопрагматические характеристики англоязычных креолизованных рекламных текстов малого формата: дис. ... кандидата филологических наук : 10.02.04. Москва, 2010. - 198 с.
12. Рогач Ю. І. Засоби реалізації полікодовості в англомовному газетному дискурсі (на матеріалі друкованої преси Австралії): дис. ... канд. філол. наук. 10.02.04. Одеса, 2019. 378 с.
13. Ущাপовська І. В. Структурно-семантичні, соціолінгвальні та прагматичні параметри мови бренду: мультимодальний підхід (на матеріалі англомовних брендів кави) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2020. - 258 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

14. *VoX*. URL: <https://bit.ly/3DzCS2Q> (accessed on November 5, 2021)
15. *St. Luke's Health*. URL: <https://bit.ly/3Cx0tA7> (accessed on November 5, 2021)
16. *Centers for Disease Control and Prevention*. URL: <https://bit.ly/3CHMCXT> (accessed on November 6, 2021)
17. *World Health Organization*. URL: <https://bit.ly/30FF4I1> (accessed on November 14, 2021)
18. *Illinois Department of Public Health*. URL: <https://bit.ly/3x4IKyH> (accessed on November 14, 2021)
19. *Wisconsin Department of Health Services*. URL: <https://bit.ly/3Dv5SZO> (accessed on November 13, 2021)
20. *Montrose County Public Health*. URL: <https://bit.ly/3FoBq3O> (accessed on November 10, 2021)
21. *Instagram*. URL: <https://bit.ly/30AQCfO> (accessed on November 15, 2021)
22. *Instagram*. URL: <https://bit.ly/3wggKXt> (accessed on November 15, 2021)
23. *Johns Hopkins Medicine*. URL: <https://bit.ly/3FopPlo> (accessed on November 17, 2021)
24. *Instagram*. URL: <https://www.instagram.com/p/CM4mnBiLJpn/> (accessed on November 17, 2021)

REFERENCES

1. Anisimova E. E. Linguistics of the text and intercultural communication (based on creolized texts): textbook. Moskva: Izdatel'skiy tsentr «Akademiya», 2003. P. 128 .
2. Bezugla T. A. English- and German-language advertising discourse: polycode linguistic-pragmatic approach: dis. ... Cand. Philol. Sciences: 10.02.04. Kharkiv, 2017. P. 304.
3. Bekhta I. A., Karp M. A. Multimodal means of cohesion and coherence in modern literary tales: theoretical and methodological interpretation. *Naukovy`j visny`k Mizhnarodnogo humanitarnogo universy`tetu*. Ser. Filologiya. 2014. Is. 13. P. 87–90.
4. By`strov Ya. V. Interaction of verbal and graphic modes in the artistic text (multimodal approach). *Naukovy`j visny`k Xersons`kogo derzhavnogo universy`tetu*. Seriya «Perekladoznavstvo ta mizhkul`turna komunikaciya». 2018. Is. 4. P. 7–12.
5. Bilyuk I. L. Branding of cities in the English-language communicative space: verbal and visual components: author's ref. dis. ... Cand. Philol. Sciences: 10.02.04. 2016. P. 20.
6. Gerus V. Yu. Gender specificity of creolized texts of small form / V. Yu. Gerus, L. L. Makaruk. - Zaporozhye: ZNU, 2014. - P. 140–144.
7. Yefy`menko V. A. Genre transformations and multimodality of modern fairy-tale narratives (on the material of the English language): dis. ... Dr. Philol. Sciences: 10.02.04. Kyiv, 2018. P. 531.
8. Ivasy`shy`n M. R. Multimodality of English comics: lingual and extralingual dimensions: dis. ... Dr. Philol. Sciences: 10.02.04. Ivano-Frankivsk, 2019. P. 404.
9. Kuznecova M. O. Polycode character of the secondary discourse of English-language texts of the fantasy genre / M. O. Kuznecova // *Naukovi zapys`sky` Nacional`nogo universy`tetu «Ostroz`ka akademiya»*. Seriya: Filologichna. – 2015. – Is. 58. – P. 105–107.
10. Makaruk L. L. Specificity of structural components of English infographic texts (on the material of resources dedicated to COVID-19)/Actual problems of foreign language communication: linguistic, methodical and socio-psychological aspects: collection. Proceedings of the IV All-Ukrainian Scientific and Methodological Internet Conference, April 14, 2021, Lutsk National Technical University. Lutsk: Department of Image and Promotion of Lutsk NTU, 2021. P. 272.
11. Makedontseva A. M. Linguopragmatic characteristics of English-language creolized advertising texts of small format: dis. ... Cand. Philol. Sciences: 10.02.04. Moscow, 2010 . P. 198.
12. Rogach Yu. I. Means of realization of polycode in English-language newspaper discourse (on the material of the printed press of Australia): dis. ... Cand. Philol. Science. 02.10.04. Odessa, 2019. P. 378.
13. Ushhapovs`ka I. V. Structural-semantic, sociolinguistic and pragmatic parameters of the brand language: a multimodal approach (based on English-language coffee brands): dis. ... Cand. Philol. Sciences: 10.02.04. Zaporizhzhya, 2020. P. 258.

Architectonics and semantics of components in English-language mass media small medical texts on the subject of COVID-19 O. M. Furman

Abstract. The article is devoted to the structural components features analysis of English-language mass media medical texts of small form on COVID-19. The paper describes examples of integration of multiple semiotic resources in the studied materials. The communicative-pragmatic features of displaying infographic components in them are analyzed. A number of multimodal means of prevention semantics representation are outlined, the combination of which contributes to the effective realization of the communicative purpose of the researched texts for their successful decoding by the readers.

Keywords: *infographics, COVID-19, semiotic resources, multimodality, pictograms.*

Англійськомовні лексеми *crisis, pandemic, stress, adventure, opposition* й українськомовні лексеми *криза, пандемія, стрес, пригода, протистояння* як слова-стимули при формуванні термінологічного поля “resilience” / “резилентність”: лексикографічна й корпусна верифікація

Я. В. Капранов, В. О. Громова

Київський національний лінгвістичний університет, Київ, Україна
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Corresponding author. E-mail: skinner@ukr.net, gromova1410@ukr.net

Paper received 08.11.21; Accepted for publication 23.11.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2021-260IX76-06>

Анотація. У статті надано визначення поняття лінгвістичний корпус текстів як збірку електронних текстів, який характеризується такими дистинктивними ознаками, як: репрезентативність, автентичність, відібраність, збалансованість, машиночитаність (В. В. Жуковська); охарактеризовано два корпуси: 1) для англійської мови – Британський національний корпус (БНК), що характеризується обсягом 100 млн. слів, використанням повних текстів, а не вибірок з текстів, підкорпусом усного мовлення (10 млн. слів), наявністю частиномовної розмітки та доступом через Інтернет; 2) для української мови – Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК), що є великою, репрезентативною, структурованою колекцією текстів українською мовою у супроводі програми, яка дозволяє будувати на базі корпусу власні підкорпуси, шукати слова, граматичні форми та їх сполучення, а також обробляти результати пошуку, сортувати, робити збалансовані вибірки і одержувати різну статистичну інформацію. Ключовим аспектом будь-якої верифікації є синонімічний ряд, який визначено як сукупність слів і словосполучень, які є рівнозначними семантично та вживаються для вираження того самого поняття та явища об'єктивної дійсності. Проведено дві методологічні процедури: 1) лексикографічна верифікація як процедура пошуку синонімічних рядів у лексикографічних джерелах для англійськомовних лексем *crisis, pandemic, stress, adventure, opposition*, а також для українськомовних лексем *криза, пандемія, стрес, пригода, протистояння*, які дають змогу розкрити сутність поняття “resilience” / “резилентність”; 2) корпусна верифікація як процедура з'ясування частотності англійськомовних лексем *crisis, pandemic, stress, adventure, opposition*, представлених у БНК, й українськомовних лексем *криза, пандемія, стрес, пригода, протистояння*, представлених у ГРАК. Зроблено висновок про те, що якщо для англійської мови найбільш частотними виявилися *opposition* – 8617, *crisis* – 5643, то для української мови – *криза* – 65634, *пригода* – 41882.

Ключові слова: лінгвістичний корпус текстів, Британський національний корпус, Генеральний регіонально анотований корпус української мови, лексикографічна верифікація, корпусна верифікація.

Вступ. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки дослідники, вивчаючи мовні явища на рівні фонології, морфології, семантики, синтаксису і т. ін., постійно звертаються до **корпусних баз даних** (Н.П. Дарчук, В.В. Жуковська, G. Leech, R. Fallon та ін.) для обґрунтування, доведення, а інколи й спростування висунутих гіпотез.

Короткий огляд публікацій. Таке припущення висував А. В. Гладкий, який відзначав, що “корпусна лінгвістика дозволяє вченим підтвердити або спростувати гіпотези про функціонування мови, а також окреслити нові напрями дослідження, які до застосування корпусних методів не потрапляли до фокусу уваги дослідників” [4, с. 288]. Незважаючи на те, що статус корпусної лінгвістики залишається неоднозначно не визначеним [7, с. 43], проте його інструментарій продовжує користуватися популярністю.

Слідом за О. М. Демською-Кульчицькою, “корпус” варто розуміти як “велике, структуроване зібрання текстів на певній мові, яке зазвичай зберігається і обробляється в електронному вигляді та є забезпеченим науковим апаратом” [7, с. 45]. Науковим апаратом у цьому контексті є **анотація** або **розмітка**, які додають будь-якому корпусу більшої репрезентативності, а досліднику, який користується ним, допомагає суттєво прискорити й спростити процедуру збирання й обробки мовних прикладів. Сьогодні сучасний науковий світ продовжують користуватися різними типами корпусів, серед яких: **одномовні** (наприклад, Британський національний корпус, **багатомовні** (EUROPARL (20 млн. слововживань, 11 мов), GERMAN-ENGLISH TRANSLATION CORPUS (1 млн. слововживань), KACENKA “Korpus anglicko-česky; Czech” (3 млн. слововживань), OPUS “an open

source parallel corpus” (5 мов) та ін.) та ін.

Мета статті – здійснити лексикографічну й корпусну верифікацію англійськомовних лексем *crisis, pandemic, stress, adventure, opposition* у Британському національному корпусі й українськомовних лексем *криза, пандемія, стрес, пригода, протистояння* в Генеральному регіонально анотованому корпусі української мови, які формують термінологічне поле “resilience” / “резилентність”.

Завдання статті:

- здійснити екскурс в історію появи поняття “корпусна лінгвістика”;
- надати визначення поняттям “корпус” і “корпус текстів” у сучасному мовознавстві;
- охарактеризувати Британський національний корпус і Генеральний регіонально анотований корпус української мови як інструментів діагностики і верифікації синонімічного ряду різних лексем (слів-стимулів);
- представити визначення і розуміння поняття “синонімічний ряд” у сучасному мовознавстві;
- надати синонімічні ряди для англійськомовних лексем *crisis, pandemic, stress, adventure, opposition* / українськомовних лексем *криза, пандемія, стрес, пригода, протистояння* з різних лексикографічних джерел;
- здійснити корпусну верифікацію англійськомовних лексем *crisis, pandemic, stress, adventure, opposition* у Британському національному корпусі й українськомовних лексем *криза, пандемія, стрес, пригода, протистояння* в Генеральному регіонально анотованому корпусі української мови для визначення їх частотності.

Результати та їхнє обговорення.

I. Корпусна лінгвістика як емпірична галузь

знань: дефініції поняття «корпус текстів».

Корпусна лінгвістика як емпірична галузь знань окреслюється періодом 1960–1990 рр., що призвело до розвитку таких практичних засад, які полягають у зосередженні уваги на розробленні теорії корпусу, визначеності базових понять, аналізу питань онтології та епістемології в корпусній лінгвістиці. Усе це мало негативний вплив на розвиток цього напрямку мовознавства [13, р. 18]. І, як зазначає В. В. Жуковська, масово комп'ютеризовані корпуси стали доступними лише з середини 90-х років ХХ ст., коли лінгвістика раптом перейшла від стану голоду “адекватних даних” до стану, заповненого даними. Саме у цей період корпусна лінгвістика остаточно сформувалась як окремий розділ науки про мову [8, с. 30].

Справедливими є коментарі Т. В. Бобкової з приводу того, що на перших етапах корпусним лінгвістам часто закидали звинувачення у “філософській наївності” розроблених фундаментальних питань або взагалі у відсутності власно розробленої теорії (див. праці Т. В. Бобкової). Проте, необхідно відзначити, що корпусна лінгвістика спочатку з'явилася як *методика*, а вже потім як *наука* (Т. McEnergy, A. Hardie). Вона не є незалежною від теорії, адже створення та використання корпусу ґрунтується на теоретичних принципах емпіричного дослідження будь-якої людської мови. Упровадженням корпусного підходу в контекст лінгвістичних досліджень стає середовищем для розроблення та верифікації корпусної теорії [13, р. 28–29].

Корпус як система цінується завдяки багатофункціональності, інтерактивності, придатності до широкого використання в теоретичних і практичних дослідженнях мови. З іншого боку, саме ці властивості ускладнюють визначення багатоаспектної системи (Т. В. Бобкова), у якій представлені суто лінгвальні та екстралінгвальні параметри – як одні з найважливіших критеріїв корпусу (Т. McEnergy, A. Hardie).

При цьому “корпус текстів” пов'язують із опрацюванням у 1960–1980 рр. електронних корпусів першого покоління: Браунівського (У. Френсис, Г. Куцера, 1963–64 рр.), Ланкастерського (Дж. Ліч, 1970 р.) та Лондонсько-Лундського корпусу текстів (Р. Кверк, Я. Свартвік, 1980 р.). Причому вперше з необхідністю визначення терміна зіткнулися У. Френсис і Г. Куцера, коли намагалися створити Браунівського корпусу (The Brown Corpus of Standard American English) і які за основу використали словникову дефініцію лексеми “корпус” – це сукупність текстів, які вважаються представницькими для лінгвістичного аналізу певної мови. Пізніше із впровадженням корпусного підходу в лінгвістичні дослідження зазначене вище визначення зазнало багато уточнень і змін, навіть сформувалася думка про неможливість вичерпної дефініції корпусу текстів [3, с. 12].

Згодом із широким використанням корпусного підходу у мовознавчій доктрині всі визначення отримали велику кількість змін і уточнень, почало існувати припущення про неможливість вичерпної дефініції корпусу текстів. Погоджуємося із думкою Т. В. Бобкової, що подолання проблем визначення корпусу можливе через аспектуалізацію аналізованого поняття: різні інтерпретації корпусу текстів відображають різні аспекти цього ресурсу. У цьому розумінні необхідно виокремити спроби визначення основного терміну залежно від: 1) предметної галузі лінгвістичного дослідження; 2) складників,

що входять до тіла корпусу; 3) галузевої належності визначальних термінів; 4) апріорних детермінативних ознак корпусу [3, с. 12–13].

Погоджуємося із думкою В. В. Жуковської, що “[...] лінгвістичний корпус текстів – це надзвичайна річ, унікальність якої полягає не лише в тому, що це велика за обсягом збірка електронних текстів, але і в тих можливостях, яких набуває корпус, за умови, він добре організований і правильно укладений. Доцільність створення й використання корпусів визначається такими передумовами: 1) досить великий (репрезентативний) обсяг корпусу гарантує типовість даних і забезпечує повноту представлення всього спектру мовних явищ; 2) дані різного типу перебувають у корпусі у своїй природній контекстній формі, що створює можливість їх всебічного й об'єктивного вивчення; 3) одного разу створений і підготовлений масив даних може використовуватися багаторазово, багатьма дослідниками й у різних цілях [...]” [8, с. 53].

Головним чином, базою мовних корпусів є тексти з автентичних джерел: книг, газет, журналів, інтерв'ю, промов тощо, що подають мову у живому, природньому середовищі її функціонування.

Наразі слід виділити низку дистинктивних ознак, які відрізняють сучасний корпус текстів від звичайних колекцій текстів в електронній формі (електронних бібліотек, архівів): *репрезентативність*, *автентичність*, *відібраність*, *збалансованість*, *машиночитаність* [8, с. 55].

Незаперечним є й той факт, що в останні десятиліття фахівці різних галузей, що мають справу з комп'ютерним аналізом текстів, гостро відчувається потреба в точних функціональних характеристиках мовних одиниць у різних типах текстів. Для проведення теоретичних і прикладних (машинний переклад, аналіз і синтез мовлення, анотування і реферування тексту тощо) та дидактичних досліджень спеціалісти в галузі когнітивної лінгвістики, стилістики, семасіології, функціональної граматики, словотвору не мають узагальнених даних про закономірності функціонування мовних одиниць у мовленні.

Отже, необхідність розбудови корпусної лінгвістики – ознака нашого часу, завдяки їй спеціалісти одержать усю необхідну лінгвістичну інформацію для подальшого її опрацювання у філологічних студіях [6, с. 34].

Корпуси як джерела емпіричних даних відіграють вагому роль у лінгводидактиці. Слід визнати, що штучно створені приклади вживання лінгвістичних одиниць та явищ є малоефективними, оскільки вони можуть суттєво відрізнитися від їх реального функціонування у мові. Приклади, взяті з корпусів, надають більш точний та деталізований опис мовних одиниць, що у свою чергу сприяє опануванню мови на належному рівні.

II. Британський національний корпус і Генеральний регіонально анотований корпус української мови: загальна характеристика.

Для більшості мов світу уже створені національні лінгвістичні корпуси. Так, у кінці 80-х років у Великобританії був створений перший мега-корпус, що задав новий стандарт для представницьких корпусів – **Британський національний корпус** (англ. *British National Corpus*) (БНК). Цей корпус характеризується обсягом 100 млн. слів, використанням повних текстів, а не вибірок з текстів, підкорпусом усного мовлення (10 млн. слів), наявністю частиномовної розмітки та доступом

через Інтернет. Для корпусу використовувалася детальна класифікація документів за декількома параметрами: вид мовлення (писемне, усне приватне і усне публічне), для писемного за тематикою, типом видання (книги, періодика, машинописні тексти і т. ін.), параметром утворення очікуваної аудиторії (високий, середній чи доволіний) та складністю мови (складний, середній, простий) [8, с. 42 – 43].

Британський національний корпус, наприклад, покликаний повністю репрезентувати британський варіант сучасної англійської мови, а Американський національний корпус (англ. American National Corpus) – американський, Корпус української мови – показує різні аспекти української мови. Загальномовний корпус представляє мову на певному етапі (чи етапах) її існування у всій різноманітності жанрів, стилів, територіальних і соціальних варіантів. Загальномовні корпуси збільшуються з часом, поповнюючись новими даними з новіших текстових зразків. Вони зазвичай великі за обсягом, вміщують велику кількість різноманітних текстів, які найповніше репрезентують мову чи її різноманітність. Іншим прикладом загальномовного корпусу є Банк англійської мови (Bank of English) [9, с. 19–20].

Генеральний регіональний анований корпус української мови (ГРАК) – це велика, репрезентативна, структурована колекція текстів українською мовою у супроводі програми, яка дозволяє будувати на базі корпусу власні підкорпуси, шукати слова, граматичні форми та їх сполучення, а також обробляти результати пошуку, сортувати, робити збалансовані вибірки і одержувати різну статистичну інформацію [5].

III. Дефініції поняття “синонімічний ряд” у сучасному мовознавстві.

Насправді, фонетичні, просодичні, морфологічні, синтаксичні, семантичні, прагматичні, стилістичні, комунікативні, властивості сполучення лексем є вивідними безпосередньо з текстів, тому стають невичерпним джерелом для словників і граматик, зокрема корпус текстів активно наразі використовуються для отримання, верифікації та подальшої діагностики окремих моментів, зокрема і для аналізу синонімічних рядів у лінгвістиці.

Питання синонімії посідає окреме місце в характеристиці лексичного складу мови, оскільки синонімічні зв'язки слів є наочним доказом її системної організації, а синонімічні ряди можна трактувати як мікросистеми. Виникнення терміна “синонімія” відносять до часів М. Ф. Квінтиліана (IV ст. н.е.).

Явище синонімії є об'єктом мовознавчих досліджень учених (Ю. Д. Апресян, В. А. Басок, С. Г. Бережан, А. О. Брагіна та ін.). Існує плуралізм у тлумаченні терміна “синонім”. За Ю. Д. Апресяном, визначено два основні підходи до означення синонімів: семантичний та операційно-семантичний. Відповідно до першого підходу, синонімами є слова, що мають однаково лексичне значення, але різняться відтінками: “Спроба об'єднати поняття про синонімію як семантичну тотожність із поняттям про синоніми як слова, які можуть відрізнятися один від одного лише за значенням, привела до концепції нейтралізації семантичних відмінностей у чітко окреслених позиціях, що виражаються семантичними, лексичними, синтаксичними та іншими ознаками” [1, с. 217–218].

У дослідженні за основу взято визначення Ю. Д. Ап-

ресяна, який називає синонімами слова, що мають однаково лексичне значення, але відрізняються за відтінками. У межах теорії синонімії одним із ключових питань є проблема синонімічного ряду, який трактують як мікросистему в синонімічній системі та загальній системі мови. Характеристикою цієї мікросистеми є можливість різної номінації одного і того самого явища чи предмета об'єктивної дійсності [9, с. 18–22].

Група синонімів утворює певну єдність, оскільки вони, позначаючи одне поняття, характеризують його з різних сторін. Традиційно побудова синонімічних рядів ґрунтується на таких критеріях: 1) відображення “одного і того ж явища об'єктивної дійсності”; 2) спільність чи тотожність значень; 3) тотожність лексичного значення і відповідність семантичних валентностей; 4) можливість функціональної заміни [9].

Таким чином, синонімічний ряд можна визначити як сукупність слів і словосполучень, які є рівнозначними семантично та вживаються для вираження того самого поняття та явища об'єктивної дійсності. Синонімічний ряд характеризується семантичною спільністю всіх членів цього ряду, тобто спільністю поняття, яке вони позначають.

Синонімічний ряд утворюється навколо певної лексеми, значення якої є спільним для всіх синонімів ряду. Таку лексему називають опорним словом, центром синонімічного ряду, домінантою (Ю. Д. Апресян). Домінанта “[...] найбільш чітко передає поняття, яке позначають слова синонімічного ряду. Таким найчастіше є слово в основному номінативному значенні, яке прямо і безпосередньо відображає зв'язок із предметом, явищем, поняттям ... без додаткових (експресивних, емоційних, стилістичних) елементів”. Ю. Д. Апресян зауважує, що домінанта є “найбільш уживаним синонімом, характеризується найповнішою парадигмою, найширшим набором синтаксичних конструкцій, найбільшою сполучуваністю [...]”. Проте явище домінанти синонімічного ряду не є однозначним, а статус – не доведений і піддається критиці. Аналіз мовного матеріалу показує, що виокремлення домінанти у певних синонімічних рядах є неможливим, оскільки вона не є втіленням загальної інтегральної семи усіх синонімів. Отже, наявність загальноприйнятого підходу і критеріїв виділення домінанти не гарантує правильного її визначення на практиці. Тому у даному дослідженні визначаємо домінанту як нейтральну лексему, завданням якої є лише назва поняття, не конкретика, не відображення його характерних особливостей [9, с. 18–22].

У цьому контексті варто зазначити, що синонімічні ряди певних слів-стимулів дадуть змогу найбільш ґрунтовно зрозуміти сутність поняття «резилентність» – здатність зберігати у несприятливих ситуаціях стабільний рівень психологічного та фізичного функціонування, виходити з таких ситуацій без стійких порушень, успішно адаптуючись до несприятливих змін [What is Resilience and Why is it Important to Bounce Back?. positivepsychologyprogram.com (3 January 2019). Дата звернення: 3 лютого 2019.]. Спробуємо у цьому переконатися.

IV. Лексикографічна верифікація англійськомовних *crisis, pandemic, stress, adventure, opposition* й українськомовних лексем *криза, пандемія, стрес, пригода, протистояння* лексем.

Таблиця 1. Синонімічні ряди для англійськомовних і українськомовних лексем, які формують термінологічне поле “resilience” / “резилентність”

Англійськомовне слово-стимул	Синоніми	Українськомовне слово-стимул	Синоніми
crisis	catastrophe, change, confrontation, crunch, deadlock, dilemma, disaster, emergency, impasse, mess, pressure, situation, trouble	криза	злам, загострення, розлад, крах, банкрутство, розрив, поворотний пункт, перелам, нестача.
pandemic	broad, catholic, common, comprehensive, cosmopolitan, empyrean, general, generic, regular, sweeping, total	пандемія	епідемія, пошесть, зараза, моровиця, панзоотія.
stress	agony, anxiety, burden, crunch, fear, hardship, hassle, heat, intensity, nervousness, strain, tension, trauma, worry, affliction	стрес	струс, потрясіння, удар, шок, травма.
adventure	experience, exploit, feat, scene, trip, chance, contingency, endangerment	пригода	подія, випадок, історія, приключка, інцидент, причта, притичина, придибашка, придибенція, халепа, (бойова) битва, пригодонька, казус, курйоз, лучай, морока, непереливки, неприємність, окая, придибанка, придибачка, придибунок, приключина, прикрість, припадок, притрапка, притрапунок, причина, пришта, рахуба, тарапата, трапунок, фрасунок
opposition	action, hostility, resistance, struggle, antinomy, antithesis, aversion, brush, clash	протистояння	бій, бійка, змагання, опір, сутичка, опора, протидія
Джерело	[Thesaurus]	Джерело	[СУМ]

Лексикографічна верифікація – це процедура пошуку синонімічних рядів слів-стимулів у різних лексикографічних джерелах (довідниках, словниках, тезаурусах та ін.), з одного боку, для англійськомовних лексем *crisis*, *pandemic*, *stress*, *adventure*, *opposition*, а з іншого боку, для українськомовних лексем *криза*, *пандемія*, *стрес*, *пригода*, *протистояння*, які дають змогу наповнити сутність поняття “resilience” / “резилентність”.

Лексикографічні джерела, представлені в мережі Інтернет, дали змогу відібрати основні синонімічні ряди до запропонованих англійськомовних й українськомовних слів-стимулів, які подано в Таблиці 1.

Таблиця 2. Частотність уживання англійськомовних і українськомовних лексем, які формують термінологічне поле “resilience” / “резилентність”

Англійськомовне слово-стимул	Синоніми	Українськомовне слово-стимул	Синоніми
crisis	5643	криза	65634
pandemic	16	пандемія	884
stress	4787	стрес	9590
adventure	1458	пригода	41882
opposition	8617	протистояння	22375
Джерело	[BNC]	Джерело	[ГРАК]

IV. Корпусна верифікація англійськомовних *crisis*, *pandemic*, *stress*, *adventure*, *opposition* й українськомовних *криза*, *пандемія*, *стрес*, *пригода*, *протистояння* лексем.

Звернувшись до корпусних баз даних, з одного боку, до БНК, де було верифіковано англійськомовні лексеми *crisis*, *pandemic*, *stress*, *adventure*, *opposition*, а з іншого боку, до ГРАК, де було верифіковано українськомовні лексеми *криза*, *пандемія*, *стрес*, *пригода*, *протистояння*, спостерігаємо, що, відповідно до частотності, якщо англійськомовні лексеми мають таку послідовність:

opposition – 8617, *crisis* – 5643, *stress* – 4787, *adventure* – 1458, *pandemic* – 16, то українськомовні лексеми – таку послідовність: *криза* – 65634, *пригода* – 41882, *протистояння* – 22375, *стрес* – 9590, *пандемія* – 884.

Висновки. Як підсумок, можемо зазначити, що різні корпусні бази даних дають змогу не просто простежити контексти вживання тих чи інших лексем, які було обрано для дослідження, а власне їх частотність. Проте, як показує практика, методологія дослідження слів-стимулів повинна ґрунтуватися на дотриманні двох послідовних процедур: з одного боку, лексикографічної верифікація як процедури пошуку синонімічних рядів у лексикографічних джерелах (довідниках, словниках, тезаурусах та ін.), з одного боку, для англійськомовних лексем *crisis*, *pandemic*, *stress*, *adventure*, *opposition*, а з іншого боку, для українськомовних лексем *криза*, *пандемія*, *стрес*, *пригода*, *протистояння*, які дають змогу розкрити сутність поняття “resilience” / “резилентність”, а з іншого боку, корпусної верифікації як процедури з’ясування частотності англійськомовних лексем *crisis*, *pandemic*, *stress*, *adventure*, *opposition*, представлених у Британському національному корпусі, а з іншого боку, українськомовних лексем *криза*, *пандемія*, *стрес*, *пригода*, *протистояння*, представлених у Генеральному регіонально анотованому корпусі української мови. У результаті, якщо для англійської мови найбільш частотними виявилися *opposition* – 8617, *crisis* – 5643, то для української мови – *криза* – 65634, *пригода* – 41882.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в корпусній верифікації всіх синонімічних рядів для англійськомовних лексем *crisis*, *pandemic*, *stress*, *adventure*, *opposition* й українськомовних лексем *криза*, *пандемія*, *стрес*, *пригода*, *протистояння*,

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. *Избранные труды. Т. 1. Лексическая семантика (синонимические средства языка)*. Москва : Шк. “Языки рус. культуры”, 1995. 472 с.
2. Апресян Ю. Д. *Исследования по семантике и лексикографии. Т. 1: Парадигматика*. Москва, 2009. 568 с.
3. Бобкова Т. В. Корпус текстов: основні аспекти визначення. Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ Серія Філологія. Педагогіка. Психологія. № 29. 2014. С. 11–20.
4. Гладкий А. В. *Синтаксические структуры естественного языка в автоматизированных системах общения*. М.: Наука, 1985.
5. ГРАК – Генеральний регіонально анотований корпус україн-

- ської мови. URL: <http://uacorporus.org/Kyiv/ua>
6. Дарчук Н., Сорокін В. Корпус текстів як джерело мовознавчих та літературознавчих досліджень. *Лексикографічний бюлетень*. 2006. С. 34–37.
 7. Демська-Кульчицька О. *Основи національного корпусу української мови*: монографія. К.: Інститут української мови НАНУ, 2005. 219 с.
 8. Жуковська В. В. *Вступ до корпусної лінгвістики*: навчальний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 142 с.
 9. Коцюк Л. М., Коцюк Ю. А. Парадигма типологічних характеристик корпусу за типом текстових даних. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія", Серія "Філологія"*, № 4 (72). 2018. С. 18–22.
 10. Матіяш-Гнедюк І. Семантичний аналіз синонімів номінативної лексики концепту Family. *Іноземна філологія*. 2019. Випуск 132. С. 26–34.
 11. Плунгян В. А. Корпус как инструмент и как идеология: о некоторых уроках современной корпусной лингвистики. *Русский язык в научном освещении*. 2008. № 16 (2). С. 7–20.
 12. СУМ – *Словник української мови*. URL: <https://slovnnyk.me/dict/newsum/%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B0>
 13. Lager T. A. *Logical approach to Computational Corpus Linguistics*: Doctoral Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy. Göteborg: Göteborg University, Department of Linguistics, 1995. 326 p.
 14. Leech G., Fallon R. Computer Corpora – what do they tell us about culture? *International Computer Archive of Modern English Journal*. 1992. № 16. P. 29–50.
 15. Leech G., Fligelston S. Computers and Corpus Analysis. *Computers and written texts*. 1992. P. 115–140.
 16. McEnery T., Wilson A. *Corpus Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2001. 235 p.
 17. Thesaurus – *Thesaurus*. URL: <https://www.thesaurus.com>.

REFERENCES

1. Apresyan Yu. D. *Izbrannyye trudy. T. 1. Leksicheskaya semantika (sinonimicheskiye sredstva yazyka)* [Lexical semantics (synonymous language means)]. Moskva : Shk. "Yazyki rus. kultury", 1995. 472 s.
2. Apresyan Yu. D. *Issledovaniya po semantike i leksikografii: T. 1: Paradigmatika* [Lexical semantics (synonymous language means)]. Moskva, 2009. 568 s.
3. Bobkova T. V. Korpus tekstiv: osnovni aspekty vyznachennya [Corpus of texts: main aspects of definition]. *Naukovyy visnyk kafedry Yunesko KNLU Seriya Filolohiya. Pedahohika. Psykholohiya*. No. 29. 2014. S. 11–20.
4. Gladkiy A. V. *Sintaksicheskiye struktury yestestvennogo yazyka v avtomatizirovannykh sistemakh obshcheniya* [Syntactic structures of natural language in automated communication systems]. M.: Nauka, 1985.
5. GRAC – *Heneralnyy rehionalno anotovannyi korpus ukrayinskoyi movy* [General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian]. URL: <http://uacorporus.org/Kyiv/ua>
6. Darchuk N., Sorokin V. Korpus tekstiv yak dzherelo movoznavchykh ta literaturoznachnykh doslidzhen [Corpus of texts as a source of linguistic and literary research]. *Leksykohrafichnyy byuleten*. 2006. S. 34–37.
7. Demaska-Kulchytska O. *Osnovy natsionalnoho korpusu ukrayinskoyi movy* [Fundamentals of the national corpus of the Ukrainian language]: monohrafiya. K.: Instytut ukrayinskoyi movy NANU, 2005. 219 s.
8. Zhukovska V. V. Vstup do korpusnoyi linhvistyky [Introduction to corpus linguistics]: navchalnyy posibnyk. Zhytomyr: Vyd-vo ZHDU im. I. Franka, 2013. 142 s.
9. Kotsyuk L. M., Kotsyuk Yu. A. Paradyhma typolohichnykh kharakterystyk korpusu za typtom tekstovykh danykh [Paradigm of typological characteristics of the corpus by type of text data]. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu "Ostrozka akademiya", Seria "Filolohiya"*, No. 4 (72). 2018. S. 18–22.
10. Matiyash-Hnediyuk I. Semantichnyy analiz sinonimiv nominativnoyi leksemy kontseptu Family [Semantic analysis of synonyms of the nominative token of the concept Family]. *Inozemna filolohiya*. 2019. Vypusk 132. S. 26–34.
11. Plungyan V. A. Korpus kak instrument i kak ideologiya: o nekotorykh urokakh sovremennoy korpusnoy lingvistiki [Corpus as a tool and as an ideology: on some lessons of modern corpus linguistics]. *Russkiy yazyk v nauchnom osveshchenii*. 2008. № 16 (2). S. 7–20.
12. СУМ – *Slovnnyk ukrayinskoyi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. URL: <https://slovnnyk.me/dict/newsum/%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B0>

English Lexemes crisis, pandemic, stress, adventure, opposition and Ukrainian Lexemes криза, пандемія, стрес, пригода, протистояння as stimulus words in the formation of the terminological field “resilience” / “резилентність”: lexicographic and corpus verification

Y. V. Kapranov, V. O. Gromova

Abstract. The article defines the concept of linguistic corpus of texts as a collection of electronic texts, which is characterized by such distinctive features as: representativeness, authenticity, selectivity, balance, machine readability (V. V. Zhukovska); two corpora are described: 1) for English – British National Corpus (BNC), which is characterized by a volume of 100 million words, the use of full texts instead of samples of texts, a subcorpus of oral speech (10 million words), the presence of partial language mark-up and access via the Internet; 2) for Ukrainian – General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian (GRAC), which is a large representative collection of texts in Ukrainian accompanied by a program that enables customization of subcorpora, searching words, grammatical forms and their combinations as well as post-processing of the query results. The query can be sorted, balanced samples can be extracted and different statistical information collected. A key aspect of any verification is a synonym series, which is defined as a set of words and phrases that are semantically equivalent and used to express the same concept and phenomenon of objective reality. Two methodological procedures were performed: 1) lexicographic verification as a procedure for finding synonymous series in lexicographic sources for English lexemes crisis, pandemic, stress, adventure, opposition, as well as for Ukrainian lexemes криза, пандемія, стрес, пригода, протистояння, which allow to reveal the essence the concept of “resilience” / “резилентність”; 2) corpus verification as a procedure for determining the frequency of English lexemes crisis, pandemic, stress, adventure, opposition, represented in the BNC, and Ukrainian lexemes криза, пандемія, стрес, пригода, протистояння, represented in GRAC. It is concluded that if for English the most frequent were opposition – 8617, crisis – 5643, then for Ukrainian – криза – 65634, пригода – 41882.

Keywords: linguistic corpus of texts, British National Corpus, General regionally annotated corpus of Ukrainian, lexicographic verification, corpus verification.

Քաղաքական խոսույթի գենդերային հայեցակերպը (խոսքային ագրեսիայի դրսևորումներ)

Ա.Տ.Կնյազյան¹; Լ.Ի.Մարաբյան²

¹Երևանի պետական համալսարան; ²Եվրոպական Համալսարան
Corresponding authors. E-mail: annaknyazyan@ysu; marabyanliza@gmail.com

Paper received 01.10.21; Accepted for publication 18.10.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2021-260IX76-07>

Ամփոփագիր: Հոդվածը նվիրված է կանանց և տղամարդկանց խոսքային ագրեսիային քաղաքական հեռուստաբանավեճերում: Գենդերային հասկանիչները լեզվում արտահայտվում են լեզվական կարծրատիպերի տեսքով, որոնք ազդում են տղամարդկանց և կանանց վարքագծի վրա: Խոսքային ագրեսիան տարբերվում է ուժգնությամբ և արտահայտման ձևով՝ հակակրանքի և չարամտության արտահայտումից մինչև խոսքային բռնություն: Կախված սեռից, գոյություն ունեն հուզական բառապաշարի օգտագործման տարբերություններ:

Բանալի բառեր: գենդեր; ագրեսիա; խոսքային ագրեսիա; քաղաքական խոսույթ; հեռուստաբանավեճ; հաղորդակցություն

Շամանակակից լեզվաբանության մեջ դժվարությամբ, բայց հաստատուն կերպով ներմուծվեց հետազոտական մի նոր ոլորտ, որն ի սկզբանե բնախոսական տարր է ներառում և առնչվում մարդու հանրային գործունեության այն շերտերին, որոնք պայմանավորված են մարդաբանական առանձնահատկություններով: Ինչ խոսք, եթե լեզվաբաններն ընդունում են լեզվի և մտածողության փոխկապվածության դրույթը, ապա նրանք չեն կարող անտեսել բնագիտական, հոգեբանական, փիլիսոփայական, հասարակագիտական, ազգաբանական, մշակութաբանական ոլորտներում արված գիտական հետազոտությունների եզրահանգումներն այն մասին, որ մարդկանց սեռային պատկանելիությունն արտահայտվում է ոչ միայն նրանց ֆիզիկական կազմվածքի՝ կազմախոսական կամ բնախոսական տարբերությամբ, այլև հոգևոր ոլորտի՝ հոգեբանության, լեզվամտածողության, հասարակական վարքի դրսևորումների առանձնահատկություններով, մշակութային արժեքների գնահատման յուրօրինակությամբ: Անդրադառնալով գենդերային հետազոտությունների հայեցակարգային մոտեցումներից մեկին՝ գենդերի ճանաչողական զարգացման տեսությանը, կարելի է մեջբերել Ե. Կարտուշինայի դատողությունն այն մասին, որ արականությունը և իգականությունը ոչ թե ուղղակիորեն են արտացոլվում լեզվում, այլ գիտակցության միջոցով, որի ձևավորումն էլ գտնվում է լեզվի ազդեցության տակ [5]: Ուստի միանգամայն արդարացված է, որ լեզվաբանության խնդիրներից մեկը պետք է դառնա խոսքի վրա գենդերի, այսինքն՝ սոցիալական կամ հանրամշակութային սեռի, թողած ազդեցության ընդհանուր օրինաչափությունների ուսումնասիրությունը: Իհարկե, լեզվի և հաղորդակցության գենդերային հայեցակերպը դեռևս ամենաքիչ ուսումնասիրված բնագավառն է գենդերային հետազոտությունների ընդհանուր միջգիտակարգային ոլորտում, իսկ յուրաքանչյուր նոր գաղափար կամ տեսակետ փաստերի միջոցով ապացուցելու, գիտական նորանոր հետազոտությունների միջոցով հաստատվելու կարիք ունի: Այս առումով սույն հետազոտությունը ժամանակակից լեզվաբանական հետազոտությունների արդիական ոլորտի է վերաբերում: Զննության են առնվում *խոսողի սեռ* - *խոսակցի սեռ* լեզվագործածության, այսինքն՝ խոսքային գործունեության առանձնահատկությունները որոշակի խոսքային իրադրության մեջ: Գենդերային հետազոտություններում դեռևս բաց է մնում գենդերի հանրամշակութային գործոնով պայմանավորված լեզվական համակարգի և լեզվագործածության,

այսինքն՝ լեզվի և խոսքի, փոխհարաբերության հարցը: Գենդերային հետազոտություններ իրականացվում են ինչպես լեզվի մակարդակում՝ բառապաշար, դարձվածաբանություն, անվանաբանություն [8;1:9;7;2], այնպես էլ զանազան խոսույթներում՝ գրականություն և բանասիրություն, քաղաքականություն [18;19], ոչ պաշտոնական շփումներ [17; 13; 16; 12;15] գիտական հաղորդակցություն [14]:

Գենդերային հետազոտությունների ուշադրության կենտրոնում են սոցիալական և մշակութային գործոնները, որոնք պայմանավորում են հասարակության վերաբերմունքը տղամարդկանց և կանանց նկատմամբ, անհատների վարքը՝ այս կամ այն սեռի պատկանելու առումով, կանանց և տղամարդկանց հատկությունների վերաբերյալ կարծրատիպային պատկերացումները, այսինքն՝ այն ամենը, ինչը սեռի հիմնախնդիրը փոխադրում է կենսաբանության ոլորտից կյանքի սոցիալական և մշակութային ոլորտներ:

Մարդկանց առօրյա կյանքը, կարծրատիպերը, անհատի դերային դիրքորոշումները, գործողությունների գնահատումը մեծապես պայմանավորված են գենդերային փոխհարաբերություններով: *Գենդեր* եզրույթը վերաբերում է հասարակության մեջ տղամարդկանց և կանանց զբաղեցրած դիրքին, նրանցից ակնկալվող վարքի նորմերին, հոգեբանական և սոցիալական առանձնահատկություններին: Այդ իրողությամբ է պայմանավորված, որ այն ընկալվում է որպես *սոցիալական սեռ*, քանի որ բացի կենսաբանական սեռից, հասարակական կյանքում առկա են տարաբնույթ կարծրատիպեր և երևույթներ, որոնք վերագրվում են կանանց կամ տղամարդկանց: Գենդերը բացահայտում է հանրամշակութային կարծրատիպերի, փոփոխվող դերերի, կարգավիճակների, վարքի տարատեսակ դրսևորումների (ագրեսիա) և զգայական համակարգերի տարբերությունները[3]:

Սույն հոդվածի հետազոտության **առարկան** քաղաքական խոսույթի ագրեսիայի լեզվական արտահայտման գենդերային բնութագրերի տեսանկյունից: Այս ուսումնասիրության **նպատակն է** բացահայտել ագրեսիվ հույզերի (զայրույթ) լեզվական արտահայտման գենդերային տարբերությունները, որոնք արտացոլված են քաղաքական խոսույթում (հեռուստաբանավեճերում)[4]: Նաև դիտարկվում են կարծրատիպեր, որոնք արտացոլում են ընդհանուր դատողություններ տղամարդկանց և կանանց բնորոշ հատկությունների և նրանց միջև գոյություն ունեցող տարբերությունների վերաբերյալ: Հաշվի են առնվում լեզուն և մշակույթը, բացահայտվում են ազգային-

մշակութային և սոցիալ-մշակութային կարծրատիպերի հասկացությունները:

Ագրեսիան հետազոտության առարկա է բազմաթիվ գիտական ոլորտներում, ինչպիսիք են սոցիոլոգիան, հոգեբանությունը, լեզվաբանությունը, դատաբժշկական փորձաքննությունը և այլն: Քանի որ խոսքային ագրեսիան բավականին ընդգրկուն երևույթ է, հետազոտողները բազմիցս փորձել են մշակել չափանիշներ, որոնք թույլ կտան հստակ սահմանազատել խոսքային ագրեսիայի դրսևորումները համանման երևույթներից: Ակտիվորեն մշակվում են նաև դասակարգման հիմունքներ, որոնք կոչված են տարաբնույթ փաստական նյութը կանոնակարգելու և ագրեսիվ ներգործության ուժի մասին դատողություններ անելու: Հոգեբանության մեջ գոյություն ունի ագրեսիայի ընդունված սահմանում: Առավելագույնս ընդգրկուն մոտեցմամբ ագրեսիվ է որակվում ցանկացած մոտեցում, որ պարունակում է սպառնալիք կամ վնաս է հասցնում ուրիշներին: Մյուս մոտեցումը ենթադրում է, որ պարտադիր պետք է առկա լինի այլ մարդկանց մարմնական կամ ֆիզիկական վնասվածքներ հասցնելու մտադրությունը: Արդի ժամանակաշրջանում խոսքային ագրեսիան ավելի ու ավելի հաճախ է դառնում հոգեբանական և ուշադրության առարկան [10;6]: Ագրեսիայի հասկացությունը ներառում է, ոչ միայն ֆիզիկական այլև խոսքային գործողություններ: Ագրեսիան բարդ սոցիալական վարք է՝ տարաբնույթ պատճառներով և դրսևորումներով:

Մեր հետազոտության մեջ որպես ագրեսիայի աշխատանքային սահմանում ընդունել ենք Ռ. Բարոնի և Դ. Ռիչարդսոնի տեսակետը: Ագրեսիան վարքի ցանկացած ձև է, որը նպատակաուղղված է անարգելու և վնաս հասցնելու մեկ այլ կենդանի արարածի, որը չի ցանկանում նման վերաբերմունք իր նկատմամբ [11]: Ագրեսիայի բնութագրման փորձի հիման վրա Կ. Ֆ. Մեդովն առաջարկել է 10 հակադրությունների գույգեր. 1. խոսքային – ոչ խոսքային, 2. ուղղակի – անուղղակի, 3. գործիքային – ոչ գործիքային, 4. նախաձեռնող – արձագանքող, 5. ակտիվ – պասիվ, 6. անմիջական – միջնորդավորված, 7. հանպատրաստից – նախապատրաստված, 8. հուզական – բանական, 9. ուժեղ – թույլ, 10. թշնամական – ոչ թշնամական [6 էջ 20 – 27]:

Խոսքային և ոչ խոսքային ագրեսիան սահմանազատելու համար հիմք է ծառայում նշանային արտահայտչամիջոցների բնույթը: Բացի բուն լեզվական միջոցներից, գոյություն ունեն ագրեսիա արտահայտելու ոչ խոսքային միջոցներ (օրինակ՝ ժեստերը, նշանակալի լռությունը): Ուղղակի ագրեսիան պարունակում է բացահայտ թշնամանք, անուղղակին դրսևորվում է միջնորդավորված ձևով (քմծիծաղ, ծաղր, հեզանք): Ոչ գործիքային ագրեսիան պարունակում է թշնամական խոսողական-կատարողական ակտ, գործիքային ագրեսիան՝ որևէ այլ նպատակի հասնելու ձգտում: Նախաձեռնողական ագրեսիան հարձակման միջոց է, իսկ արձագանքողը՝ պատասխան արձագանքը: Ակտիվ և պասիվ ագրեսիայի տարանջատումը հիմնվում է խոսողի դիրքորոշման վրա. կարելի է արձագանքել ագրեսիային հարձակողականությամբ, բայց կարելի է ընդունել նաև *ինձ հանգիստ թողեք* կեցվածքը: Ագրեսիայի անմիջական և միջնորդավորված տարատեսակները տարբերվում են հաղորդակցային ակտի տարածաժամանակային բնութագրերով: Նախապատրաստված ագրեսիան

մտածված հաղորդակցային ակտ է, որը թշնամանք է պարունակում: Հանպատրաստից ագրեսիա հաճախակի կարելի է տեսնել առօրյա հաղորդակցության ընթացքում: Ագրեսիայի հուզական և բանական տարատեսակները տարբերվում են բանական հիմքի ներկայությամբ (բացակայությամբ): Ուժեղ և թույլ, ինչպես նաև թշնամական և ոչ թշնամական ագրեսիաների առանձնացումը պայմանավորված է հաղորդակցային ակտի հուզական ներգործության ուժով և դրա ուղղվածությամբ [6 էջ 20 – 27]:

Քաղաքական խոսույթում տղամարդիկ ավելի հաճախ են հանդես գալիս որպես ագրեսիայի անմիջական նախաձեռնողներ, որոնք հագեցած են լինում նաև վիրավորանքներով: Վերլուծության արդյունքում պարզաբանվում է, որ տղամարդկանց խոսքը աչքի է ընկնում ագրեսիվության, հակիրճության և գերազանցության զգացում արտահայտող լեզվական միավորների կիրառությամբ: Մական կարելի է նաև նկատել, որ տղամարդիկ հաճախ անկարող են արտահայտել և նկարագրել իրենց հուզավիճակը, մասնավորապես՝ ջերմ վերաբերմունքը, հոգատարությունը, թախիծը կամ ցավը: Նրանք գլխավորապես վերբալացնում են միայն մեկ հույզ՝ զայրույթը, մինչդեռ կանանց խոսքը առանձնանում է մեղմություն, զիջողություն և զգացմունքայնություն արտահայտող լեզվական միավորների առատությամբ: Մի շարք գործոններ կարող են ազդել ագրեսիայի դրսևորումների վրա, ինչպիսիք են կենսաբանական, սոցիալական և ֆիզիկական: Ըստ կենսաբանական գործոնի՝ տղամարդիկ ավելի շատ են կիրառում ֆիզիկական ագրեսիա, քան կանայք: Կանայք ավելի հաճախ օգտագործում են խոսքային ագրեսիա: Մական հիմքեր չկան ենթադրելու, որ կանայք ավելի քիչ ագրեսիվ են և ավելի քիչ են հակված խոսքային կոնֆլիկտի մեջ մտնելու, քան տղամարդիկ: Ըստ այդմ, չպետք է ակնկալել, որ կանայք իրենց նպատակին հասնելու համար մշակում և օգտագործում են ճիշտ նույն ռազմավարությունը, ինչ տղամարդիկ:

Ընդհատումները ևս համարվում են լեզվական ամենանշանակալից ռազմավարություն, որն օգնում է գերիշխանության հասնելուն, քանի որ ընդհատել ինչ որ մեկին նշանակում է զրկել կամ ամենաքիչը՝ փորձել զրկել նրանց խոսելու իրավունքից: Տղամարդու և կնոջ հեռուստաբանավեճերում մեծամասամբ տղամարդիկ են գերիշխում, հատկապես եթե նրանք տիրապետում են քննարկվող թեմային: Նրանք գերակայություն են վերցնում՝ ընդհատելով, մենաշնորհելով բանավեճը և նույնիսկ վերահսկում թեմայի զարգացումը:

Սույն հոդվածում վերլուծության ենք ենթարկել երեք հեռուստաբանավեճեր 2016 թվականի Միացյալ Նահանգների նախագահական ընտրությունների քարոզարշավից: Ընտրարշավի երկու առավել հայտնի թեկնածուներն էին

Հանրապետական կուսակցությունը ներկայացնող Դոնալդ Թրամփը և Դեմոկրատական կուսակցության թեկնածու Հիլարի Բլինթոնը:

Նախագահի առաջին բանավեճը տեղի ունեցավ սեպտեմբերի 26-ին Հոֆստրայի համալսարանում [20]: Բանավեճի ավարտին ժամացույցը ցույց տվեց, որ Թրամփը խոսել էր 45 րոպե 3 վայրկյան, մինչդեռ Բլինթոնը խոսել էր 41 րոպե և 50 վայրկյան, որտեղ Թրամփը 51 անգամ ընդհատեց Բլինթոնին, իսկ Բլինթոնը Թրամփին՝ 17 անգամ:

Նախագահի երկրորդ բանավեճն անցկացվեց

«քաղաքապետարանի նիստի ձևաչափով առանց ամբիոնների և մասնակիցներին թույլատրվեց ազատ շարժվել բանավեճի ժամանակ[21]: Այն տեղի ունեցավ հոկտեմբերի 9-ին Միսուրիի Սենթ Լուիս քաղաքի Վաշինգտոնի համալսարանում: Ամբողջ բանավեճը բնութագրվում էր ագրեսիվ, քանի որ Թրամփը բազմիցս խոսում էր սպառնալիքներով և ուներ ագրեսիվ դեմքի արտահայտություն: Թրամփը ընդհատեց Քլինթոնին 18 անգամ, մինչդեռ Քլինթոնը ընդհատեց Թրամփին մեկ անգամ:

Նախագահի երրորդ բանավեճը տեղի ունեցավ հոկտեմբերի 19-ին Նեվադայի համալսարանում[22]: Թրամփն ընդհատեց Քլինթոնին 37 անգամ, իսկ Քլինթոնը նրան ընդհատեց 9 անգամ: Պետք է նկատել, որ ի պատասխան Թրամփի բացահայտ ագրեսիայի՝ Քլինթոնը կիրառում էր հեզնանք: Այն ներառում էր սուր և հեզնակաձև արտահայտություններ, որոնք սկնհայտորեն նշանակում էին հակառակը, ինչը ասվում էր բառացիորեն և ուղղված էր վիրավորելու Թրամփի զգացմունքները կամ նրան քննադատելուն: Առաջին բանավեճի ժամանակ Քլինթոնը ասաց. **“I have a feeling that by the end of this evening I’m going to be blamed for everything that’s ever happened”**, որին հետևեց հանդիսատեսի ծիծաղը [20]: Քլինթոնը նաև հեզնողական արտահայտությամբ պատասխանեց Թրամփին, երբ նա բավականին երկար պարծեռում էր իր խառնվածքով, ասելով՝ **“Whew, OK!”** [20] Պետք է նշել, որ Քլինթոնը կիրառում էր «խայթող» պատասխաններ Թրամփի այն մեղադրանքին, թե՛ «մենք փող չունենք, որովհետև դրանք վատնվել են ձեր գաղափարների համար», «գուցե դա նրանից է, որ դուք ձեր հարկերը չեք վճարել»: (*We don’t have the money because it’s been squandered on your ideas*.” *“Maybe it’s because you haven’t paid your taxes!”*) [20].

Թրամփը ի սկզբանե թշնամաբար էր տրամադրված, քանի որ գիտակցում էր, որ իր առջև կանգնած էր փորձառու քաղաքական գործիչ: Նա փորձում էր գերիշխել և մենաշնորհել բանավեճը: Քլինթոնը կարծես կանխատեսում էր Թրամփի յուրաքանչյուր հարձակումը և տալիս էր սուր պատասխաններ. (*Well Donald, I know you live in your own reality, but that is not the facts*) [20].

Հիլարի Քլինթոնը բավականին պատրաստված էր ներկայացել հեռուստաբանավեճին: Նա իր հերթին օգտագործում էր գործիքային ագրեսիա իր ընդդիմադիրն սաղրելու և հրահրելու համար: Նա մեջբերեց ժամանակին Թրամփի կողմից արված արտահայտություն, ըստ որի նա կանանց անվանել էր *«խոզեր»* և *«շներ»* *“pigs, slobes, and dogs”* և հիշեցրեց մի դեպք, երբ նա քննադատել էր միսս տիեզերք մրցանակակիր Ալիսիա Մաչադոյին իր քաշի համար:

Երկրորդ բանավեճը պատմության ամենահիշարժան բանավեճերից մեկն էր: Լարվածությունն սկնհայտ դարձավ հենց առաջին պահից, երբ ընդդիմադիրները առանց ձեռք սեղմելու, միանգամից գրոհի անցան:

Թրամփը ներողություն խնդրեց իր անպատշաճ արտահայտությունների համար և հայտարարեց, որ լրագրողներն իրեն ճիշտ չեն հասկացել, և, որ նա այդ անպատշաճ արտահայտությունները կանանց վերաբերյալ կատակով է ասել:

“This was locker room talk. I’m not proud of it. I apologized to my family and I apologized to the American people. Certainly I’m not proud of it. But this is locker room talk. You know when you have a world where we have ISIS chopping off heads ... where you have so many bad things hap-

pening, this is like medieval times” [21].

Քլինթոնն էլ պատասխանել է, որ Թրամփը չի կարողանա իրեն պատշաճ կերպով դրսևորել նախագահի պաշտոնում, քանի որ նա ունակ է վիրավորել յուրաքանչյուրին և հատուկ թուլություն ունի կանանց նկատմամբ:

“Donald Trump is different. I said starting back in June that he was not fit to be president and commander in chief. And many Republicans and independents have said the same thing. What we all saw and heard on Friday was Donald talking about women, what he thinks about women, what he does to women. And he has said that the video doesn’t represent who he is. But I think it’s clear to anyone who heard it that it represents exactly who he is”[21].

Թրամփն էլ, իր հերթին, հարձակվեց Քլինթոնի վրա՝ հիշեցնելով նախկին նախագահ Բիլ Քլինթոնի ոչ պակաս աղմկահարույց անցյալը՝ դրանով իսկ փորձելով վատ դրության մեջ թողնել իր մրցակցին:

“What President Clinton did, he was impeached, he lost his license to practice law, he had to pay an 850 thousand dollar fine to one of the women and I will tell you when Hilary brings up the point like that and she talks about words that I said eleven years ago, I think this disgraceful and I think she should be ashamed of herself if you want to know the truth” [21].

Թրամփի վիրավորական արտահայտություններին հաջորդեց այն, որ նա սպառնաց բանտարկել Քլինթոնին, եթե նա ընտրվի. *“Because you’d be in jail”*:

Պետք է նշել, որ Քլինթոնը հանգիստ էր, ժպտում էր և մեղադրում նրան կեղծիքներ տարածելու մեջ: Ամեն անգամ, երբ Թրամփը հանդես էր գալիս հատկապես կոշտ քննադատությամբ, Քլինթոնը պատասխանում էր քմծիծաղով: Երկրորդ բանավեճի ընթացքում Քլինթոնը կիրառում էր մեծ թվով պլանավորված ագրեսիա իր հակառակորդին սաղրելու, վնասելու համար, մինչդեռ Թրամփը հավասար չափով կիրառում էր գործիքային և թշնամական ագրեսիա:

Երրորդ հեռուստաբանավեճը կարելի էր անվանել նախագահական մրցավազք: Քլինթոնը գերպատրաստված էր և չափազանց զգույշ: Թրամփին դողելու և նրա քաղաքական ոճի արդյունավետությունը թուլացնելու ռազմավարությունը կարելի է կապել Քլինթոնի՝ որպես կին քաղաքական գործչի առանձնահատուկ ունակության հետ: Թրամփին բարկացնում էր, երբ Քլինթոնը նրան անունով էր դիմում: *“Donald”*: Ի պատասխան դրան՝ Թրամփը փորձեց ամաչեցնել Քլինթոնին՝ ցուցադրական հարգանք ցուցաբերելով. *“Secretary Clinton, yes, is that okay?”*

Թրամփը փորձում էր առերևույթ հանգիստ մնալ, բայց երբ Քլինթոնը դողում էր նրան, նա սկսում էր բարկանալ, գրոհել և անհեթեթ արդարանալ:

CLINTON: You know, he tried to switch from looks to stamina. But this is a man who has called women pigs, slobes, and dogs, and someone who has said pregnancy is an inconvenience to employers, who has said...

TRUMP: I never said that.

CLINTON: ...women don’t deserve equal pay unless they do as good a job as men.

TRUMP: I didn’t say that.

CLINTON: And one of the worst things he said was about a woman in a beauty contest. He loves beauty contests, supporting them and hanging around them. And he called this woman “Miss Piggy.” Then he called her “Miss Housekeeping,” because she was Latina. Donald, she has a name.

TRUMP: Where did you find this? Where did you find this?

CLINTON: Her name is Alicia Machado.

TRUMP: Where did you find this?

CLINTON: And she has become a US citizen, and you can bet...

TRUMP: Oh, really?

CLINTON: ...she's going to vote this November [22].

Քլինթոնը այնպես սադրեց Թրամփին, որ վերջինս անկարող լինելով վերահսկել իրեն, ասաց. "such a nasty woman": Այս բանավեճում Թրամփը հանդես եկավ զգացմունքային ագրեսիայով և գայրույթով: Քլինթոնի կողմից կիրառվեց միտումնավոր ագրեսիա:

Ամփոփելով խոսարարի ագրեսիայի մոտեցումները,

պետք է նշել, որ թե կին, և թե տղամարդ թեկնածուները դրանք կիրառում էին գերիշխելու, զրպարտելու, միմյանց սադրելու և սեփական իմիջք բարձրացնելու համար: Քլինթոնի խոսարարի ագրեսիան միտումնավոր էր և պլանավորված, մինչդեռ Թրամփի խոսարարի ագրեսիան ավելի հուզական էր և իմպուլսիվ և հեշտությամբ ենթարկվում էր սադրանքին:

Հակված ենք ենթադրել, որ Թրամփի մոտ բացակայում էին համապատասխան գիտելիքներ, վերլուծական ռեսուրսներ, մինչդեռ Քլինթոնը պատրաստ էր յուրաքանչյուր հարցի, պատրաստ էր յուրաքանչյուր հարձակման և հասցրեց Թրամփին թույլ տալ սխալներ, որոնք անարգում էին նրան:

ՔՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Артемова А. В. Эмоционально-оценочная объективация концепта «женщина» в семантике фразеологических единиц (на материале английской и русской фразеологии): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.20. Пятигорск, 2000.
2. Григорян А. А. Состояние и перспективы гендерной лингвистики на Западе в конце XX – начале XXI веков. Иваново: Ивановский гос. ун-т, 2004.
3. Гаспарян С. К., Князян А. Т. Гендерные особенности агрессивного вербального поведения мужчин и женщин (на материале английских и армянских «бытовых» анекдотов. Science and Education. A New Dimension. Philology, v (35), Issue: 125. Budapest, April, 2017, стр. 22-24.
4. Гаспарян С. К., Князян А. Т. Гендерные стереотипы в политической сфере современного общества. Филология и культура. Philology and Culture, Выпуск №2(48), Казань, Июнь, 2017, стр. 43-49.
5. Картушина Е. А. Гендерные аспекты фразеологии в массовой коммуникации. Автореферат дисс. канд. фил. н. Ижевск, 2003.
6. Седов К. Ф. О манипуляции и актуализации в речевом воздействии // Проблемы речевой коммуникации: Межвуз. сб. научн. тр. / Под ред. М. А. Кормилицыной. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 2003. Вып. 2. С. 20 - 27.
7. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метакоцепты: автореф. дис. ... д-ра филол. наук. Волгоград: Волгогр. гос. пед. ун-т, 2004.
8. Телия В. Н. Механизмы экспрессивной окраски языковых единиц // Человеческий фактор в языке: Языковые механизмы экспрессивности / Ин-т языкознания. Отв. ред. В. Н. Телия. М.: Наука, 1991. С. 36-66.
9. Фатыхова Ф. Ф. Гендерный аспект возрастных категорий в

- башкирском языке // Гендер: Язык. Культура. Коммуникация: Докл. Первой международной конф., Москва 26–25 ноября 1999г. М., 2001. С. 347 – 351.
10. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. Монография. Волгоград: Перемена, 2000.
11. Baron R. A., Richardson D. R. Human Aggression. New-York: Plenum Press, 1994.
12. Coates J. Women, Men and Language: A Sociolinguistic Account of Gender Differences In Communication. England: Harlow, New York: Longman, 2004. 254 p.
13. Holmes J. Women, Men and Politeness. London: Longman, 1995.
14. Kothhoff H. New Perspectives on Gender Studies in Discourse Analysis // Гендер: Язык, Культура, Коммуникация: Докл. Первой международной конф., Москва 25-26 ноября. М., 2001.
15. West C. Michelle M.L., Kramarae Ch. Gender in Discourse // Discourse as Social Interaction / Dijk, T.A. van. London: Sage, 1997. p. 119 – 143.
16. Tannen D. The relativity Of Linguistic Strategies; Rethinking Power and Solidarity In Gender and Dominance // Gender and Discourse. Oxford: Oxford University Press, 1994. p. 19 – 52.
17. West C. Zimmerman D. Doing gender // Gender and Society. New York, 1987. № 1. p. 125–151.
18. Lakoff R. Language and Women's Place. New York: Harper and Row, 1975.
19. Footitt H. Women, Europe and the New Languages of Politics. London, New York: Continuum, 2002.
20. <https://www.youtube.com/watch?v=855Am6ovK7s>
21. <https://www.youtube.com/watch?v=FRlI2SQ0Ueg>
22. <https://www.youtube.com/watch?v=smkyorC5qwc>

REFERENCES

1. Artemova A.V. Émocialno-ocenočnâ ob`ektivaciâ koncepta «ženšina» v semantike frazeologičeskikh jedinici (na materiale anglijskoj i ruskoj frazeologii) ` Avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.20. Pâtigorsk, 2000 t`.
2. Grigorân A. A. Sostoânie i perspektivy gendernoj lingvistiki na Zapade v konce XX - načale XXI vekov. Ivanogo: Ivanovskij gos. un-t, 2004 t`.
3. Gasparân S. K., Knâzân A.T. Gendernye osobennosti agressivnogo verbal'nogo povedeniâ mužčim i ženšin (na materiale anglijskikh i armânskikh «bytovyh» anekdotov. Gitut'yun yev krt'ut'yun. Nor hart'ut'yun. Filologia, v (35), T'vogharkum ` 125. 2, 2017 t`., Budapesht, 2, april, 2017 t`.,
4. Gasparân S. K., Knâzân A.T. Gendernee ste stereotipy v poliitičeskoj sfere sovremennogo obšestva. Filologîâ i kul'tura. Banasirut'yun yev mshakuyt', Vypusk №2 (48), Kazan', Iûn', 2017, str.43-49.
5. Kartušina E.A. Gendernye aspekty frazeologii v massovoj komunikacii. Avtoreferat diss. Kand fil. n. Iževsk, 2003:
6. Sedov K.F. O manipulâcii i aktualizacii v rečevom vozdejsťvii // Problemy rečevoj komunikacii: Mežvuz. sb. научн. tr / Pod red. M.A. Kormilicynoj. Saratov: Izd-vo Sarat. un-ta, 2003. Vyp. 2. S. 20 - 27:
7. Sлышкин G. G. Lingvokul'turnye koncepty i metakoncepty: avtoref. dis ... d-ra filol. gitk. Volgograd: Volgogr. gos. ped. un-t, 2004 t`.
8. Teliâ V.N. Mehanizmy kspressivnoj okraski âzykovyh edinic // Čelovečeskij faktor v âzyke: Âzykovye mehanizmy êkspressivnosti / In-t âzykoznanîâ. Otv.red. V.N.Teliâ. M. : Nauka, 1991. S.36-66.
9. Fatyhova F.F. Gendernyj aspekt vozrastnyh kategorij v baškirkom âzyke // Gender: Âzyk. Kul'tura. Kommunikaciâ: Dokl. Pervoj meždunarodnoj konf., Moskva 26–25 noâbrâ 1999g. M., 2001. S. 347 - 351 t't`.
10. Šejgal E.I. Semiteika poliitičeskogo diskursa. Monografiâ. Volgograd: Peremena, 2000 t`

The gender aspect of political discourse (manifestation of verbal aggression)

A. T. Knyazyan; Luiza I. Marabyan

Abstract. The article is dedicated to the verbal aggression of women and men in political TV debates. Gender traits are expressed in language in the form of language stereotypes that influence the behavior of men and women. Verbal aggression can vary in degree and manner of presentation from expressions of hatred and malignity to verbal abuse. Depending on the gender, there are differences in the use of emotional vocabulary.

Keywords: gender; aggression; verbal aggression; political discourse; televised debate; communication.

Методологія аналізування когнітивно-прагматичного потенціалу протестантської проповіді (на матеріалі проповіді “Stormy Weather – COVID-19”)

Т. М. Макарова

Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна
Corresponding author. E-mail: masalovatn@gmail.com

Paper received 15.11.21; Accepted for publication 26.11.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2021-260IX76-08>

Анотація. У статті окреслено методологію аналізування когнітивно-прагматичного потенціалу протестантської проповіді, яка інкорпорує сукупність різних методів та підходів до вивчення проповіді як жанру релігійного дискурсу. Запропонована методологія аналізування включає етапи теоретичного узагальнення; текстово-інтерпретативного та тематичного аналізування; наратологічного аналізування; лексико-семантичного і синтаксичного аналізування; етап визначення прагматичного потенціалу протестантської проповіді.

Ключові слова: протестантська проповідь, методологія аналізування, когнітивно-прагматичний потенціал протестантської проповіді.

Вступ. Проповідь, під час якої пастор повідомляє і роз'яснює вірянам основні положення віроучення та заохочує дотримуватися їх у повсякденному житті, є ключовим структурним елементом протестантської релігійної комунікації. У контексті нашого дослідження ми визначаємо англійськомовну протестантську проповідь як жанр релігійного дискурсу, що актуалізується за допомогою специфічних мовних та мовленнєвих засобів, характеризується асиметричністю статусних відносин між адресатом й адресантом та зверненням до біблійних і світських подій.

Стислий огляд публікацій із теми. Дослідження релігійної комунікації, як специфічної сфери людської діяльності, посідає важливе місце у сучасному мовознавстві. Активний інтерес науковців до вивчення жанрового розмаїття релігійного дискурсу, зокрема дослідження проповіді, засвідчують чисельні наукові розвідки Е.В. Бобиревої [1], В.І. Карасика [5], Н.Б. Мечковської [7], О.О. Прохвятилової [9], Г.Г. Слишкіна [11]. У дослідженнях, присвячених вивченню англійськомовної проповіді висвітлюються її фоностилістичні (І.В. Рудік) [10], просодичні (В.В. Ушаков) [12], лексичні, риторичні, просодичні (Н.О. Кравченко) [6] та лінгвопрагматичні (М.П. Ділай) [3] особливості.

Мета дослідження полягає в розробці комплексної методології аналізування когнітивно-прагматичного потенціалу сучасної англійськомовної протестантської проповіді.

Матеріалом дослідження слугують скрипти англійськомовних протестантських проповідей, які є дослівним відображенням вербальної складової промови пастора, оголошеної під час церемонії богослужіння.

Методи дослідження. У роботі послуговуємось методологічним інструментарієм когнітивного, прагматичного та наратологічного аналізування текстів протестантської проповіді, що інкорпорують когнітивно-семантичний, тактико-стратегічний методи та метод наративного конструювання.

Результати та їх обговорення. Методологія аналізування когнітивно-прагматичного потенціалу протестантської проповіді передбачає 4 етапи.

Етап теоретичного узагальнення передбачає використання загальнонаукових методів аналізування, а

саме методи аналізу й синтезу, і включає декілька кроків. **Перший крок** охоплює опрацювання релевантних наукових джерел з метою з'ясування теоретичних засад дослідження, зокрема систематизацію та уточнення основних сутнісних характеристик проповіді як жанру релігійного дискурсу і теоретико-аналітичне узагальнення теоретичної думки щодо напрямів та підходів до вивчення англійськомовної протестантської проповіді. **Другий крок** присвячено формуванню дослідницького корпусу текстів англійськомовних протестантських проповідей основних деномінацій протестантизму: баптизм, п'ятидесятництво, методизм. Матеріал дослідження складають скрипти проповідей зафіксовані нами з відеозаписів проповідей, які були розміщені на відеохостинговому сайті Ютуб та офіційних сайтах релігійних організацій, а також скрипти проповідей, що укладені та розміщені на офіційних сайтах представниками релігійних організацій. Досліджуваний лінгвістичний матеріал відібрано методом суцільної вибірки.

На етапі текстово-інтерпретативного та тематичного аналізування здійснюємо диференціацію проповідей за тематичним критерієм шляхом тематичного аналізу семантики тексту англійськомовної протестантської проповіді та семантики ключових номінативних одиниць, що вербалізуються в її тексті, а також з'ясовуємо спосіб наративного конструювання проповіді.

Відповідно до тематики проповіді ми розмежуємо *морально-етичні проповіді*, у яких роз'яснюються найважливіші християнські поняття, істини, закони віри, проповіді *церковно-громадської спрямованості*, де певні світські події та явища, такі як проблеми війни, бідності, хвороб тощо, стають предметом тлумачення, аналізу та коментарів проповідника, а також *обрядові* проповіді, які супроводжують таїнства й обряди, що визнаються протестантами.

Наприклад, проповідь “Stormy Weather – COVID-19” була виголошена баптистським проповідником М. Дойч [14] у березні 2020 року, у період стрімкого розповсюдження коронавірусної інфекції, уведення безпрецедентних карантинних заходів, які призвели до різкої зміни звичного устрою життя людей і психологічної напруги у суспільстві. Тематика проповіді дозволяє

віднести її до проповідей *церковно-громадської спрямованості*, оскільки у ній проповідник висловлює позицію церкви по відношенню до ситуації, що склалася унаслідок пандемії COVID-19 у світі і США зокрема.

На етапі *нараторологічного аналізування* ми визначаємо спосіб нарративного конструювання проповіді та види взаємозв'язку нарративів. У контексті нашого дослідження нарратив слідом за Ж. Женеттом розуміємо як єдність історії (історії про події) та наріччій (акту повісткування) [4, с. 310]. До прикладу, у тексті проповіді може бути наявна як одна, так і декілька історій, які пов'язані між собою спільною темою і слугують для підсилення перлокутивного ефекту на вірянина.

У проповіді "Stormy Weather – COVID-19" розгортаються 3 нарративи (рис. 1): перший нарратив (пастора) – це особисті переживання і враження пастора від перегляду фільмів жахів; другий нарратив (спільний) – про сучасний стан речей і відчуття страху, що пронизує людей; третій нарратив (біблійний) – це конструювання альтернативного, паралельного бачення всього, що відбувається навкруги завдяки релігійним сюжетам і привертанню уваги вірян до віри в Бога, яка здатна позбавити їх відчуття страху.

Рис. 1. Наративне конструювання проповіді «COVID-19 – Stormy Weather»

Особисті враження пастора від перегляду фільмів жаху, які відбиваються у першому наративі, є дотичними до типових емоцій кожного глядача, який переглядає фільм жаху: "But today's movies are **too much for me**. I remember years and years ago I watched a couple of those movies like *Friday the 13th* or *Halloween* and I'll tell you **I couldn't sleep. I was afraid** to put my arms by the edge of the bed for **fear** that something was gonna happen. They were just too intense for me."

Проповідник конструює початок проповіді у такий спосіб, що порівнює емоційний стан людей у період коронавірусу із тим емоційним станом, який викликає фільм жаху. Ключовими концептуальними метафорами, які розгортаються у вступі проповіді є *LIFE IS A HORROR FILM, PEOPLE ARE ACTORS*: "Why am I talking about horror movies? Does it not feel like we are in a modern-day horror movie? Of what's going on in our world today with the coronavirus. It feels like we are real actors and actresses in this movie".

На опозиції *FEAR::PEACE* ґрунтується протистав-

лення бажаного і небажаного в житті вірянина, наприклад *FEAR* зображується як щось, чому слід протидіяти і з чим слід боротися: "And yet the Bible's telling us **don't fear**". And what that really means is **don't let fear, don't let anxiety take root in you. Don't let it take root in your heart** so that you are feeling so afraid and then that **starts to dominate you and that begins to control you**", у той час як *PEACE* – це те, до чого слід прагнути у житті кожному вірянину: "Instead what we really want is **peace**. We want what Paul tells us in *Philippians 4*, we want the peace of God which surpasses all understanding. We want that peace to guard our hearts and our minds. And yet sometimes peace seems to be so **elusive**, it almost seems to be so **passive**. And yet it is so **powerful**".

Проповідником експлікується концептуальна метафора *FEAR IS LACK OF FAITH*: "And yet here we are struggling with **anxiety and fear**. And maybe you're wondering: "Is my fears, my anxiety **due to a lack of faith**? Is there something that's going on within me that is just causing me to have a **lack of trust in God**?" Проповідник експлікує зв'язок, в якому перебувають страх і віра: "And **fear** was just **increasing** as **faith** was **decreasing**."

Третій нарратив представлений біблійною історією про те, як Христос разом із послідовниками після довгого напруженого дня вирішив перепочити і переправитися на човні на інший берег Тиверіадського озера (*Sea of Galilee*). Під час подорожі раптово розпочався шторм, який міг потопити човен. Усі присутні на човні звернулися до Христа, який спокійно відпочивав у цей час, з питанням: "Teacher, do you not care that we are **perishing**?" Прокинувшись, Христос відразу заспокоїв стихію і запитав своїх учнів: "Why are you so afraid? Have you still **no faith**?" Ця історія покликана привертати увагу вірян до віри як єдиного порятунку від жаху, від страхіття коронавірусної хвороби.

У проповіді реалізується антитеза конвенціональної концептуальної метафори *LIFE IS A STRUGGLE*: послідовники Христа намагалися самостійно побороти стихію, проте зазнали поразки: "...the disciples, I'm sure, they're **men of action** and they're trying to **take the water and bail out the water and get the water out of the boat**. And it seemed that the water was going in faster than the water was going out". Проповідник експлікує висновок, який слід зробити вірянам із прослуханої історії: "There's a **lesson** in all of that. I really believe the disciples were afraid. Because they were used to **being in control of life**. They knew how to **handle hard situations**. They did it on their own. And yet, when they're put into this **life-threatening situation**, something that's **beyond their control**, they ... they **lost their faith**." Натомість єдиним шляхом до порятунку стала віра в Бога, що актуалізує концептуальну метафору *OVERCOMING OBSTACLES IS FAITH IN GOD*.

У кінці проповіді відбувається розмиття кордонів між історіями. Наратив про те, як послідовники Христа потрапили у шторм, перестає бути просто біблійним сюжетом, так само, як і наратив про спогоди проповідника щодо перегляду ним фільмів жахів, перестає бути тільки історією про його власні переживання. Зливаючись, вони перетворюються на особливий нарративний бленд, в якому оповідається про сучасний досвід і переживання релігійної спільноти у період пандемії коронавірусу у термінах шторму та фільму жахів: "And so

right now so many of us are feeling the effects of the **coronavirus**... **We are in a storm** and we could say we didn't create it. We didn't ask for it. But that doesn't change the fact that we are in a storm. We never imagined this could happen in our lifetimes. And so it feels like **we are in a modern-day horror movie**. It's not a Friday the 13th, it's not a Halloween. But it seems like a horror movie and we don't know how this is going to turn out. We have no control. We've been told to stay in, that we can't worship together. And yet we're trying to **worship together online**."

Етап лексико-семантичного та синтаксичного аналізування дозволяє з'ясувати ключові лексичні маркери, які слугують індикаторами тематики проповіді і розгортання наративів.

На лексичному рівні для протестантської проповіді характерне превалювання нейтральної та розмовної лексики над церковно-релігійною. Проповідник активно використовує розмовну лексику навіть інтерпретуючи слова Всевишнього: "And He probably said to the guys, **"Hey, you know what? I'm gonna go over in the stern. There's a cushion over there. I'm gonna lay down and take a little sleep. I'm gonna take a nap. Let me know when we get to the other side"**. Це є відображенням демократизації проповіді, наближення людини до Бога.

В проповіді є один наратор – проповідник, який обирає різні дійсничні маркери залежно від цілей, які необхідно реалізувати на кожному етапі проповіді. Наратив від першої особи однини, маркерами якої є використання займенника *I*, імперативних та безособових конструкцій, дозволяє здійснити оповідання власних вражень і життєвого досвіду проповідника, надати його інтерпретацію певного сюжетного мотиву, історії або біблійного образу, які переломлюються кризь свідомість пастора для того, щоб підкріпити певну ідею. Маркерами наративу від першої особи множини є використання займенників *we, our, us*. Такий спосіб наративу дозволяє проповіднику зблизитися з паствою, показати, що усе сказане відноситься до кожного вірянина. Крім того, наратив може здійснюватися від третьої особи однини (займенники *he, she, it*). Такий спосіб наративу пастор використовує для вплетення певного біблійного сюжету, який підкріплює його власний досвід, думку або ідею.

Аналізування тексту проповіді дозволило встановити, що проповідник широко вживає лексичні повтори, наприклад для того, щоб передати атмосферу страху, який пронизує кожен аспект життя людей під час пандемії: "**The fear that we have of receiving cash or the fear that becomes so personal of our families and our loved ones. Wherever they might be in. And then the fear of the economics and the fear of our jobs and the fear financially and...and this is overall fear. And there's this state of fear that's all around us.**"

На граматичному рівні спостерігаємо переважання складних речень, проте застосування простих речень, особливо у сильних позиціях тексту, дозволяє створити особливий перлокутивний ефект безапелятивної віри щодо істин, які висловлюються проповідником: "We have no control.", а саме переконати вірян в невідворотності того, що їм вготовано Всевишнім. Крім того, поширеними є риторичні конструкції: "Does it not feel like we are in a modern-day horror movie?", ви-

явлено значну кількість речень з паралельними синтаксичними конструкціями: "Jesus is more than a teacher, He's more than a mentor, He's more than a leader, he's more than a friend, he's more than a healer."

Концептуальний аналіз засвідчив, що домінуючими концептами, що актуалізуються у вступі проповіді є концепт FEAR (СТРАХ), в основній частині – FEAR (СТРАХ), GOD (БОГ) та FAITH (ВІРА), у заключній частині проповіді – GOD (БОГ) та FAITH (ВІРА) (за частотністю прямих і вторинних номінацій).

Маркерами, які індикують концепт FEAR (СТРАХ), є номінативні одиниці, які відбивають у своїй семантиці поняття страху, зокрема *fear* (кількість уживань: 19 – у вступі, 4 – в основній частині, 2 – у висновку), *horror* (5 – у вступі, 2 – в основній частині), *afraid* (5 – у вступі, 3 – в основній частині), *scary* (2 – у вступі), *awe* (2 – у висновку), *anxious* (1 – у вступі), *freaked out* (1 – в основній частині).

Концепт FAITH (ВІРА), актуалізується у тексті за допомогою лексем *faith* (2 – у вступі, 15 – в основній частині), *believe* (12 – в основній частині, 2 – у висновку) *trust* (1 – у вступі, 1 – в основній частині, 3 – у висновку).

Концептуальний простір сакрального структуровано у проповіді концептом GOD (БОГ), що актуалізується в тексті через прямі номінації *God* (5 – у вступі, 20 – в основній частині, 6 – у висновку), *Jesus* (2 – у вступі, 24 – в основній частині, 7 – у висновку), *Lord* (33 – в основній частині, 3 – у висновку).

Етап визначення прагматичного потенціалу англійськомовної протестантської проповіді включає виокремлення стратегій і тактик впливу на вірян, виявлення вербальних і мовленнєвоактових засобів їх реалізації.

Послугуючись концепцією, розробленою Т.А. ван Дейком [2], ми виділяємо глобальну сугестивну стратегію й локальні стратегії, які конкретизують її на локальних етапах.

Глобальна сугестивна стратегія англійськомовної протестантської проповіді полягає у здійсненні перлокутивного впливу на вірян у такий спосіб, щоб потрібні істини сприймалися реципієнтом як певна доктрина мимовільно, оминаючи верифікацію і раціональне усвідомлення повідомлення. Проповідь не містить об'єктивно перевірених фактів, а радше будується на інтуїтивному та емоційному моделюванні світу, яке ґрунтується на «зниженні свідомості й критичності при сприйнятті нав'язаного змісту, не вимагає ні розгорнутого особистого аналізу, ні оцінки спонування до певних дій» [8, с. 16]. Запланований проповідником перлокутивний вплив на вірян досягається завдяки застосуванню відповідних локальних стратегій і тактик.

До прикладу, **стратегія встановлення контакту** з вірянами реалізується у першому наративі. Проповідник розповідає про свої дитячі спогади і щиро висловлює емоції від перегляду своїх улюблених фільмів, створює атмосферу дружнього спілкування і збільшує ступінь довіри до нього і його висловлювань: "**When I was growing up I used to love to watch horror movies. ... man, I would, I would be so excited and I think if I remember correctly it was either every Friday or Saturday night in Chicago. There was a series. And it was called Creature Features and I think it was channel 9 WGN in**

Chicago. And I would get ready and I would watch them.” Використання часових та просторових маркерів, такі як “When I was growing up”, “either every Friday or Saturday night in Chicago” дозволяють вірянам поринути у спогади разом із проповідником, зблизитися з ним емоційно.

У другому наративі, розповідаючи біблійну історію, пастор вдається до **пояснювальної стратегії**: “*So understand that people are coming. That Jesus is making a name for himself. He’s healing people. He’s preaching and he’s telling people some great things. And the people are crowding and crowding and getting closer and closer to Jesus.*” Це дозволяє проповіднику роз’яснити, чому Христос запропонував переправитися човном на інший берег озера.

Аргументувальна стратегія спрямована на переконання вірян в правильності усіх тверджень пастора. Наприклад, за допомогою низки риторичних питань і доводів проповідник спонукає вірян до роздумів у певному визначеному напрямку і прагне переконати їх, що усі події, як минулі так і сьогоденні, відбуваються згідно з задумом Всевишнього: “*Let me say it again. Who invited the disciples to go across to the other side? It was Jesus. It was his idea all along. Did he know a storm was coming in advance? I believe he did. I believe he did and he told the disciples to get in the boat anyways. Did he warn them in advance? Of course not.*” Маркерами тактики емоційного аргументування є уживання предикату пропозиційного відношення *I believe* і прислівника *of course*. Вони налаштовують вірян на сприйняття подальших ідей як істинних, проте не надають фактичних доказів, а радше базуються на емоційних висновках проповідника.

Посилити перлюкривний ефект третього наративу дозволяє **маніпулятивна стратегія**, оскільки маніпулювання – це «мистецтво керування поведінкою за допомогою цілеспрямованого впливу на психіку, свідомість та інстинкти людини» [13, с. 150]. Наприклад, в наведеному дискурсивному фрагменті проповідник цілеспрямовано намагається викликати відчуття провини у вірян: “*We never question “Well, Lord where were you when the times were good? When I got that job promotion? Lord, where were you when my child was born? Lord, where were you when I had that successful surgery? No really, I all praise God.” But when we’re in*

the midst of the storm, that’s when the rubber meets the road doesn’t it? That’s when we’re out there, looking like “Oh Lord, where are you? Where are you Lord?”. Проповідник свідомо використовує ідіому “*when the rubber meets the road*”, яка означає час «коли починається справжня активна, реальна діяльність», щоб звинуватити вірян в тому, що вони звертаються до Бога лише у часи скрути, які метафорично осмислюються як “*the midst of the storm*”, і ніколи не згадують його у щасливі моменти життя.

В заключній частині проповіді, підсумовуючи свої роздуми щодо того, що усе, що відбувається з відома всевишнього і має певну, тільки Йому відому мету, пастор застосовує **валоративну стратегію**: “*And so maybe that’s a good thing. Maybe the church is learning how to adapt and how to grow and we’re doing it on the fly and we’re trying all new things. And so maybe we’re able to make a difference in the lives of people in ways that we never could before. And this is gonna be great for the church. I don’t know, I don’t know what all this is gonna look like. But I do know that God is bigger than the storm. God is bigger and stronger. And I believe we will come out better. I believe we will come out with stronger and with more faith than before.*” Пастор надає власну оцінку тому, як події, пов’язані із розповсюдженням коронавірусної інфекції можуть вплинути на релігійну сферу життя і їх церкву зокрема. З цією метою проповідник використовує лексику з позитивною конотацією, зокрема позитивно забарвлені прикметники та дієслова, вищий ступінь порівняння прикметників.

Завершенням проповіді є експлікований заклик до дії, а саме позбавлення страху перед коронавірусом завдяки вірі у Бога: “*And so, friends, fear not. Keep believing. Because the Lord is with you. What a God we serve! Even the wind and the waves obey Him. Trust that the Lord is with you!*”. Маркерами використання **закличної стратегії** є імперативні конструкції та окличні речення.

Висновки. У дослідженні нами було окреслено методологію дослідження когнітивно-прагматичного потенціалу протестантської проповіді як жанру релігійного дискурсу, що охоплює виявлення наратологічних, лексико-семантичних, когнітивно-прагматичних особливостей протестантської проповіді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобырева Е.В. Религиозный дискурс: ценности, жанры, языковые характеристики: монография. Волгоград: Перемена, 2007. 385 с.
2. Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация / пер. с англ.; сост. В.В. Петрова; под. ред. В. И. Герасимова. Москва: Прогресс, 1989. 312 с.
3. Ділай М.П. Лінгвопрагматика англійських протестантських проповідей: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. / Львів, 2012. 290 с.
4. Женетт Ж. Фигуры. В 2-х томах. Том 1-2 Москва: Изд-во им. Сабашниковых, 1998. 554 с.
5. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград: Перемена, 2002. 477 с.
6. Кравченко Н.О. Синергійність англійського релігійного дискурсу (теолінгвістичний підхід): монографія. Одеса: КП ОМД, 2017. 412 с.
7. Мечковская Н.Б. Язык и религия: Пособие для студентов гуманитарных вузов: учеб. пособ. Москва: Агентство ФАИР, 1998. 352 с.
8. Петрик В.М., Присяжнюк М.М., Компанцева Л.Ф., Скулиш Є.Д. та ін. Сугестивні технології маніпулятивного впливу: навч. посіб. / за заг. ред. Є.Д. Скулиша. 2-ге вид. Київ: ЗАТ «ВІПОЛ», 2011. 248 с.
9. Прохвятилова О.А. Речевая организация звучащей православной проповеди и молитвы: дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01. Волгоград, 2000. 495 с.
10. Рудик И.В. Англоязычная проповедь как специфический вид речевого акта (фоностилистическое исследование): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Одесса, 2005. 19 с.
11. Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов. Москва: Academia, 2000. 125 с.
12. Ушаков В.В. Реализация прагматической функции просодии в английских проповедях: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Москва, 2009. 149 с.

13. Шиллер Г. Манипуляторы сознанием / пер. с англ.; науч. ред. Я.Н. Засурский. Москва: Мысль, 1980. 326 с. <https://alexhbc.com/covid-19-series/> (date of reference: 14.11.2021)
14. Deutsch, M. "Stormy Weather – COVID-19". URL:

REFERENCES

1. Bobyreva, E.V. Religious discourse: values, genres, linguistic characteristics: monograph. Volgograd: Peremena, 2007. 385 p.
2. Dijk, T.A. Language. Cognition. Communication / trans. from English; comp. V.V. Petrov; ed. by V.I. Gerasimov. Moscow: Progress, 1989. 312 p.
3. Dilai, M.P. Linguopragmatics of English Protestant sermons: dis. ... cand. filol. nauk: 10.02.04. Lviv, 2012. 290 p.
4. Genette, J. Figures. In 2 volumes. Volume 1-2. Moscow: Sabashnikovs Publishing house, 1998. 554 p.
5. Karasik, V.I. Language circle: personality, concepts, discourse. Volgograd: Change, 2002. 477 p.
6. Kravchenko, N.O. Synergy of English religious discourse (theolinguistic approach): Monograph. Odesa: KP OMD, 2017. 412 p.
7. Mechkovskaya, N.B. Language and religion: a manual for students of humanitarian universities: textbook. Moscow: Agency FAIR, 1998. 352 p.
8. Petrik, V.M., Prisyazhnyuk, M.M., Kompantseva, L.F. Skulish, Ye.D. Suggestive technologies for manipulative influence: textbook / ed. by Ye.D. Skulisha. 2nd ed. Kyiv: ZAT "VIPOL", 2011. 248 p.
9. Prokhvatilova, O.A. Speech organization of sounding Orthodox sermon and prayer: dis. ... doctora. filol. nauk: 10.02.01. Volgograd, 2000. 495 p.
10. Rudik, I.V. English sermon as a specific type of speech act (phono-stylistic research): avtoref. dis. ... cand. filol. nauk: 10.02.04. Odessa, 2005. 19 p.
11. Slyshkin, G.G. From text to symbol: linguocultural concepts of precedent texts. Moscow: Academia, 2000. 125 p.
12. Ushakov, V.V. Implementation of the pragmatic function of prosody in English sermons: dis. ... cand. filol. nauk: 10.02.04. Moscow, 2009. 149 p.
13. Schiller, G. Manipulators of consciousness / trans. from English; scientific. ed. Ya.N.Zasursky. Moscow: Mysl', 1980. 326 p.

Methodology of the cognitive and pragmatic analysis of Protestant sermon (case study of the sermon "Stormy Weather – COVID-19")

T. M. Makarova

Abstract. The article aims at demonstrating the algorithm of the methodology of cognitive and pragmatic potential of Protestant sermon, which incorporates a set of different methods and approaches to the study of sermon as a genre of religious discourse. The suggested methodology of analysis includes the steps of theoretical generalization; text-interpretive and thematic analysis; narratological analysis; lexical, semantic and syntactic analysis; the step of determining the pragmatic potential of Protestant sermon.

Keywords: *Protestant sermon, methodology of analysis, cognitive and pragmatic potential of Protestant sermon.*

Типи англомовних мультимодальних інфографічних текстів на тематику COVID-19

Л. Л. Макарук

Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, Україна
Corresponding author. E-mail: laryssa_makaruk@ukr.net

Paper received 20.11.21; Accepted for publication 29.11.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2021-260IX76-09>

Анотація. Статтю присвячено дослідженню інфографічних текстів на тематику COVID-19. Встановлено, що усі вони мають мультимодальний характер, оскільки до їх складу входять не лише вербальні, а й невербальні складники. Обґрунтовано їх специфіку. Зокрема: виявлено тексти, яким притаманний мінімалізм в плані кількісного складу ресурсів; відносно збалансовані; а також тексти інформаційно перенасичені та складні для розуміння. Резюмовано, що аналізовані тексти висвітлюють як окремі аспекти, що стосуються коронавірусної хвороби, так і цілий комплекс проблем, постуговуючись при цьому широким спектром ресурсів.

Ключові слова: вербальні, невербальні, мультимодальний, збалансований, інфографічний.

Вступ. Світ англомовних медіа, без сумніву, майже неосяжний для реципієнта, однак вибір останнього зазвичай зводиться до кількох інформаційних продуктів та каналів, з яких він отримує інформацію. Конкуренційнодатність англомовного масмедійного середовища забезпечують сотні періодичних видань, телеканалів, радіоканалів та Інтернет-середовище, у якому можна і дублювати першоджерело (телепередачі, радіопередачі, пресу), і з інформаційною метою використовувати ресурси інших форматів. XXI століття впевнено диктує свої правила, і сучасні користувачі не можуть протистояти їм. Застарілі засоби (традиційні телефонні дзвінки, листи, телеграми) не забезпечують потреб сучасного комуніканта. Інтернет уможливив революцію у писемному й усному спілкуванні. Завдяки цьому можемо спілкуватися за допомогою інтерактивних мереж: ICQ, Skype, Viber, WhatsApp, Telegram Messenger, Google Hangouts, Facebook, Twitter, Tumblr, Google+, Instagram, Pinterest тощо.

Кожен продукт програмного забезпечення має чітке функційне призначення, структуру, меню та спектр ресурсів, доступних для спілкування. Проведений аналіз свідчить, що більшість інформації, з якою працює сучасна людина, складається з вербальних і невербальних засобів. Здебільшого вони не лише різняться формою, зовнішнім виглядом, розміром, структурою та функціями, але й належать до різних знакових систем. Цікавим і незвичним вважаємо новий формат спілкування за допомогою зображень. Мовці також використовують й інші доступні ресурси, які допомагають їм передати свої думки, емоції та почуття. Окрім цього, на теперішній час комуніканти мають можливість надсилати й отримувати відео- й аудіозаписи. Більшість таких ресурсів мають функцію, що успішно поєднує усне спілкування з писемним. Висловлюючись усно, користуючись веб-камерою чи ні, адресант може одночасно надсилати письмові повідомлення. Таким чином, обидві форми можуть мати тісну взаємодію. Так, усне мовлення може супроводжуватися додатковими жестами, мімікою, що слугує репрезентацією внутрішнього світу комуніканта, який можливо продемонструвати в писемній формі.

Короткий огляд публікацій за темою. Вочевидь, що у період пандемії COVID-19 вагомість масмедіа значно посилилася із-за їх необмеженої

комунікативної спроможності і, водночас, цілковитої безпечності. Причому сьогодні ці параметри як ніколи актуальні, оскільки коронавірусна хвороба і досі залишається найбільш пріоритетним викликом сучасності. Мимоволі масмедіа взяли на себе роль інформаторів та перетворилися на першоджерело, в якому кожен прагне знайти відповідь на питання, які чи не найбільше хвилюють людство. Причиною цьому слугують масштаби хвороби та нові проблеми, які виникають внаслідок її новаторського характеру, що генерує значно більше питань, ніж уможливує пошук вичерпних відповідей. В англомовному масмедійному комунікативному просторі беззаперечно лідерство як в кількісному, так і змістовому вимірах мають інфографічні малоформатні тексти, обсяги яких невинно зростають, що й пояснює актуальність обраної проблематики. У сучасних лінгвістичних студіях дослідженню текстів малої форми присвячено чимало робіт як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників з урахуванням мультимодальних парадигм [1 – 7]. Однак, їх вивченню приділено недостатньо уваги, що й зумовлює потребу в їх полівекторному аналізі.

Мета роботи полягає в докладному обґрунтуванні складників інфографічних мультимодальних текстів та ідентифікації їх семантичної місткості й структурного наповнення, а також у виявленні рівня інформаційної та ресурсної збалансованості.

Матеріали і методи дослідження. Матеріалом дослідження слугують англомовні інфографічні тексти малої форми присвячені COVID-19. У роботі сформовано комплексну методику дослідження сучасного англомовного масмедійного комунікативного простору, що ґрунтується на використанні загальнонаукових, міждисциплінарних і конкретних наукових методів та прийомів. Для виявлення вербальних, невербальних і паравербальних компонентів, які функціують у сучасному англомовному масмедійному комунікативному просторі використано метод суцільної вибірки. Методи індукції та дедукції дали змогу вивчити, проаналізувати й з'ясувати специфіку ресурсів та їх диференційні ознаки, а також складники виокремлених груп. На підставі методів аналізу й синтезу стало можливим виявлення структурних та семантичних особливостей невербальних і паравербальних засобів та їх функційного призначення, прагматичного навантаження.

Описовий метод слугував основою для аналізу й систематизації всіх одиниць, якими послуговуються в сучасному англомовному масмедійному комунікативному просторі, а також для формулювання висновків дослідження. Дистрибутивний аналіз використано для з'ясування оточення, в якому перебувають різні компоненти та виокремлення можливих способів їх сполучуваності. Порівняльний аналіз застосовано для ідентифікації спільних і відмінних ознак симбіотичних анклавів загалом та невербальних й паравербальних компонентів зокрема. Завдяки цьому методу ідентифіковано типи масмедійних мультимодальних текстів. Для з'ясування значень невербальних і паравербальних засобів застосовано контекстологічний метод. Апробовано новий метод графічної композиції, який уможливив вибір найбільш релевантної стратегії прочитання текстів із урахуванням критеріїв мультимодальної грамотності.

Результати та їх обговорення. У цій розвідці звернемо увагу на різні інфографічні тексти, частині з яких характерний мінімалізм в плані кількісного складу ресурсів, відносна збалансованість та надмірність. Проаналізуємо окремі з них з метою виявлення ресурсів, які можна вважати оптимальними та зразків, які містять надто обмежену кількість компонентів, тому не є інформативними або надто велику та є складними для сприйняття, а відтак і розуміння, і навряд чи користуються популярністю серед реципієнтів. Принагідно зауважимо, що такі інформаційні продукти створені як міжнародними інституціями з охорони здоров'я, медичними закладами різних рівнів та форм власності, так і установами та індивідами, які не мають приналежності до лікувальної сфери.

Сфокусуємося спершу на аналізі текстів, яким притаманний інформаційний мінімалізм. Рис. 1 демонструє один із способів запобігання зараженню або поширенню інфекції від індивіда, який хворіє. Зауважимо, що цей текст створено Всесвітньою організацією охорони здоров'я. Як бачимо, у ньому превалюючу роль відведено ілюстративним компонентам. Зрозуміти його суть складно, якщо потенційний реципієнт не має фонових знань. Однак, оскільки нині аналізована проблема на часі, то навряд чи є хтось, кого вона не хвилює, позаяк фактично кожен усвідомлює, що може захворіти, або вже має досвід та переживав, тому розуміє про що йдеться. Спосіб представлення інформації вочевидь є нетиповим. Першими візуальними компонентами, які впадають ввічі є маски та віруси. Їх розміщення нагадує гру «х та 0». Проте на місці цих знаків бачимо маски та зображення вірусів. Вони й є сигналізаторами, які й визначають тематику тексту та їх приналежність до проблем пандемії, яким власне й присвячена реклама.

Графічні маркери є визначальними компонентами, які уможливають ідентифікацію тематичної приналежності. Саме візуальні компоненти одразу скеровують реципієнта до розуміння того, що йдеться про пандемію. Вербальний компонент, який розміщено під «ковідною грою» *"It's your turn"* – дає змогу потенційному читачеві обрати стратегію, яка йому імпонує, тобто здійснити хід, який є вибором – носити маску чи надати перевагу хворобі та не дотримуватися маскового режиму. У такому тексті домінуючим є

візуальний складник, який на темно-зеленому фоні займає досить багато місця, натомість вербальний є малопомітним. Причому останній пов'язаний з попереднім та є контекстуально залежним. Зображальний складник можемо вважати автономним. Вочевидь, що реципієнт усвідомлює можливі дві дії. Вербальний складник-підказка виконує апелятивну та вказівну функції, слугуючи підґрунтям для прийняття рішення, яке залишають на розсуд адресата. Навряд чи останній вдаватиметься до письмової фіксації власного вибору, але це підштовхуватиме його до прийняття рішення, що знайде своє віддзеркалення у масці, яка стане чи не стане обов'язковим атрибутом щоденного дрескоду. Проаналізований зразок мультимодального тексту свідчить про те, що він не є ресурсно переобтяженим. Йому характерні чіткість, лаконічність, зрозумілість і фактично мінімальний набір засобів, які дозволяють зрозуміти первинну мету його творення та подальший алгоритм дій, що визначає сьогодні ключові пріоритети буття.

Другий текст на рис. 2 містить більше складників і має дещо яскравішу репрезентацію, передусім із-за розмірів, як невербальних одиниць, так і частково вербальних. Кращої колоритності йому також надають обрані кольори, які хоча й належать до спектру пастельних однак краще контрастують, а відтак, і увиразнюють ключову ідею. Візуальні складники (рука зі шматком мила та бульбашки, які з'являються в процесі миття) одразу пов'язують цей текст з процесом, який, на нашу думку, успішно унаочнено. Вербальний заголовок створений прописними літерами та розміщений на стрічці *"FIGHT THE VIRUS"* внизу руки створює ефект довершеності процесу і досягнення бажаного результату у глобальному масштабі. Візуальний компонент у цьому тексті відіграє превалюючу роль та не залежить від вербального складника, який, принагідно зауважимо, не суперечить йому, а до певної міри розширює його семантичні межі. Як бачимо, миття рук може стати запорукою успіху у боротьбі з коронавірусом. Продюценти вірять, що саме цей крок сприятиме вирішенню проблеми, тому не фокусуються на жодних інших аспектах, наприклад тій же масці, дистанціюванні, уникненні контактів тощо.

Акцентуючи увагу саме на митті рук, вони також й вдаються до вербального пояснення цієї процедури, наголошуючи на її тривалості та етапах: *Wash your hands with soap and water for at least 20 seconds. Wipe your hands with a clean towel/napkin after washing them.* Характерною ознакою цих речень є їх наказова форма репрезентації. Фінальним акордом тексту як його композиційного елементу є мультимодальне речення *Together we can fight COVID-19*, до складу якого входить невербальна графема "O". Усі представлені складники дають підстави стверджувати, що продюценти переконані, що досягнення бажаного результату можливе виключно за умови спільних дій, зосереджених на боротьбі, про що двічі згадують за посередництвом лексеми *fight*. Усвідомлюючи складність ситуації, вони закликають до процесу миття рук. На відміну від попереднього тексту у цьому за кількісним складом превалюють вербальні складники. Однак це не дає підстав стверджувати, що на них покладено провідну роль. Поза сумнівом, візуальні одиниці могли б існувати

самостійно. Проте, вербальні засоби не вносять жодних суперечностей, а, навпаки, докладніше розкривають зміст, пояснюючи конкретні кроки. Можемо

констатувати той факт, цьому тексту характерна відносна збалансованість ресурсів.

Рис. 1 [8]

Рис. 2 [11]

Рис. 3 [8]

Текст на рисунку 3 є також малоформатним. Однозначно, він неперенасичений інформацією. На відміну від рис. 2, вербальна частина цього має нестандартну презентацію: двоблочне розміщення, перше розпочинається з синтаксичної конструкції, друге – невербальної складової. Кількість словесних засобів домінує, причому цей текст містить й заголовок. Усі вербальні компоненти репрезентовані так: *Wash your hands. Wash your hands with soap and running water when hands are visibly dirty. If your hands are not visibly dirty, frequently clean them by using alcohol-based hand rub or soap and water.* Як заголовок, так і перше речення мають форму наказового способу, причому в кінці немає крапки, яка свідчить про завершену думку. Візуальні компоненти охоплюють руки, кран, бульбашки, руку, краплю антисептичної рідини зі знаком “+”, який сигналізує допомогу.

Вважаємо, що цей текст відмінно збалансований із-за розміщення та семантики його складників. Жоден із них не суперечить один одному, а, навпаки, унаочнює, доповнює та до певної міри дублює інформацію. Вибір пастельних кольорів не випадковий, оскільки сприяє створенню атмосфери довіри. Читач не натрапляє на невідомі знаки, не потребує активізації додаткових зусиль, оскільки не бачить жодних знаків, що належать до спектру незвичних. Крім того, кількість знаків є оптимальною для сприйняття. Їх розміщення є заздалегідь продуманим та виправданим, тому цей текст є добре структурованим і уможливує швидке прочитання.

Очевидним є процес, який розуміють під першими візуальними компонентами. Дещо рідше у комунікативному просторі фігурують другі, але за час пандемії вони також стали легко впізнаваними. Крапля слугує уособленням рідин, які є антисептичними засобами, що здатні вбивати мікробні організми та інфекції. Вартим уваги є також й вибір шрифтових кольорів. Продюценти обмежилися двома, протиставляючи фрагменти вербальних складників: *hands are visibly dirty* та *hands are not visibly dirty*, виділяючи їх на фоні інших фрагментів жовто-гірчичним кольором. Перша вербальна словосполучка є частиною речення в наказовому способі, друга – є частиною речення в умовному способі. Останнє з них є докладним поясненням того, що навіть

якщо руки не брудні, використання антисептиків є обов'язковим. Також не зайвим буде й мило та вода, тобто будь-який спосіб є прийнятним. Потрібно лише дотримуватися зазначених порад.

Тій же тематиці присвячений текст на рис. 4. Головним героєм цього тексту “*Coronavirus. Bilou's Advice*”, створеного для дитячої читачької аудиторії є ведмедик на ім'я *Bilou*, який дає сім порад-відповідей, на питання яке піднімає: *Do you know how to protect yourself?: Wash hands. Maintain social distancing. Do not put your fingers in the mouth. Avoid handshake to say hello. Sneeze in your elbow. Use a disposable tissue once and throw it after use.* Незважаючи на те, що текст є відносно насиченим, він непереобтяжений недоречними або зайвими одиницями, як вербальної, так і невербальної природи. Чітко витримана кольорова гама, яка, з одного боку, насторожує, завдяки червоному кольору, а з іншого заспокоює завдяки кофейному та відтінкам синього й голубого кольорів. На власних прикладах *Bilou* демонструє що робити, щоб уберегтися від хвороби. Серед них бачимо заклики у наказовому способі залишатися вдома; мити руки; дотримуватися соціальної дистанції; уникати вітань шляхом рукоштовування; один раз використовувати серветку і викинути її; не брати пальці в рот, що є особливо актуальним для дітей; чихати, прикриваючись ліктем.

На особливо увагу заслуговує задум продуцента, який, на нашу думку, є успішно реалізованим. Центральну позицію займає ведмедик, який намагається відповісти на питання: чи знають ті, кому він його адресує як захиститися від коронавірусу. У питанні немає вказівки на те, що йдеться про коронавірус, але заголовок “*CORONAVIRUS*”, що містить невербальний складник, вкраплення вірусу, замість звичної графеми “*O*”, яка має перекреслення, тобто заборону є свідченням того, що йдеться про найактуальнішу проблему сьогодення. Ведмедик стоїть на стрільці, від якої розгалужуються інші стрілки, що вказують на відповідні піктограми, які унаочнюють поради. Цей текст є прикладом чіткості, логічності викладу та лаконічності. Ведмедик у доступній формі розповідає як вербально, так і невербально як запобігти інфікуванню. Поза сумнівом, текст є добре

збалансованим. Інформація, яку викладено у ньому у двох вимірах тяжіє до рівномірної представленості. Вербальний складник не є обов'язковим, однак і не перешкоджає та не суперечить змісту, а навпаки, зводить кількісні показники можливих варіантів репрезентацій до мінімуму й не залишає шансів домислювати, полісемічно трактувати елементи, які репрезентовані візуальним модусом.

На відміну від попередніх рисунків, він є значно об'ємнішим за кількістю графічних елементів, але це є виправданим, оскільки перший присвячений лише одному аспекту та залишає вибір для реципієнтів носити чи не носити маску, другий – сфокусований на боротьбі з інфекцією і теж закликає виключно до миття рук. До певної міри трохи ширший контекст та смислове наповнення має третій, який зорієнтований на чистоту рук, але не тільки на їх миття, у випадках коли вони брудні, але й на усвідомлення того, що варто користуватися не лише миючими засобами але й антисептичними й у тих випадках, коли здається що вони відносно чисті, оскільки бактерії та мікроби невидимі.

Ще більше інформації висвітлено у тексті на рис. 5. Вона дещо співзвучна з попереднім, але містить більше пояснень. У ньому закликають усіх захистити себе та тих, хто їх оточує, кого вони люблять. Він містить заголовки та два підзаголовки. Крім того, бачимо й кілька блоків на які його поділено: *Wash your hands. Cover a cough or sneeze. Don't touch. Keep your distance. Stay home. Get help.* Такі тексти, здавалось би не містять абзаців. Однак, це не так. Саме такий умовний блочний поділ можна уважати абзацним поділом у текстах малої форми. Кожен із них має свій маркер, у цьому випадку +, який власне й свідчить про початок

думки. Кінцем абзацу є візуальні складники, які до певної міри ілюструють вербальну частину. Означений перелік блоків можна вважати й підзаголовками, які коротко репрезентують ключову ідею абзацу. Аспекти, на яких фокусується продуцент у цьому тексті, є близькими до тих, про які йшлося вище у попередньому прикладі. Відмінним є фрагмент, що зосереджений на пропозиції допомогти (можливість подзвонити або звернутися до медичних закладів).

На рис. 5 також застерігають не вітати тиснути руки. Оскільки цільовою аудиторією тексту на рис. 5 є діти, їх просять не брати пальці в рот. На рис. 6 такої інформації нема, оскільки він призначений для дорослих читачів. Мовлячи про абзаци та їх наповнення, слід зауважити передусім, що їхні назви є досить лаконічними. Під ними знаходимо докладне пояснення того, яким чином це бачать реципієнти. Інформацію викладено одним чи двома реченнями, які представлені вербально та невербальними складниками, які мають мультимодальний характер. Вони, фактично, дублюють зміст попередніх. Як їх трактують реципієнти залежить від їх фонових знань, бачення ситуації. У цьому випадку відбувається декодування вербальних складників невербальними та навпаки. Обсяг засобів у цьому тексті значно перевищує кількість використаних елементів у попередніх чотирьох. Навряд чи усі будуть знайомитися з повним текстом, особливо з тими частинами, які представлено вербально (меншим шрифтом під підзаголовками блоків), оскільки ввічі впадають фрагменти з більшим шрифтом та візуальні складники, зміст яких є очевидним, коли йдеться про пандемію.

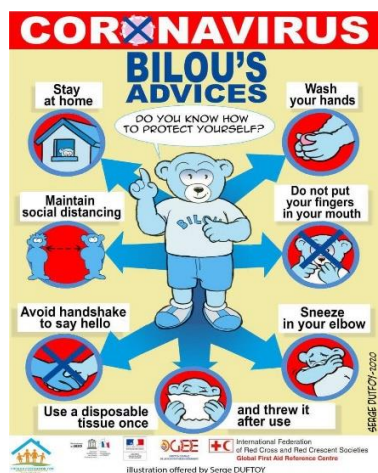

Рис. 4 [12]

Рис. 5 [10]

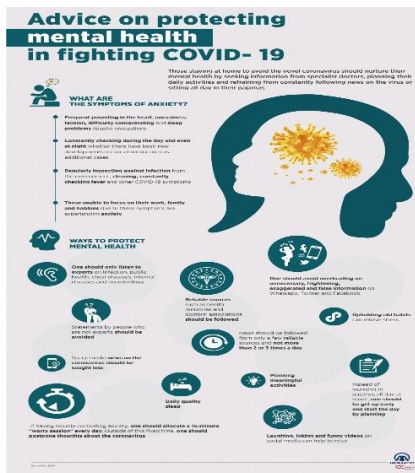

Рис. 6 [9]

Окрім текстів, покликаних пояснити що потрібно робити щоб уберегтися від хвороби, які містять певні алгоритми дій в англмовному масмедійному комунікативному просторі з'явилося й чимало інших, релевантних досліджуваній тематиці. Однак вони зорієнтовані на умінні оволодіти собою чи зуміти підтримати на належному рівні своє ментальне здоров'я, психологічний стан, розвіяти міфи тощо. Одній із таких проблем присвячений текст на рис. 6 під назвою "Advice on protecting mental health in fighting COVID-19". Порівнюючи його з іншими текстами

проаналізованими вище очевидним є те, що він перенасичений інформацією. Крім того, її розміщення не є логічним. Відтак, це приклад тексту що не відповідає критерію логічної структурованості. Не зовсім зрозуміло як знайомитися з його змістом. Очевидним є те, що переважно, реципієнти осмислюють лише частину інформації, яку у ньому викладено. Інша частина залишається поза їх увагою. Лише першу його частину можна читати зліва направо. Для другої така стратегія неприйнятна. Тому читання відбувається фрагментарно. Велика кількість

пiктограм, об'ємнi текстовi фрагменти не дозволяють належним чином осмислити пропоновану iнформацiю. Тому такi зразки текстiв вважаємо незбалансованими й такими, що мiстять надмiрну кiлькiсть iнформацiї.

Висновки. Отже, проаналiзованi рисунки свiдчать, що обов'язковими елементами сучасних iнфографiчних текстiв є вiзуальнi. Їх кiлькiсть, розмiри, форма та розмiщення не є фiксованими, а залежать вiд того, якому аспекту проблеми присвячений текст та чи має на метi продуцент висвiтлити одну проблему чи кiлька одночасно. У процесi аналізу встановлено, що представленi тексти

можна подiлити на три групи залежно вiд кiлькостi використаних ресурсiв. Як наслiдок, виокремлюємо тексти, яким притаманний мiнiмалiзм у планi викладу матерiалу та залучення засобiв, завдяки яким це здiйснюється; збалансованi, у яких вербальний складник не суперечить невербальному та навпаки, яким характерна логiчнiсть викладу, чiтка архiтектонiка та зрозумiла семантика, а також тексти iнформацiйно перенасиченi та складнi для розумiння, у яких превалюють вербальнi засоби, локалiзацiя ж невербальних подекуди незрозумiла та призводить до рандомного прочитання, залишаючи поза увагою найважлившi моменти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макарук Л. Л. Паралiнгвальнi засоби як механiзми впливу та манiпуляцiї в сучасному англomовному мультимодальному рекламному дискурси. Psycholinguistics. Психолiнгвiстика. Психолiнгвiстика: зб. наук праць Серiя: Фiлологiя. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я. М. 2018. Вип. 23(2). С. 148–164.
2. Макарук Л. Л. Проблеми дослiдження семiотично ускладнених текстiв. Науковий вiсник Чернiвецьк. ун-ту: зб. наук. пр. 2014 р. Вип. 692–693: Германська фiлологiя. С. 67–70.
3. Макарук Л. Л. Вiзуалiзацiя як характерна ознака сучасного англomовного газетного дискурсу. Наук. вiсн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесi Українки. Фiлологiчнi науки. Мовознавство. 2012. № 6 (231). С. 47–52.
4. Kress G. Literacy in the New Media Age. London; New York : Routledge, 2003. 208 p.
5. Norris S. Modal Density and Modal Configurations: Multimodal Actions. The Routledge Handbook of Multimodal Analysis / ed. by C. Jewitt. London; New York : Routledge, 2009. P. 78–91.
6. O'Halloran K. L. Multimodal Studies: Exploring Issues and Domains (Routledge Studies in Multimodality). 1st Edition. 2014. P. 1–41.
7. Van Leeuwen T. Introducing Social Semiotics. London : Routledge, 2004. 320 p.
8. Advice for the public: Coronavirus disease (COVID-19). URL: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public> (accessed on November 10, 2021)
9. Advice on protecting mental health in fighting COVID-19. URL: <https://www.aa.com.tr/en/info/infographic/17948> (accessed on November 10, 2021)
10. Coronavirus. URL: <https://www.yubacoe.org/covid-19> (accessed on November 10, 2021)
11. Food safety and standards authority of India. URL: <https://fssai.gov.in/cms/coronavirus.php> (accessed on November 10, 2021)
12. Medbox. URL: <https://www.medbox.org/document/coronavirus-bilous-advice#GO> (accessed on November 10, 2021)

REFERENCES

1. Makaruk L. L. Paralingvalni zasoby yak mexanizmy vplyvu ta manipulyaciyi v suchasnomu anglomovnomu multymodalnomu reklamnomu dyskursi [Paralinguistic Devices as Mechanisms of Influence and Manipulation in Modern English Multimodal Advertising Discourse]. In Psycholinguistics. Psycholinguistyka. Psycholinguistyka: zb. nauk prac` Seriya: Filologiya. Pereyaslav- Xmelnyczkyj: FOP Dombrovs`ka Ya. M., vol. 23(2), 2018. pp. 148–164 [in Ukrainian].
2. Makaruk L. L. Problemy doslidzhennia semiotychno uskladnennykh tekstiv [Problems of Studying Semiotically Complicated Texts]. In Naukovyi visnyk Chernivets. un-tu: zb. Nauk, vol. 692–693, 2014. pp. 67–70 [in Ukrainian].
3. Makaruk L. L. Vizualizatsiia yak kharakterna oznaka suchasnoho anhlomovnoho hazetnoho dyskursu [Visualization as a Distinctive Feature of Modern English Newspaper Discourse]. In Nauk. visn. Volyn. nats. un-tu im. Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky. Movoznavstvo, no. 6 (231), 2012. pp. 47–52 [in Ukrainian].

Types of the English-Language Multimodal Infographic Texts on COVID-19

L. L. Makaruk

Abstract. This article is focused on the analysis of infographic texts which cover COVID-19 issues. It has been identified that the text under the analysis are multimodal in nature. They consist of verbal and non-verbal means. The distinctive features of these texts have been described. Three types of texts have been distinguished: the texts which include minimum resources; the texts which can be treated as relatively balanced and the texts which are overloaded in terms of information they are based on. As a result, the last group is difficult to comprehend. The analysis has represented that there are some texts which are devoted to one of the aspects of coronavirus disease and the possibilities of its prevention and to the complex of aspects which are aimed to concentrate on as many areas as possible using the spectrum of available resources.

Keywords: verbal, nonverbal, multimodal, balanced, infographic.

Метафора как модель отображения индивидуально-авторского стиля (на материале поэзии А. Фета)

Е. П. Шкиль

Институт языкознания имени А. Потебни, Национальная академия наук Украины
Corresponding author. E-mail: shkil_ekaterina@ukr.net

Paper received 05.11.21; Accepted for publication 19.11.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2021-260IX76-10>

Аннотация. В статье дано определение понятия «метафора». В исследовании ставится задача рассмотреть метафору как способ отображения индивидуально-авторского стиля А. Фета. Проанализированы и типологизированы конструкции с использованием метафоры, формирующие индивидуально-авторский стиль А. Фета.

Ключевые слова: троп, стилистическая фигура, метафора, индивидуально-авторский стиль.

Введение. Большой интерес для изучения поэтического языка в системе конкретного идиостиля представляет метафора как троп, скрытое образное сравнение, перенесение свойств одного предмета или явления на другой на основании общих признаков. Одной из основных характеристик любого текста считается его коммуникативная направленность [5, с. 111]. Свообразным в этом отношении является художественный текст, который, согласно Ю.М. Лотману, «говорит особенным языком» [14, с. 33], который, в отличие от нехудожественного имеет целью передачу читателю не только информации, но и специфического авторского видения мира.

Краткий обзор публикаций по теме. Метафора как способ познания непосредственно реализуется в языке и речи. Будучи единичей, функционирующей на пересечении семантики, грамматики и стилистики, она представляет значительный интерес для многих исследователей. К анализу метафоры в целом и отдельных ее особенностей обращались Н. Арутюнова, А. Баранов, В. Москвин, В. Телия, А. Тараненко и другие исследователи.

Целью статьи является выявление и осмысление особенностей и специфической сущности метафоры, а также ее стилистической роли относительно художественно-выразительной функции. Реализация поставленной цели предполагает решение следующих задач: рассмотрение функций метафоры; выявление особенностей употребления метафоры как специфического средства поэтического языка, изучение языковых приемов метафоры; выделение и типологизирование конструкций с использованием метафор в поэтическом языке А. Фета.

Объектом исследования является метафора как основной стилистический прием, с помощью которого поэтом создаются оригинальные образы.

Предметом исследования являются типы метафорических конструкций, представленные в натурфилософской лирике А. Фета.

Материалы и методы. Материалом, на основе которого был проведен анализ, послужили тексты лирических стихотворений А. Фета. Для осуществления поставленной цели использован комплекс лингвистических методов исследования, ведущими из которых являются: когнитивный (при моделировании концептуальной картины мира и языковой картины мира автора), семантико-стилистический (при анализе тропов и фигур), метод лингвокультурологического анализа (при исследовании языковых факторов создания языковой личности).

Результаты и их обсуждение

1. Метафора как стилистический прием. Основные теоретические положения о природе метафоры как языкового явления были определены еще в античные времена. Античные ученые рассматривали вопрос соотношения между предметом, понятием и словом, между предметом и переносным значением слова. На основании изучения античных источников можно утверждать, что в то время определяли разницу между изобразительным влиянием метафоры, связанным с использованием ее в качестве описательного средства, и ее выразительным эмоционально-эстетическим эффектом.

Признание системного характера лексики и всех лексико-семантических процессов заставило пересмотреть традиционную точку зрения, согласно которой метафорические переносы, в отличие от метонимических, принципиально асистемны и не моделируемы [8, с. 89]. Ведущим для Аристотеля является риторический и стилистический аспект: метафора для него – это по преимуществу фигура речи, которая включается в систему тропов, выполняя эстетическую и индивидуализирующую функции [цит. за: 3, с. 17].

Языковеды выделяют ряд признаков, отличающих индивидуально-авторскую метафору от общезыковой: асистемность, субъективность, наличие «авторства», уникальность, принадлежность к определенному индивидуальному стилю, новизна [19, с. 120].

Антропоцентризм современной лингвистической парадигмы, признание роли когнитивных и культурологических факторов в развитии лексико-семантической системы обусловили понимание того, что «метафора возникает в силу глубинных особенностей человеческого мышления», что она, «как и человеческое мышление вообще, категориальна» [10, с. 11]. В метафоре заключена и ложь и истина, и «нет» и «да». Она отражает противоречивость впечатлений, ощущений и чувств [16, с. 653]. По замечанию В.П. Москвина, метафора представляет собой «употребление названия одного объекта вместо названия другого объекта на основании их определенного сходства» [15, с. 104].

Метафора определяется как: скрытое сравнение, которое осуществляется путем применения названия одного предмета по отношению к другому и обнаруживает таким образом важную черту второго; компактный троп, возникающий вследствие употребления слова в переносном значении на основе сходства обозначаемого предмета с другим [цит. за 3, с. 33].

Так, при стилистическом, риторическом, художе-

ственном аспектах понятие метафоры достаточно регулярно расширяется, и ее начинают трактовать как любой вид тропов, как любой вид экспрессивных и / или индивидуально-авторских (окказиональных) средств выразительности; например: «Метафора – есть творчество, творчество – это метафора. Ибо все, что подтекстно – метафорично, все, что лишено подтекста – банально, а значит – не творчество. Слова, которые не просто называют, но “озвучивают” мысли, нуждающиеся в объемной номинации, проходят через некую внутреннюю диффузию, активизируя свой семантический потенциал и – как результат – “взрываются” новым смыслом» [7, с. 66].

Н.Д. Арутюнова отмечает «В метафоре стали видеть ключ к пониманию основ мышления и процессов создания не только национально-специфического видения мира, но и его универсального образа. Метафора тем самым укрепила связь с логикой, с одной стороны, и мифологией – с другой» [1, с. 6]. По замечанию исследователей, метафора часто содержит точную и яркую характеристику лица [1, с. 8].

В лингвopsихологических исследованиях практически любые типы ассоциативных реакций носителей языка могут трактоваться как метафорические. Например, А.Н. Янов под метафорическим переносом понимает «перенесение некоторого содержания одного аспекта опыта на другой на основе общего признака, являющегося реальным или воображаемым» [29, с. 5].

По замечанию Д. Лакоффа и М. Джонсона, сущность метафоры состоит в осмыслении и переживании явлений одного рода в терминах явлений другого рода... Тем самым понятие упорядочивается метафорически, и, следовательно, язык также упорядочивается метафорически [12, с. 389]. «Метафора пронизывает всю нашу повседневную жизнь и проявляется не только в языке, но и в мышлении и действии»; «процессы мышления человека в значительной степени метафоричны»; «метафоры как языковые выражения становятся возможны именно потому, что существуют метафоры в понятийной системе человека» [12, с. 390].

Образная метафора, как отмечает В.М. Телия, – «это языковой материал, которым “рисует мир” автор текста» [24, с. 198]. Метафора лаконична. Она легко входит в «тесноту стихотворного ряда» [25, с. 185]. Она избегает модификаторов, объяснений и обоснований.

«Источником метафоры должен быть чувственно воспринимаемый предмет (или явление), вычлняющий семантический компонент, преобразующийся в символ метафоры, без которого метафора невозможна» [22, с. 100].

В ряде случаев было бы правильнее говорить, что метафора именно создает, а не выражает сходство» [4, с. 162], так как метафоре присуща «соизмеримость сопоставляемых в метафоризации объектов именно в человеческом сознании, безотносительно к реальным сходствам и различиям их сущностей» [23, с. 4].

Механизм метафоризации в современной лингвистике неразрывно связан с теорией референции (метафора как модель выводного знания) [4, с. 13], с интеракционистской концепцией [20, с. 44]. Тем самым данный процесс является способом «языковой категоризации действительности» [17, с. 169].

Метафора является не только ресурсом образной (по-

этической) речи, но и источником новых значений слов, которые наряду с характеризующей способны выполнять номинативную (идентифицирующую, классифицирующую) функцию, закрепляясь за индивидом в качестве его наименования, либо становясь языковой номинацией некоторого класса объектов (*анютины глазки, роза ветров*) [13, с. 45].

Основной чертой метафоры называют семантическую двуплановость метафорически употребленного слова – активизацию в контексте одновременно двух значений: прямого и метафорического. Таким образом, метафора согласуется с экспрессивно-эмоциональной функцией и возникает стихийно в процессе художественного освоения мира. В лексике реализуется семь функций метафоры. Номинативная функция заключается в наименовании новых реалий с помощью уже известных слов. Информативная связана с глубоко индивидуальной основой метафорических процессов и зависит от творческих параметров субъекта. Мнемоническая функция связана с влиянием анализируемого тропа на возможности памяти человека. Эмоциональная насыщенность метафорических средств языка способствует лучшему запоминанию информации. Текстобразующая функция заключается в способности метафорического выражения быть развернутым. Каждое метафорическое наименование может быть частью развернутой метафоры. Эвристическая функция наблюдается при переходе термина из области в область. Пояснительная функция помогает усваивать сложную информацию и терминологию. Эмоционально-оценочная функция базируется на негативных или положительных характеристиках того или иного понятия. Для идентифицирующей функции, выполняемой субъектом (шире – конкретно-референтными членами предложения), метафора слишком произвольна, она не может с полной определенностью указывать на предмет речи [2, с. 9].

2. Типология метафор в поэзии А. Фета. Исследователи отмечают, что «метафора всегда несет в себе информацию о межпредметных связях и чувственно-наглядном видении действительности периода возникновения номинативной единицы» [21, с. 27].

По замечанию Н.Д. Арутюновой, метафору роднят с поэтическим дискурсом следующие черты: 1) слияние в ней образа и смысла, 2) контраст с тривиальной таксономией объектов, 3) категориальный сдвиг, 4) актуализация «случайных связей», 5) несводимость к буквальному перефразе, 6) синтетичность, диффузность значения, 7) допущение разных интерпретаций, 8) отсутствие или необязательность мотивации, 9) апелляция к воображению, а не знанию, 10) выбор кратчайшего пути к сущности объекта [1, с. 20].

Своеобразие метафор у А. Фета определено Б.Я. Бухштабом, проанализировавшим принцип олицетворения у поэта и заметившим, что «антропоморфизм, характерное очеловечение природы в поэзии Фета» – «то не тот антропоморфизм, который всегда присущ поэзии как способ метафорической изобразительности» [6, с. 36].

Используя принципы классификации метафор, в поэзии А. Фета метафоры можно разделить на две группы: глагольные и именные. В рамках каждой из групп выделяются простые, осложненные и сложные метафоры. Если простая метафора представляет собой двухкомпо-

нентное образное словосочетание, которое является минимальным контекстом для возникновения художественного образа, то осложненная метафора является образным языковым средством, состоящим из трехкомпонентных и многокомпонентных словосочетаний, образованных за счет расширения простых метафор путем включения дополнительных компонентов, а сложная является многоуровневым по семантике художественным образом, структурно развернутым к объему одного или нескольких предложений, который употребляется преимущественно в тех отрезках текстовой структуры, которая характеризуется не только организующим метафорическим началом, но и представляет собой цельную метафорическую сеть.

В глагольных метафорах главный член выражен глаголом, употребленным с переносным значением. Количество глагольных метафор преобладает над другими образными выражениями, обнаруженными в исследуемых текстах. В исследуемых поэтических текстах А. Фета в пределах глагольных метафорических единиц выделяется несколько структурно-грамматических моделей авторских метафор: глагол + имя существительное в И.п.: *Цветет весна и красота* (А. Фет «Какая грусть! Конеч аллеи...»); *Дома ждет тепло и свет* (А. Фет «Щечки рдеют алым жаром...»); *Соберется туманная рать* (А. Фет «На зеленых уступах лесов...»); *Вышел фосфорный хор* (А. Фет «Соловей и роза»); *И светлая фосфорная очи, / Да только не греют меня* (А. Фет «Какая холодная осень...»); *Безмолвно горят их молитвы* (А. Фет «Молятся звезды, мерцают и рдеют...»); *И буйствует не разум в нас, а кровь, / В нас вопиет всесильная природа* (А. Фет «Кляните нас: нам дорога свобода...»); *Как серебристый дремлет лист* (А. Фет «Какая ночь! Как воздух чист...»); *Так из темных лет всплывает / Ясный образ предо мной. / Расширялась душа. / Чудной сказкою тянулись / Замки, горы мимо нас* (А. Фет «Как луна, светя во мраке...»); *Замолк и засыпает / Померкший пруд в овраге* (А. Фет «Какой горячий пламень...»); *Сбежали тени ночи летней* (А. Фет «Есть ночи зимней блеск и сила...»). Кроме того, последние примеры в поэзии А. Фета принадлежат к типу антропоморфических метафор, о которых будет сказано ниже.

Другой структурной моделью является имя существительное в И.п. + глагол: *Березы скрипят за стеною* (А. Фет «Шумела полночная вьюга»); *И пускай в небе звезды горят* (А. Фет «Если зимнее небо звездами горит»); *Ночь светла, мороз сияет* (А. Фет «Ночь светла, мороз сияет...»).

Менее распространенными метафорическими глагольными моделями в поэзии А. Фета являются следующие: глагол + имя существительное в И.п. + имя существительное в Р.п.: *Пойдем туда вкушать восторг мечты!* (А. Фет «Мой сад»); *Сияет край востока* (А. Фет «Нельзя»); глагол + имя существительное в Р.п. + имя существительное в И.п.: *И грохочет громов перекличка* (А. Фет «Задрожал листы, облетая...»); имя существительное в И.п. + глагол + имя существительное в В.п.: *птицы / Стряхнут красу ветвей* (А. Фет «Печальная береза...»); *Весна / Берет свои права* (А. Фет «Рыбка»); *Как ярко полная луна / Посеребрила эту крышу!* (А. Фет «Как ярко полная луна...»); *Мечта позабыла мертвящую сушу* (А. Фет «Море и звезды»);

глагол + имя существительное в И.п. + имя существительное в В.п.: *раскроет влага объятия* (А. Фет «Была пора, и лед потока...»); *смежает небо / Огнедышащее око* (А. Фет «Зреет рожь над жаркой нивой...»); *купают / Деревья пышный свой венец* (А. Фет «Заря прощается с землею...»); глагол + имя существительное в И.п. + имя существительное в Т.п.: *Изыдалась осенняя ночь ледяными слезами* (А. Фет «Истрепались сосен мохнатые ветви от бури...»); *Хлынул вздох твой студеной волной* (А. Фет «Солнце ниже лучами в ответ...»); глагол + имя существительное в Т.п. + имя существительное в И.п.: *заблещут звездами / Жаркие слезы* (А. Фет «Ежели осень наносит...»); *Покрытый снегом косогор* (А. Фет «Опять незримые усилья...»); *Ветсы светлюю лентой река* (А. Фет «Ключ»); *Горит алмазами пшеница* (А. Фет «Утро в степи...»).

В поэзии А. Фета также имеют место метафорические глагольные конструкции, где на первом месте стоит имя существительное: имя существительное в И.п. + глагол + имя существительное в Р.п.: *Прозрачный их отрезок мягко таит / У лунного серпа* (А. Фет «Метель»); имя существительное в Р.п. + глагол + имя существительное в И.п.: *Осинников рдеет глубь густая* (А. Фет «Псовая охота»); имя существительное в Т.п. + глагол + имя существительное в И.п.: *прихоть мороза / Разубрана она* (А. Фет «Печальная береза...»); *Лентой бархатной чернеет / Глыба врезанной земли* (А. Фет «Первая борода»); *стает птиц / Потянется по небу паутина* (А. Фет «Хандра»); *И счастьем светлым и нездешним / Дохнет воскресная земля* (А. Фет «Когда смущенный умолкаю...»); имя существительное в В.п. + глагол + имя существительное в И.п.: *На двойном стекле узоры / Начертил мороз* (А. Фет «На двойном стекле узоры...»); *Ковер душистый стелет гречь* (А. Фет «Утро в степи»); *Всю радость явную неверный гонит страх!* (А. Фет «Опавший лист дрожит от нашего движения...»); имя существительное в В.п. + глагол: *Заревые слезы, / Наклоняясь, лью...* (А. Фет «Соловей и роза»); имя существительное в В.п. + имя существительное в И.п. + глагол: *И кудри темные незримая рука / И серебрист и обрывает* (А. Фет «Ты прав: мы старимся. Зима недалеко...»); имя существительное в Т.п. + глагол: *И на душе не рассветает* (А. Фет «Какая грусть! Конеч аллеи...»); имя существительное в И.п. + имя существительное в В.п. + глагол: *А мороз свои узоры / На стекле напишет вновь / Шумный день свои дозоры / И гостей унес* (А. Фет «На двойном стекле узоры...»); *день права свои утратил* (А. Фет «Лес»); имя существительное в И.п. + глагол + имя существительное в Т.п.: *Березы скрипят за стеною* (А. Фет «Шумела полночная вьюга...»); *Щечки рдеют алым жаром* (А. Фет «Щечки рдеют алым жаром...»); *огонек / Блеснул звездой из-за сосен / луч, скользая меж ставней, / Ложится яркой полосой* (А. Фет «Хижина в лесу»); *И озимь, пышно зеленя, / Лежала бархатным ковром* (А. Фет «Еще вчера, на солнце млея...»); *Заря прощается с землею* (А. Фет «Заря прощается с землею...»); *Травы степные сверкают росой вечерней* (А. Фет «Месяц зеркальный плывет по лазурной пустыне...»); *Вечерний мой путь / Краснел меж деревьев вдали* (А. Фет «Над озером лебедь в тростник протянул...»); *Заря сквозит оттенком алым* (А. Фет «Опять незримые усилья...»); имя существительное в И.п. + имя существительное в Т.п. + глагол

гол + имя существительное в В.п.: *вихрь колючий / Сугробом переносит путь* (А. Фет «Хижина в лесу»); *месяц веиний / Жемчугом осыпал травы* (А. Фет «Мудрым нужно слово света...»); *Я взором мерил глубину* (А. Фет «На стоге сена ночью южной...»); имя существительное в П.п. + имя существительное в В.п. + глагол: *в груди мой клад заветный / Ото всех я затаить хочу* (А. Фет «Курган»); имя существительное в И.п. + глагол + имя существительное в П.п.: *По ветви нижние леса / В зеленой потонули ржи* (А. Фет «По ветви нижние леса...»); *Вот снова ночь с своей тоской бессонной / Дрожит при блеске дня* (А. Фет «Добрый день»); имя существительное в П.п. + глагол + имя существительное в И.п.: *В воде опрокинулся лес* (А. Фет «Над озером лебедь в тростник протянул...»); имя существительное в И.п. + имя существительное в В.п. + глагол + имя существительное в Т.п.: *Заря восточный свой алтарь / Зажгла прозрачными огнями* (А. Фет «Утро в степи»); имя существительное в Т.п. + имя существительное в И.п. + имя существительное в П.п. + глагол: *Зубцами вершин он в заре потонул* (А. Фет «Над озером лебедь в тростник протянул...»); имя существительное в И.п. + имя существительное в Т.п. + глагол: *И ночь красотой одевалась звездной* (А. Фет «Море и звезды»); *Крыша снегом опушилась* (А. Фет «Метель»).

Осложнение глагольной метафоры происходит за счет дополнения основных глагольных моделей наречиями, причастными и деепричастными оборотами, что расширяет экспрессивные и изобразительные возможности авторской метафоры.

Именные (субстантивные) метафоры являются количественно меньшей группой в поэзии А. Фета, чем глагольные. По структуре субстантивные метафоры в натурфилософской лирике А. Фета можно разделить на два основных типа: имя существительное + имя существительное и имя прилагательное + имя существительное.

В рамках первого структурного типа выделяются следующие модели: имя существительное в П.п. + имя существительное в И.п.: *И в сердце свет* какой-то загорится (А. Фет «Как эта ночь, ты радостно-светла...»); имя существительное в И.п. + имя существительное в П.п.: *В моем саду сильнее огонь в крови* (А. Фет «Мой сад»); имя существительное в И.п. + имя существительное в Т.п.: *В печи трещит огонь – и серый дым ковром...* (А. Фет «Вот утро севера – сонливое, скупое...»).

Часто используется поэтом второй тип субстантивных метафор: имя прилагательное + имя существительное преимущественно для образного изображения моральных ценностей, природных или общественных явлений. Этот тип предусматривает возможность препозиционного и постпозиционного употребления прилагательного компонента: *Ветви сочные дугою / Перегнулись над водою...* (А. Фет «Ива»); *Покрытые первым / Шелковым пухом* (А. Фет «Когда петух...»); *Вот утро севера – сонливое, скупое* (А. Фет «Вот утро севера – сонливое, скупое...»); *Лежал под снежной пеленой / Над снежным пронеслось ковром / Объяты чистые свои.* (А. Фет «Была пора, и лед потока...»); *В темном молчании!* (А. Фет «В лунном сиянии»); *Скользит туман прозрачный над рекой / Иль это страсть большая солгала* (А. Фет «Последний звук умолк в лесу глухом...»); *И, дрожа ревнивыми лучами / Пестрых ска-*

зок пыльная жилица / Листья полны светлых насекомых / Раздражая око светом ложным (А. Фет «Фантазия»); *Крылами звездистые очи / И глубоко, глубоко запали / Ей в румяное сердце оне.* (А. Фет «Соловей и роза»); *В дым прозрачный и волнистый* (А. Фет «Снился берег мне скалистый...»); *В ясной воде. / Там, за рекою, звездною цепью* (А. Фет «Солнце потухло, плавают запахи...»).

Также характерно наличие сравнительного степени имени прилагательного при образовании субстантивных метафор: *Лишь тоньше запах сочных трав, / Лишь ум светлей, мирнее нрав* (А. Фет «Какая ночь! Как воздух чист...»); *Воздух чист, свежей листы...* (А. Фет «Полно спать тебе, две розы...»).

Осложненная субстантивная метафора в произведениях А. Фета может выражаться моделью: имя существительное + деепричастный оборот: *Цветущих лет цветущее наследство!* (А. Фет «В саду»); *Такая дрожащая бездна / Однажды сияющий ангел* (А. Фет «Соловей и роза»).

Субстантивная метафора, будучи по форме таксономической, осуществляет акт характеризующей предикации: «материя» исчезает, остаются воплощенные в образе признаки. Метафора учит не только извлекать правду из лжи, она учит также извлекать признаки из предмета, превращать мир предметов в мир смыслов, дает характеристику предмета, стремится соблюдать принцип единичности [1, с. 22].

В натурфилософской лирике А. Фета репрезентированы и генетивные метафоры. Частотной составляющей генетивной метафоры является прилагательная метафорическая конструкция, а также безобразное прилагательное как компонент понятия – номинативного словосочетания: имя существительное в И.п. + имя существительное в Р.п.: *Рыдания любви* (А. Фет «На лодке»); *Глубь души полна родного света* (А. Фет «Ночь. Не слышно городского шума...»); *Мудрым нужно слово света / Манит мглу любовник ночи?* (А. Фет «Мудрым нужно слово света...»); имя существительное в И.п. + имя существительное в Р.п. с прилагательным: *Блеск замороженной дали* (А. Фет «Сосна так темна, хоть и месяц...»); *Сияние северной ночи* (А. Фет «Какая холодная осень...»); *Пыл безумной страсти* (А. Фет «На лодке»); *Царит весны таинственная сила* (А. Фет «Метель»); *В таинственном храме / Прохладной ночи* (А. Фет «Когда петух...»); имя существительное в Р.п. + имя существительное в И.п.: *Струн томление, хорев пенне* (А. Фет «Как луна, ветя во мраке...»); *Ночи певец* (А. Фет «Солнце потухло, плавают запахи...»); *последних туч волокна* (А. Фет «Какой горячий пламень...»); имя существительное в Р.п. + имя существительное в И.п. с прилагательным: *И звезд живые хороводы* (А. Фет «Нельзя»). Именно данные бинарные метафорические образования являются характерными для натурфилософской лирики А. Фета.

При уподоблении человеку происходит перенос человеческих признаков на предметы неживой и живой природы. Уподобление человеку представляют собой самую объемную группу метафор в натурфилософской лирике А. Фета. Типы антропоморфических метафор в поэзии А. Фета связаны с названиями действий и процессов, которые присущи всему живому: *Струн томление / из-за дремлющих сосен / утро дышит у ней на*

грудь / бегут на плеча косы / И вновь душа невольно вспоминает (А. Фет «Первая охота»).

Антропоморфические метафоры в натурфилософской лирике А. Фета реализуются с помощью характеристик, присущих человеку: *Но уж давно весь голосистый лес* (А. Фет «Первая охота»); *Пусть перед злобной судьбой* (А. Фет «Дифирамб на Новый год»); *Дерзкий локон в наказанье / Поседел в шестнадцать лет...* (А. Фет «Щечки рдеют алым жаром»); *С поля буря ворвавшись злая* (А. Фет «Задрожали листья, облетая...»); *Грозные тени ночей* (А. Фет «Грозные тени ночей...»); *Фонтан, цветы, влюбленный соловей* (А. Фет «Сад»); *Скудней ручьи, грустнее ивы* (А. Фет «Прошла весна – темнеет лес»); *В степной глуши, над влагой молчаливой* (А. Фет «В степной глуши, над влагой молчаливой...»); *И солнце вершины лесные / Тоскливым лучом обдаёт* (А. Фет «Желтеет древесная зелень...»); *А ревнивый месяц / Смотрит вдоль села* (А. Фет «Заревая вьюга...»); *Ветер злой, ветр крутой в поле* (А. Фет «Ветер злой, ветр крутой в поле заливаются...»); *Ежели мертвой листвою / Всюду твой взор оскорбляется* (А. Фет «Ежели осень наносит...»); *Печальная береза / У моего окна* (А. Фет «Печальная береза»); *Гонит ветер прихотливый* (А. Фет «Зреет рожь над жаркой нивой...»).

Также тип антропоморфических метафор в поэзии А. Фета с направлением переноса «от человека» при помощи частей человеческого тела, которые выступают средствами портретной характеристики: *И лик небес, усеянный звездами / Подле окошка, склоня илгы ресниц на канву / Головка душистая розы* (А. Фет «Я знаю, гордая, ты любишь самовластье...»); *С лица земли, где все темно и скудно, / К нам, в нашу глубь, где пышно и светло...* (А. Фет «Среди звезд»); *...Его, вдалеке, на темя серых скал...* (А. Фет «Когда Божественный бежал людских речей...»); *Голубого неба очи?* (А. Фет «Мудрым нужно слово света...»); *По книге живота* (А. Фет «Добрый день»); *И гасит ночь в руке дрожащей дня* (А. Фет «Встает мой день, как труженник убогой...»); *Долины те ж и горные хребты* (А. Фет «Я посещал тот край обетованный»); *Опять сухую грудь земли / Врезает конь и вол покорный* (А. Фет «Прошла весна – темнеет лес...»); *Но навстречу мне твой куст / Не вскрывает алых уст* (А. Фет «Месяц и роза»); *Страницы милые опять персты раскрыли* (А. Фет «Страницы милые опять персты раскрыли...»); *На склоне у лона морской глубины* (А. Фет «Стена»); *Я рад, когда с земного лона* (А. Фет «Я рад, когда с земного лона...»); *Глядет в лицо природы спящей* (А. Фет «Есть ночи зимней блеск и сила...»); *смежает небо / Огненьищащее око* (А. Фет «Зреет рожь над жаркой нивой...»); *Что же дуб с кудрявой головою / Злого плуга неотвязный зуб!* (А. Фет «Курган»).

Генетивные конструкции с помощью антропоморфических метафор в натурфилософской лирике А. Фета реализуются с помощью способностей человека: *А голос лета прожитого / Яснее понимаем мы.* (А. Фет «Осенью»); *...и томный взор любви* (А. Фет «Я знаю, гордая, ты любишь самовластье...»).

Зооморфическая метафора представляет собой метафору, при которой происходит перенос признаков, характерных для животных, на предметы и явления живой и неживой природы: *Ползет простор твоих корней...* (А. Фет «Одинокий дуб»).

Орнитоморфическая метафора – тип метафоры, при которой происходит перенос признаков, характерных для птиц, на предметы или явления неживой и живой природы. Например, в стихотворении А. Фета «Опять незримые усилья» можно отметить данный тип олицетворения в следующих строках: *Крылья растут у каких-то воздушных стремлений* (А. Фет «Месяц зеркальный плывет по лазурной пустыне...»). Тип орнитоморфических метафор реализуют также действия и характеристики, присущие птицам: *Порхают гаснущие звуки* (А. Фет «В леса безлюдной стороны...»); *Деревья мимо нас летят* (А. Фет «На железной дороге»); *Звуки пролетели* (А. Фет «Спи – еще зарею...»).

Фитоморфическая метафора представляет собой тип метафорической конструкции, при которой происходит перенос признаков, характерных для растений, на предметы и явления живой и неживой природы: *Ланиты расцветут – и в зеркало украдкой...* (А. Фет «Не говори, мой друг “Она меня забудет...”»).

Этноморфическая метафора – тип метафоры, при которой происходит перенос признаков, характерных для насекомых, на предметы и явления живой и неживой природы: *Едва жуужжит судьбы ленивой прялка...* (А. Фет «Есть странные минуты: бытие...»).

Ихтиоморфическая метафора представляет собой тип метафоры, при которой происходит перенос признаков, характерных для рыб, на предметы и явления живой и неживой природы: *Месяц зеркальный плывет по лазурной пустыне...* (А. Фет «Месяц зеркальный плывет по лазурной пустыне...»). Последние три типа олицетворения являются достаточно редкими формами метафорических конструкций в поэзии А. Фета.

Синестетическая метафора представляет собой стилистическое средство, заключающееся в переносном употреблении слова на основе ассоциаций между различными видами ощущений. Наиболее распространены в натурфилософской лирике А. Фета синестетические метафоры, обозначающие вкусовые свойства «сладкий»: *Полон нежного волнения, / Сладостной мечты* (А. Фет «На двойном стекле узоры...»); *Еще размычива, душиста и сладка / Нам Гебы пенная чаша* (А. Фет «Ты прав: мы старимся. Зима недалека...»); *И болью сладостно-суровой / Так радо сердце вновь зануть* (А. Фет «Опять осенний блеск денницы...»); *И береза воссылает / К небу сладкий филлиам* (А. Фет «Прекрасная ночь»); *Как сладко труженник смущен* (А. Фет «Ф.И. Тютчеву»); *Звучал там напев сладкогласный* (А. Фет «Мой друг, мы с тобою сидели...»); *И в сладострастной темноте* (А. Фет «Серенада»).

Синестетические метафоры в натурфилософской лирике А. Фета репрезентированы метафорическими конструкциями с компонентом «горький» как имеющий своеобразный едкий и неприятный вкус; горестный, тяжелый: *С улыбкой горькою я пью твой аромат* (А. Фет «В саду»); *Какая горькая обида* (А. Фет «Отъезд»); *И слезы злости горько жгут глаза* (А. Фет «О боже, боже! Все народы мне...»); *Нынче утром, судьбиною горькою* (А. Фет «Вот и летние дни убавляются...»).

Вкусовые свойства образуют и оксюморонные сочетания: *Окружусь я тогда горькой сладостью роз!* (А. Фет «Хоть нельзя говорить, хоть и взор мой поник...»).

К семантическому ядру авторских метафор принад-

лежат метафоры, объединенные семей «драгоценности»: *Вся в огне, в сиянии изумрудном / В переливах чудной позолоты, / До луны жемчужной пеной меццут / И алмазной пылью водометы* (А. Фет «Фантазия»); *Здесь темный дуб и ясень изумрудный* (А. Фет «Горное ущелье»); *Отблеск янтаря* (А. Фет «Шепот, робкое дыханье...»); *Отчего так месяц вешний / Жемчугом осыпал травы?* (А. Фет «Мудрым нужно слово света...»); *Нить жемчуга на влаге* (А. Фет «Мой сад»); *Луна дрожит и блещет, как алмаз* (А. Фет «Мой сад»); *Трава при луне в бриллиантах* (А. Фет «Я жду... Соловьиное эхо...»); *А у розы слезой умиления / Бриллиантами слёзы текут* (А. Фет «Соловей и роза»).

Наиболее частотны метафорические конструкции в натурфилософской лирике А. Фета представлены компонентами «золото» и «серебро»: *Грудами золота, почестей знаками* (А. Фет «Дифирамб на Новый год»); *Он сыплет искры золотые* (А. Фет «На железной дороге»); *Гонит ветер прихотливый / Золотые переливы* (А. Фет «Зреет рожь над жаркой нивой...»); *Овса золотые злачки* (А. Фет «Деревня»); *Где золотой блистал когда-то век* (А. Фет «Я посещал тот край обетованный...»); *У золотых ее огней. / Горел мой факел величаво* (А. Фет «Светоч»); *В вечер такой золотистый и ясный* (А. Фет «В вечер такой золотистый и ясный...»); *И, позлащен июньскою луной* (А. Фет «Мой сад»); *Поздний луч младую зелень / Берегов озолочал* (А. Фет «Как луна, светя во мраке...»); *Собирается в серебряной тиши* (А. Фет «Жизнь пронеслась без явного следа...»); *Опять серебряные змеи* (А. Фет «Какая грусть! Конец аллеи...»); *И, серебром облиты лунным* (А. Фет «На железной дороге»); *И кудри темные незримая рука / И серебрит и обрывает* (А. Фет «Ты прав: мы старимся. Зима недалеко...»); *От ресниц нависнул в очи / Серебристый пух* (А. Фет «Скрип шагов вдоль улиц белых...»); *То в нем меди тугой более, то серебра* (А. Фет «Каждое чувство бывает понятней мне ночью, и каждый...»); *Как ярко полная луна / Посеребрила эту крышу!* (А. Фет «Как ярко полная луна...»);

В поэзии А. Фета отмечаются редкие приемы, когда метафора основана на переходе имени нарицательного в имя собственное при описании того или иного состояния или при обращении к тому или иному объекту природы: *И равны все звенья пред Вечным / В цепи непрерывной творенья, / И жизненным трепетом общим / Исполнены чудные звенья* (А. Фет «Соловей и роза»). Общие названия написаны поэтом с прописной буквы для выделения слова среди других однородных предметов. Благодаря такому приему образ персонафицируется, становится центральным, ключевым. Употребление прописной буквы является ситуативно мотивированным, поскольку соответствует авторскому замыслу выделить слово среди общих названий.

Таким образом, в основе метафоры и символа лежит образ [1, с. 22]. Образ – источник основных семиотических понятий, структура которых создается взаимодействием (органическим или конвенциональным) принципиально разных планов – плана выражения (означающего) и плана содержания (означаемого). Метафора часто определяется через апелляцию к образу.

В натурфилософской лирике А. Фета метафоры также реализуются с помощью сравнения – тропа, в котором происходит уподобление одного предмета или явления

другому по определенному общему для них признаку: *Глазки – звезды голубые, / Ротик – розовый цветок* (А. Фет «Горная идиллия»); *Шпиль и кресты – бриллианты* (А. Фет «Ночью как-то вольнее дышать мне...»); *И на траве два изумруда – / Два светляка* (А. Фет «Я повторял: когда я буду...»); *Как чайка, парус там белеет в высоте* (А. Фет «Старый парк»); *А там, за соснами, как купол голубой, / Стоит бесстрастное, безжалостное море* (А. Фет «Старый парк»).

Наиболее распространенной точкой зрения является та, согласно которой основанием для метафорического переноса может служить исключительно образно-ассоциативный или коннотативный набор признаков [9, с. 131].

По замечанию А.Н. Веселовского, метафора связана с «бессознательной игрой логики» [8, с. 89].

К существенным характеристикам метафоры относится «базовая ассоциативная связь» между признаком и предметом, в наибольшей степени его выражающим, которая «взаимодействует (но не отождествляется) с существующими в национальном сознании параллельными ассоциациями, раскрывающими символическое отношение к тому или иному понятию» [11, с. 64].

В натурфилософской лирике А. Фета имеют место также скрытые метафоры. Для описания соловья А. Фет использует следующие метафорические конструкции: *Я ночного певца не спугну* (А. Фет «Ключ»); *Вы, благовестники цветов!* (А. Фет «9 Марта 1863 года»), для обозначения деревьев А. Фет использует метафорическую конструкцию *Как зеленый водопад* (А. Фет «Ива»), а цветы в поэтических произведениях А. Фет называет: *Дети солнечного восхода! /...любимцы неги вешней* (А. Фет «К цветам»).

Р.О. Якобсон вычленяет следующие общетеоретические признаки метафоры: «В метафорической поэзии образы внешнего мира должны резонировать этому первоначальному импульсу, переносить его в другие планы, устанавливать сеть соответствий и императивных подобий в многомерном космосе: лирический герой пронизывает все измерения бытия, и все эти измерения должны совместиться в герое. Метафора устанавливает продуктивную ассоциацию путем аналогии или контраста» [28, с. 331].

По замечанию Е.В. Падучевой, «то, что имеет в виду метафора, – это не столько категория, сколько набор стандартных ассоциаций, которые связаны с данной сущностью в сознании данного языкового коллектива. Метафора реализует одну из них» [18, с. 195]. Е.В. Падучева, развивая это положение, отмечает: «Метафора – это категориальный (иначе – таксонимический) сдвиг» [17, с. 158].

Согласно А.А. Ричардсу, нельзя рассматривать «метафору только как языковое средство, как результат замены слов или контекстных сдвигов»; «в основе метафоры лежит заимствование и взаимодействие идей и смена контекста. Метафорична сама мысль, она развивается через сравнение, и отсюда возникают метафоры в языке» [20, с. 47].

Руководствуясь теоретическими разработками Е. Эткинды, можно определить метафору как образное взаимоотражение нескольких явлений, выражающих единую цельную сущность [27, с. 33].

Выводы. Таким образом, процесс метафоризации

представляет собой сложный лингвокогнитивный и лингвокультурологический процесс, в котором активную роль играют все компоненты (язык, мышление, культура). Характер этой взаимосвязи во многом зависит от сферы приложения метафоры, от конкретного этапа в развитии языка. Без метафорической системы невозможно понять многие сущностные характеристики процесса метафоризации и роли метафоры в формировании и развитии лексико-семантической системы языка и языковой картины мира в целом.

Метафорическая картина мира, как и любая другая картина мира, вариативна и изменчива. Метафора в анализируемых поэтических текстах А. Фета несет в себе сильный заряд экспрессии, выраженный в оценке. Индивидуально-авторские метафорические конструкции в натурфилософской лирике А. Фета классифицируются по следующим структурным типам: простые метафорические конструкции – это те, в которых семантическое ядро состоит из двух компонентов: *пурпур розы, хор облаков, солнце разума, озон зарницы, дети света, полог мотыльков* (имя существительное + имя существительное); *поет рояль, молятся звезды, буря разозлилась, спит залив, вздохнет волна, березы ждут, звезды смотрят* (имя существительное + глагол или глагол + имя существительное); *мертвые степи, дремлющие сосны, шутиливый самовар, спящая природа, умирающий пруд* (имя существительное + прилагательное или деепричастие); усложненные метафорические конструкции – это структуры, в которых наблюдается разрыв отношения одного или обоих компонентов метафорического образа. Усложнение метафорических конструкций фиксируется при помощи наречий: *Грустно шепчет эхо снова* (А. Фет «Та же звездочка на небе...»); *И мечтательно светит луна* (А. Фет «Если зимнее небо звездами горит»); обстоятельство: *Но отрадный лик былого / Не проглянет из-за туч!* (А. Фет «Та же звездочка на небе...»); сравнений: *Предо мною твой образ, твой дивный скользит, / Словно ты из лучей создана* (А. Фет «Если зимнее небо звездами горит...»); *Лицо твоё – как день, ты вся при свете ночи* (А. Фет «На лодке»); сложные метафорические конструкции нескольких типов: глагольная метафора + генетивная метафора: глагольная метафора в соединении с субстантивной метафорой: и т.д.: *вот желтые пески / Горят в сияньи золотистом* (А. Фет «На Днепре, в половодье»).

В соединениях группы антропоморфических метафор в натурфилософской лирике А. Фета показательными являются следующие ключевые слова: средства портретной характеристики: *голубого неба очи, горные хребты, грудь земли, лик небес, лоно морской глубины, лицо природы, плуга неотвязный зуб*; названия активных действий и процессов, характерных для собственно живого: *ночь весенней негой дышит, ночь сама подслушать хочет, месяц зеркальный бежит по лазурной пустыне, воздух онемел, месяц смеется в окно*; характеристики, присущие всему живому: *сонное озеро, пугливое утро зари, усталая грудь, плачущих берез, ночь нема*.

Широким диапазоном зооморфических и орнитоморфических характеристик представлено направление переносов «от животного к человеку» и «от птиц к человеку» соответственно. В основе данного типа метафоризации лежит поведение животных и птиц: *Полуночные*

образы воют (А. Фет «Полуночные образы реют...»); *Опять весна душистая / Повеела крылом* (А. Фет «Уж верба вся пушистая...»).

Лексические единицы, базирующиеся на переносном значении прилагательных с семантикой температурных признаков, характеризуют ряд конкретных и абстрактных понятий в поэтической речи А. Фета: *Опять тепло и жизнью дыша* (А. Фет «Учись у них – у дуба, у березы...»); *Опять невидимые крылья / Приносят северу тепло* (А. Фет «Опять незримые усилья...»); *И светлая капля дрожит теплою* (А. Фет «Сильфы»); *К холоду светлой струи* (А. Фет «Уж, серпы на плеча взложив, усталые жницы...»); *они останутся холодною красой / Пугать иные поколенья*. (А. Фет «Сосны»).

Флороморфическая метафора в натурфилософской лирике А. Фета удостоверяется специальными наименованиями метафорического происхождения, связанные с деревьями, цветами, растениями, грибами. Для создания художественных образов А. Фет использует названия конкретных растений и указания на мир растений. Среди названий растений наиболее частотными являются тополь: *Таишь, мой тополь, смертный твой недуг* (А. Фет «Тополь»); липа: *Краснеет липа в высоте* (А. Фет «Еще весны душистой нега...»); дуб: *Что же дуб с кудрявой головою* (А. Фет «Курган»), береза: *И береза воссылает / К небу сладкий фимиам* (А. Фет «Прекрасная ночь»). *Печальная береза / У моего окна* (А. Фет «Печальная береза»), ива: *Посмотри, как дремлют ивы* (А. Фет «Летний вечер тих и ясен...»); *Белели яблони и трепетали ивы* (А. Фет «А.Я. П-вой»), яблоня: *Цвет садовый дышит / Яблонью, черешней* (А. Фет «В дымке-невидимке»), сосна: *Себе ни в чем не изменяла / Непобедимая сосна* (А. Фет «Еще вчера, на солнце млея...»); сирень: *Как сирень убитой морозы / И затихнет нижние ле песнь моя?* (А. Фет «Весна на юге»); верба: *Уж верба вся пушистая / Раскинулась кругом* (А. Фет «Уж верба вся пушистая раскинулась кругом...») и др.

Отдельной группой, образующей метафорической конструкции выступают драгоценности: *Когда опять по камням заиграет / Алмазами сверкающий ручей* (А. Фет «Когда опять по камням заиграет...»); *Бриллианты в свете лунном, / Бриллианты в небесах, / Бриллианты на деревьях, / Бриллианты на снегах* (А. Фет «Знаю я, что ты малютка...»); названия небесных светил: звезды: *И звезды тихонько дрожали* (А. Фет «Я долго стоял неподвижно»); *Затрепетали звезды счастья* (А. Фет «Ты расточительна на милые слова...»); *Эти звезды кругом точно все собрались* (А. Фет «Благовонная ночь, благодатная ночь...»); *Звезды ж крупные в лучах / Говорят на небесах* (А. Фет «Тихо ночью на степи...»); *Вот с неба звезды глянут* (А. Фет «Степь вечером»); солнце: *И палящего солнца лобзанье* (А. Фет «За горами, лесами, морями...»), *Уж солнце черными кругами / В лесу деревья обвело* (А. Фет «Опять незримые усилья...»); *Ярким солнцем в лесу пламенеет костер* (А. Фет «Ярким солнцем в лесу пламенеет костер...»), *Как солнце разума, горит лицо мое* (А. Фет «Спор»); *Солнце садится, и ветер утихнул летучий* (А. Фет «Солнце садится, и ветер утихнул летучий...»); месяц: *Месяц зеркальный плывет по лазурной пустыне* (А. Фет «Месяц зеркальный плывет по лазурной пустыне...»); *Робко месяц смотрит в очи* (А. Фет

«Зреет рожь над жаркой нивой...»); *И ветер, и река, и месяц, что родился* (А. Фет «Устало всё кругом: устал и цвет небес...»); *Сосна так темна, хоть и месяц / Глядит между длинных ветвей* (А. Фет «Сосна так темна, хоть и месяц...»); *Томно у ложа горит, месяц смеется в окно* (А. Фет «Каждое чувство бывает понятней мне ночью, и каждый...»); *Молятся месяцу, плывя по лазури* (А. Фет «Молятся звезды, мерцают и рдеют...»); луна: *И луна бежит вослед* (А. Фет «За кормою струйки вьются...»); *Луна всё взирает бледнее* (А. Фет «Уж вечер надвинуться хочет...»); *И мечтательно светит луна* (А. Фет «Если зимнее небо звездами горит...»).

Большинство метафорических конструкций в натурфилософской лирике А. Фета связаны со следующими явлениями природы, которые выступают главными действующими лицами: ветер: *Ветер утихнул летучий* (А. Фет «Солнце садится, и ветер утихнул летучий...»); *Ветер гнул упругое стекло* (А. Фет «На Днепре, в половодье (А.Я. П-вой)»); *Ветерок струится / Над равниною вод* (А. Фет «На озере»); *Дышал горячий ветерок* (А. Фет «Еще акация одна...»); гроза: *Когда гроза деревья гнет* (А. Фет «Поверьте мне: с надеждой тайной...»); *Пронеслась гроза седая* (А. Фет «После бури»); дождь: *Вечерний дождь звездами начал стынуть* (А. Фет «Первая охота»); *И крупный дождь в стекло моих окон / Стучится глухо, в поле вихрь летучий* (А. Фет «Хандра»); *Повиснул дождь, как легкий дым* (А. Фет «Нежданный дождь»).

К лексико-семантическому полю «небо» относятся метафорические конструкции с ключевыми словами: тучи, облака: *Прощай, Тереза! Печальные тучи* (А. Фет «Прощай, Тереза! Печальные тучи...»); *В небесах летают тучи* (А. Фет «В небесах летают тучи...»); *Клубятся тучи, млея в блеске алом* (А. Фет «Степь вечером»); *Вияся, тают облака* (А. Фет «Горная высь»); *Облака прозрачные / Смотрятся в стекло* (А. Фет «Сплю я. Тучки дружные...»); *Волнистые проходят облака* (А. Фет «Как здесь свежо под липою густою...»); *Что за рассвет необычайный / Сквозил в тех дымных облаках!* (А. Фет «О, как люблю я возвращаться...»).

Еще одну группу метафорических конструкций в натурфилософской лирике А. Фета составляют конструкции, обозначающие психологические восприятия: *И радостной их и живой пестротой пленилась* (А. Фет «Из Гафиза»); *И грудь вздыхает радостней и шире* (А. Фет «Еще весна, как будто неземной...»); *Безумных, радостных, невысказанных дум* (А. Фет «О друг, не мучь меня жестоким приговором!...»); *Соловьи о вас грустят* (А. Фет «Колокольчик»); *Скудной ручьи, грустнее ивы* (А. Фет «Прошла весна – темнеет лес»); *Над этою долиною счастливой / Век золотой не весь еще пронес* (А. Фет «Я посещал тот край обетованный...»); *Жаждет счастье и дать и хранить* (А. Фет «От огней, от толпы беспощадной...»).

Продуктивными являются метафорические конструкции, построенные на основании лексем, обозначающих водную стихию: море: *А море злей и злей бурлит* (А. Фет «Буря»); *И никому не рассказало море* (А. Фет «Узник»); *Вижу, море идет темно-синей стеной* (А. Фет «Утес»); *Неужели, злое море* (А. Фет «Телемак у Каллипсы»); река: *Вся в блесках струится река* (А. Фет «Вдали огонек за рекою...»); *Что под ним река дрожала долго*

(А. Фет «Винюват ли я, что долго месяц...»); *Убегает на запад река* (А. Фет «Вечер»); озеро: *Уснуло озеро* (А. Фет «Уснуло озеро, безмолвен лес...»); ручей: *Поет сверкающий ручей* (А. Фет «Пришла – и тает все вокруг...») и т.д.; лексем, указывающих на мир воды: глаголы: *плыть: Так из темных лет всплывает / Ясный образ предо мной* (А. Фет «Как луна, светя во мраке...»); *Какая тень и аромат / Плывут над меркнуцею степью!* (А. Фет «Ты видишь за спиной косцов...»); *И всплывают, и стонут, и тонут – / Но о чем это стонут оне?* (А. Фет «Полуночные образы реют...»); имена существительные: *берег: Скользя из-под пяты с отвесных берегов* (А. Фет «Постояй! здесь хорошо! зубчатой и широкой...»); *волны: Прибрежных волн мятежный спор* (А. Фет «Над морем спит косматый бор...»); *А завтра, может быть, вот здесь волна седая* (А. Фет «Приметы»); *Волна светла, – и, чуть дыша, / Легла у ног скалы отвесной* (А. Фет «Вчера расстались мы с тобой...») и отдельно лексема *дождь: Повиснул дождь* (А. Фет «Нежданный дождь»); *Привезли дождя мы много* (А. Фет «Оглянитесь вы на Бога»).

Цветовые метафоры используются А. Фетом для создания зримой картины, целостного словесного образа. Данные метафоры способствуют углублению ассоциативных образов, активизации творческого воображения читателя. Особое место в создании метафор занимают названия цветов. Система цветовых значений представляет микромир, который отражает не только реальное видение окружающей среды, но и историко-культурные традиции отдельного народа.

В натурфилософской лирике А. Фета частотно используются эпитеты *золотой* и *серебрянный*. Он передает цветную семантику: К этой группе относятся номинации для обозначения оттенков *золотистый, серебристый*.

К подгруппе названий горячего спектра относится и актуализированный в исследуемых текстах прилагательное *красный: Вечерний мой путь / Краснел меж деревьев вдали* (А. Фет «Над озером лебедь в тростник протянул...»); *Иль солнце красное с луной* (А. Фет «Рыббак»). К семантическому полю красного цвета относятся также эпитеты: *розовый: Ротик – розовый цветок* (А. Фет «Горная идиллия»); *алый: Щечки рдеют алым жаром* (А. Фет «Щечки рдеют алым жаром...»), *красный: Кровавый призрак в них глядит* (А. Фет «Светоч»), *пламенный: Она пойдет ко мне на пламенную грудь* (А. Фет ««К лешему»); *Обожали пламенные греки / Красоты богиню Афродиту* (А. Фет «Винюват ли я, что долго месяц...»), *Дыханьем пламенным дыхание ловлю* (А. Фет «Когда мечтательно я предан тишине...»); *На ложе пламенные сны* (А. Фет «Серенада»); *багровый: И под молнией багровой* (А. Фет «Геро и Леандр»), *Лишь горит багровым блеском* (А. Фет «Метель»); *огненный: Но лишь взгляну на огненную книгу* (А. Фет «Среди звезд»); *На змее огненном летим* (А. Фет «На железной дороге»).

В поэтических текстах А. Фета актуализируются поэтические образы-символы, среди которых поэтизмы: *крылья – образ, касается любых реалий окружающего мира: Опять невидимые крылья / Приносят северу тепло* (А. Фет «Опять незримые усилья...»); *душа и сердце – поэтизмы, характерны для описания состояния с помощью метафорических конструкций: /Расширялась*

душа (А. Фет «Как луна, светя во мраке...»); *И в дальний блеск души лететь готова* (А. Фет «Горное ущелье»); *Что душа всё так же счастьем / И тебе служить готова* (А. Фет «Я пришел к тебе с приветом...»); *Душа дрожит, готова вспыхнуть чище* (А. Фет «Еще одно забывчивое слово...»); *И лжет душа, что ей не нужно* (А. Фет «Угасшим звездам»); *Душа бежит во мрак бессонный, / Душа с восторгом вылетает*. (А. Фет «Весна и ночь покрыли дол...»); *Душа замирающих скрипок* (А. Фет «Весеннее небо глядится...»); *И вновь душа неволью вспоминает* (А. Фет «Когда опять по камням заиграет...»); *Неволью дрогнула душа / И мне казалось, что душа / Парила молодая* (А. Фет «Был чудный майский день в Москве...»); *Лелеет сердце эту боль!* (А. Фет «На железной дороге»); *И за сердце хватает холод лютый* (А. Фет «Учись у них – у дуба, у березы...»); *На сердце жар любви, и трепет, и печаль!* (А. Фет «Эй, шутка-молодость! Как новый, ранний снег...»); *Сердце стынет понемногу* (А. Фет «Непогода – осень – курица...»); *Так радо сердце вновь зануть* (А. Фет «Опять осенний блеск денницы...»); *Как-то пугливо и сладостно сердце щемит* (А. Фет «Руку бы снова твою мне хотелось пожать!...»); *Сердца нежные предтечи* (А. Фет «Колокольчик»); *Спрятав в сердце тайны неба* (А. Фет «Роза»).

Темпоральная лексика представлена в рассматриваемом материале названиями времен года: **Зима** *неждоанно набегит* (А. Фет «Когда смущенный умолаком...»); *И на душе ее зима* (А. Фет «Давно ль на шутки вызывала...»); *Цветет весна и красота*. (А. Фет «Какая грусть! Конец аллеи...»); *Пришла весна, ее дыханье / Над снежным пронеслось ковром* (А. Фет «Была пора, и лед потока...»); *Пусть весна наряд свой пестрый кажет* (А. Фет «Добрый день»); *Весна и ночь покрыли дол* (А. Фет «Весна и ночь раскрыли дол...»); *Тепло на солнышке. Весна / Берет свои права* (А. Фет «Рыбка»); *Когда весна оденет вновь березу* (А. Фет «Весенних чувств не должно вспоминать...»); *Пахнет в воздухе весна* (А. Фет «Глубь небес опять ясна...»); *Весна над степью проносилась* (А. Фет «Еще акация одна...»); *Сегодня вдруг исчезло лето* (А. Фет «Еще

вчера, на солнце млея...»); *Ежели осень наносит / Злые морозы* (А. Фет «Ежели осень наносит...»);

Поэт употребляет общие названия с большой буквы для выделения слова среди других однородных предметов. Благодаря такому приему выделен образ персонафицируется, становится центральным, ключевым.

В метафорической парадигме отдельное место занимают образные структуры, определяющие доминантные признаки времени. По экспрессивно-стилистическим нагрузкой возможно выделение нескольких групп метафорических единиц: метафоры с экспрессией торжества, с оттенком горечи разочарования, метафоры иронического плана и сатирического характера.

В метафоре сохраняется целостность образа. Метафора выражает языковые значения, заключенные в оболочку.

Поскольку в поэзии внимание сосредоточено на знаке, а в прозе (в большей степени ориентированной на практику) – главным образом на референте, тропы и фигуры изучались в основном как поэтические приемы выразительности. Поэтому изучение поэтических тропов направлено в основном в сторону метафоры.

Метафора проявляется в языке как яркое средство выразительности. Ассоциативные связи, которые имеют место при употреблении метафоры, опираются на субъективно-авторскую оценку тех или иных явлений реальной действительности, которая окружает человека.

Метафора является выражением индивидуально-авторского видения мира, передавая эмоциональное отношение автора к нему. Образно-метафорический мир определяет творческую индивидуальность писателя, выявляет специфику поэтических «органов чувств» писателя, его эмоциональный тип.

Таким образом, синтезируя различные тропеистические возможности, метафора тем самым заявляет о себе как об универсальной фигуре художественного мышления, функциональный потенциал которой способен к комплексной реализации авторского замысла, до оптимального осуществления его структурно-смысловой целостности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д., Журиная М.А. Теория метафоры / Н.Д. Арутюнова, М.А. Журиная. М.: Прогресс, 1990. 512 с.
2. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. М.: Языки русской культуры, 1998. 896 с.
3. Балашова Л.В. Русская метафора: прошлое, настоящее, будущее / Л.В. Балашова. М.: Языки славянской культуры, 2014. 496 с.
4. Блэк М. Метафора / Теория метафоры / под ред. Н.Д. Арутюновой. М.: Прогресс, 1990. С. 153-172.
5. Болотнова Н.С. Филологический анализ текста: учебное пособие / Н.С. Болотнова. М.: Флинта, 2009. 502 с.
6. Бухштаб Б.А. А. Фет. Полное собрание стихотворений / Вступ. ст., подгот. текста и примеч. Б.Я. Бухштаба. Л.: Советский писатель, 1959. С. 36.
7. Вардзелашвили Ж. О двойной сущности метафоры / Ж. Вардзелашвили. Спб: Санкт-Петербургский государственный университет и Тбилиси: Тбилисский государственный университет. Научные труды. Сер. Филология. Выпуск IV. СПб.; Тб., 2002. С. 66-77.
8. Веселовский А.Н. Историческая поэтика / под ред. В.М. Жирмунского. Л.: Художественная литература, 1940. 649 с.
9. Гаврилюк М.Л. Зооморфная метафора в китайском и русском языках: межязыковые универсалии и национальная специфика / Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. 2012. № 2 (19). С. 131-137.
10. Гак В.Г. Метафора: универсальное и специфическое / Метафора в языке и тексте. М.: Наука, 1988. С. 11-26.
11. Глазунова О.И. Логика метафорических преобразований / О.И. Глазунова. СПб.: Питер, 2000. 190 с.
12. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем / А.Н. Баранов. М.: Едиториал УРСС, 2004. 256 с.
13. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. 2-е изд., доп. М.: Большая рос. энцикл., 2002. 709 с.
14. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. Анализ поэтического текста / Ю.М. Лотман. Санкт-Петербург: Азбука, 2015. 704 с.
15. Москвин В.П. Классификация русских метафор / Языковая личность: культурные концепты / В.П. Москвин. Волгоград; Архангельск: Перемена, 1996. С. 103-113.
16. Музиль Р. Человек без свойств. Книга первая / Пер. с нем. С. Апта. М.: Ладомир, 1994. 751 с.
17. Падучева Е.В. Динамические модели в семантике лексики / Е.В. Падучева. М.: Языки славянской культуры, 2004. 608 с.

18. Падучева Е.В. Метафора и ее родственники / Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура. М.: Языки славянской культуры, 2004. С. 195-214.
19. Петрова З.Д. Регулярная метафорическая многозначность в русском языке как проявление системности метафоры / Проблемы структурной лингвистики. М.: Наука, 1989. С. 120-133.
20. Ричардс А.А. Философия риторики: сборник / Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / А.А. Ричардс; Вступ. ст. и сост. Н.Д. Арутюновой; Общ. ред. Н.Д. Арутюновой и М.А. Журиной. М.: Прогресс, 1990. С. 44-67.
21. Рут М.Э. Образная номинация в русском языке / М.Э. Рут. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1992. 144 с.
22. Складаревская Г.Н. Метафора в системе языка / Г.Н. Складаревская. М.: Наука, 1993. 152 с.
23. Телия В.Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция / Метафора в языке и тексте / В.Н. Телия. М.: Наука, 1988. С. 26-52.
24. Телия В.Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира / Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / В.Н. Телия. М.: Наука, 1988. С. 173-204.
25. Тынянов Ю.Н. Поэтика. История литературы. Кино / Ю.Н. Тынянов. М.: Наука, 1977. С. 185.
26. Фет А.А. Сочинения в двух томах / под ред. А.Е. Тарховой. М.: Художественная литература, 1982. Т.1. Стихотворения; Поэмы; Переводы. 575 с.
27. Эткинд Е.Г. Разговор о стихах / Е.Г. Эткинд. М.: Детская литература, 1970. 242 с.
28. Якобсон Р.О. Работы по поэтике / Р.О. Якобсон. М.: Прогресс, 1987. 464 с.
29. Янов А.Н. Метафорическая репрезентация у представителей различных психологических типов личностей: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. М.: Московский гуманитарный университет. 2006. 26 с.

REFERENCES

1. Arutyunova N.D., Zhurinskaya M.A. Theory of metaphor / N.D. Arutyunova, M.A. Zhurinskaya. Moscow: Progress, 1990. 512 s.
2. Arutyunova N.D. Language and the human world / N.D. Arutyunova. Moscow: Yazyki russkoy kultury, 1998. 896 s.
3. Balashova L.V. Russian metaphor: past, present, future / L.V. Balashova. Moscow: Yazyki slavyanskoy kultury, 2014. 496 s.
4. Blek M. Metaphor / Theory of metaphor / edited by N.D. Arutyunova. Moscow: Progress, 1990. S. 153-172.
5. Bolotnova N.S. Philological analysis of the text: Textbook / N.S. Bolotnova. Moscow: Flinta, 2009. 502 s.
6. Buhstap B.A. A. Fet. The Complete Poetry Collection / Introductory article, text preparation and notes by B.Ya. Buhstap. Leningrad.: Sovetskiy pisatel, 1959. S. 36.
7. Vardzelashvili Zh. On the double essence of metaphor / Zh. Vardzelashvili. St. Petersburg: Sankt-Peterburgskiy gosudarstvennyy universitet and Tbilisi: Tbilisskiy gosudarstvennyy universitet. Scientific works. Series: Philology. Issue IV. SPb.; Tb., 2002. S. 66-77.
8. Veselovskiy A.N. Historical poetics / edited by V.M. Zhirmunskiy. Leningrad: Khudozhestvennaya literatura, 1940. 649 s.
9. Gavriilyuk M.L. Zoomorphic metaphor in the Chinese and Russian languages: interlanguage universals and national specificity / Vestnik Irkutskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta. 2012. № 2 (19). S. 131-137.
10. Gak V.G. Metaphor: universal and specific / Metaphor in language and text. Moscow: Nauka, 1988. S. 11-26.
11. Glazunova O.I. The logic of metaphorical transformations / O.I. Glazunova. St. Petersburg: Piter, 2000. 190 s.
12. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By / A.N. Baranov. Moscow: Editorial URSS, 2004. 256 s.
13. Linguistic Encyclopedic Dictionary / edited by V.N. Yartseva. 2 issue. Moscow: Bolshaya rossiyskaya entsiklopediya, 2002. 709 s.
14. Lotman Yu.M. The structure of the literary text. Analysis of the poetic text / Yu.M. Lotman. St.Petersburg: Azbuka, 2015. 704 s.
15. Moskvina V.P. Classification of Russian Metaphors / Linguistic Personality: Cultural Concepts / V.P. Moskvina. Volgograd: Arkhangel'sk: Peremena, 1996. S. 103-113.
16. Muzil R. A man without properties. The first book / translation from german S. Apt. Moscow: Lodomir, 1994. 751 s.
17. Paducheva Ye.V. Dynamic models in vocabulary semantics / Ye.V. Paducheva. Moscow: Yazyki slavyanskoy kultury, 2004. 608 s.
18. Paducheva Ye.V. Metaphor and her relatives / Secret meanings: Word. Text. Culture. Moscow: Yazyki slavyanskoy kultury, 2004. S. 195-214.
19. Petrova Z.D. Regular metaphorical polysemy in Russian as a manifestation of the systematic metaphor / Structural linguistics problems. Moscow: Nauka, 1989. S. 120-133.
20. Richards A.A. Philosophy of rhetoric: collection / Translation from English, French, German, Spanish, Polish lang. / A.A. Richards; Introductory article and compiler N.D. Arutyunova; General edition N.D. Arutyunova and M.A. Zhurinskaya. Moscow: Progress, 1990. S. 44-67.
21. Rut M.E. Figurative nomination in Russian language / M.E. Rut. Ekaterinburg: Izdatelstvo Uralskogo universiteta, 1992. 144 s.
22. Sklyarevskaya G.N. Metaphor in the language system / G.N. Sklyarevskaya. Moscow: Nauka, 1993. 152 s.
23. Teliya V.N. Metaphor as a model of meaning production and its expressive-evaluative function / Metaphor in language and text / V.N. Teliya. Moscow: Nauka, 1988. S. 26-52.
24. Teliya V.N. Metaphorization and its role in creating a linguistic picture of the world / The Role of the Human Factor in Language: Language and the Picture of the World / V.N. Teliya. Moscow: Nauka, 1988. S. 173-204.
25. Tynyanov Yu.N. Poetics. History of Literature. Film / Yu.N. Tynyanov. Moscow: Nauka, 1977. S. 185.
26. Fet A.A. Essays in two volumes / edited by. A.E. Tarkhova. Moscow: Khudozhestvennaya literatura, 1982. T.1. Poetry; Poems; Translations. 575 s.
27. Etkind E.G. Talking about poetry / E.G. Etkind. Moscow: Detskaya literatura, 1970. 242 s.
28. Jakobson R.O. Works on Poetics / R.O. Jakobson. Moscow : Progress, 1987. 464 s.
29. Yanov A.N. Metaphorical representation in representatives of different psychological personality types: Author's abstract of the dissertation ... candidate of psychology. Moscow: Moskovskiy gumanitarnyy universitet. 2006. 26 s.

Metaphor as a model for displaying individual author's style (on the material of the poetry of A. Fet)

K. P. Shkil

Abstract. The article provides a definition of the concept of "metaphor". The research aims to consider the metaphor as a way of displaying the individual author's style of A. Fet. Analyzed and typologized constructions using metaphors that form the individual author's style of A. Fet.

Keywords: trope, stylistic figure, metaphor, individual author's style.

Специфіка формування та перерозподілу понятійного субстрату у двокомпонентних дієслівних конструкціях сучасної турецької мови

Г. Ю. Спотар-Аяр

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут Філології
Corresponding author. E-mail: spotaranne@yahoo.com

Paper received 29.09.21; Accepted for publication 18.10.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2021-260IX76-11>

Анотація. Стаття присвячена дослідженню процесу формування єдиного понятійного субстрату та перерозподілу його компонентів у перифрастичних та аналітичних формах сучасної турецької мови, встановленню семантичних та синтаксичних зв'язків між дієсловами у цих двокомпонентних конструкціях. У пропонованій науковій розвідці розглядається послідовність компонентів, що входять до складу цілісного значення, у складі форм та їхня організація за принципом ланцюжкової послідовності.

Ключові слова: перифрастична форма, аналітична форма, аспектуальність, понятійний субстрат, ланцюжковий принцип розподілу.

Актуальність теми. Донині дослідженню двокомпонентних дієслівних конструкцій у турецькій мові присвячені праці вчених-тюркологів, які здебільшого мають описовий характер. Натомість суть процесу об'єднання двох самостійних лексем у єдину, за визначенням вчених-тюркологів, «функціональну форму» дієслова, що реалізує набір аспектуальних значень, не досліджена на достатньому рівні. Пропонована наукова розвідка є першою спробою дослідження механізму формування цілісного аспектуально-темпорального понятійного субстрату аналітичних та перифрастичних форм.

Метою цього дослідження є визначення компонентів та встановлення принципу моделювання та організації базових понятійних компонентів у двоскладних дієслівних формах.

Наукова новизна роботи. Це дослідження є першою спробою аналізу перифрастичних та аналітичних форм з точки зору їхньої будови в українській тюркології та механізму перерозподілу семантичних компонентів між взаємозалежними дієсловами в складі конструкцій, що утворюються внаслідок процесу граматикалізації.

Практичне значення роботи полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані в подальших наукових розробках стосовно морфології та мікросинтаксису турецької мови. Крім того, вони можуть застосовуватись під час викладання курсу теоретичної граматики сучасної турецької мови та у подальших розробках синтаксису тюркських мов.

Пропонована наукова розвідка спирається на постулати лінгвістичного функціоналізму, теоретичною основою якого виступив антропоцентризм. У ході дослідження були використані методи компонентного аналізу, порівняння, дедукції. За допомогою функціонального та системного підходу встановлено зв'язки між елементами різних рівнів мови.

До ядра функціонально-семантичного поля аспектуальності в турецькій мові крім морфологічних та лексичних засобів вираження значення цієї семантичної категорії входять конструкції, які виражають цілу парадигму акціонсартових значень. Дієслова у тюркських мовах у порівнянні з індоєвропейськими мають значно ширшу парадигму часових та аспектуальних форм. Вагому роль у реалізації аспектуальної семантики відіграють саме двокомпонентні та полікомпонентні конструкції, які входять до ядра цього ФСП. У пропонованому дослідженні ми розуміємо акціонсартовість у ви-

значені, запропонованому вченим-тюркологом В.Г. Гузєвим, тобто як такі мовні значення, в яких відображені будь-які об'єктивно властиві діям якісні або кількісні характеристики (швидкість протікання, раптовість, тривалість, кратність, переривання і тощо) [2; 132]. Основними ознаками цієї семантичної категорії виступають: якісна аспектуальність та кількісна аспектуальність.

У тюркології під поняттям аналітичних форм дієслова розуміють неподільний синтез форми повнозначного дієслова, поєднаний граматичним значенням, яке поперше, відсутнє в жодному об'єднаному структурному елементі, по-друге, є стійким та загальним для будь-яких логічно можливих випадків використання цього виду поєднання, відповідно безвідносним до логічного поєднання основи, з яким воно вживається, по-третє, є стилістичним варіантом значення іншої форми, або самостійну, не обтяжену в будь-який спосіб, змістовну одиницю в граматичній системі дієслова [9; 25-26]. У свою чергу, перифрастичні форми – це засоби уточнення видової (рідше модально-видової) характеристики (характеру протікання) дії, що утворюються шляхом поєднання однієї із турецьких дієприкметникових форм з допоміжним дієсловом *olmak*, рідше *bulunmak* [7; 115].

Натомість, у дослідженнях турецьких мовознавців аналітичні та перифрастичні форми традиційно вважаються «складними» дієсловами за принципом морфологічної будови, наприклад, З. Коркмаз відносить їх до різних підгруп складних дієслів: перифрастичні форми характеризуються як «змішані» дієслова, а аналітичні форми вчена визначає як поєднання двох дієслів, друге з яких є допоміжним та надає конструкції нове значення [14, 150-152].

Виникнення та урізноманітнення способів реалізації аспектуальної семантики в тюркських мовах є закономірним процесом. В історії не лише тюркських мов, але й мов іншої типології спостерігається період, коли кваліфікація події (ситуації), описаної предикатом здійснюється за рахунок якісно-кількісних параметрів як певна його характеристика, що пов'язана із специфікою перебігу самого процесу, крім того локалізація цієї характеристики у межах часу та частково простору до певного часу не є вагомою для носіїв мови для комунікації у повній мірі. Здається, що мовці були більш зацікавлені в якісному та кількісному прояві події (або

ситуації), якісні характеристики змін у стані учасників ситуації, які виникли внаслідок події, замість її часової локалізації відносно комунікативного акту [8; 275]. Саме така потреба, вочевидь, призвела до того, що основою складних дієслівних форм виступили нефінітні форми дієслів – дієприкметники та дієприслівники, які відповідно надавали інформацію про зміну стану/перехід в інший стан або спосіб, яким дія виконувалась, або якісні та кількісні показники виконання дій (швидкість, кратність, тривалість тощо).

Аналітичні та перифрастичні форми виникли ще у період тюркської прамови. Складні дієслівні конструкції виникали поступово, на ранніх етапах свого функціонування вони формувались методом синтаксичного прилягання, проте у подальшому відбувся процес граматикизації, в результаті якого формується єдиний понятійний субстрат та відбувається функціональний перерозподіл між компонентами, фіксація синтаксичної позиції дієслів між собою. Наприклад, у першій писемній пам'ятці – Орхонських написах – функціонують такі аналітичні форми: *tuta: birmiş:* (почав тримати) *iti: birmiş* (встановив порядок). Перифрастичні форми з аспектуалізатором *bolmak* у перших тюркських писемних пам'ятках не зафіксовані, натомість широко вживаються форми з другим компонентом – екзистенційним дієсловом *ermek* (бути, існувати): *kagan: bolmiş: erinç:* (став правителем) *yügerü: kötürmiş: erinç:* (відніс догори) [16].

Поштовхом до формування перифрастичних та аналітичних форм виступила необхідність лінгвального моделювання більш складних когнітивних явищ: на концептуальному рівні конструкціям відповідають не поняття, а складніші когнітивні структури, які виражають базові для людського досвіду ситуації – процеси та стани [5; 91]. Результати, отримані у ході спроб реконструкції тюркської прамови вченими-тюркологами дозволяють говорити про виникнення комунікативної необхідності описувати все складніші явища навколишнього середовища, для яких носії мови обрали зручний для себе спосіб – словоскладання. Як стверджує Д.М. Насілов, компоненти такого складного сполучення об'єднуються на основі принципу семантичної доповненості. Учений зазначає, що афіксальна система виявилась менш зручним способом вираження способу виконання дії та не отримала відповідного загальнотюркського вжитку, натомість аналітичні форми набули широкого використання, посунувши синтетичні [6; 24].

Таким чином аналітичні та перифрастичні форми виникають раніше за синтетичні часові форми, й у загальному розрізі спостерігається тенденція зменшення кількості аналітичних форм та подальший їхній перехід у синтетичні форми складних часів. Зафіксовані у перших писемних пам'ятках конструкції позначають характер протікання дії, з точки зору тривалості протікання, завершеності, спрямування, інтенсивності. У подальшому аналітичні та перифрастичні форми піддалися процесу граматикизації. Як зазначає В.Г. Гузев, складновербальні конструкції граматикизовані на різному рівні, проте переважна більшість цих утворень є словозмінними граматичними формами та виступає основою категорії аспектуальності [2; 139]. Схожу думку висловлюють і інші вчені-тюркологи, стверджуючи, що категорія способу дії, яка є формотворною, прилягає до

словозміни, про що свідчать численні випадки переходу аналітичних конструкцій акціонсарту до складу сучасних форм [8; 240].

У різних типах аналітичних конструкцій процес граматикизації відбувається за різними схемами та у різний спосіб, тому різні типи складних дієслівних конструкцій мають різний рівень перерозподілу понятійного субстрату між компонентами. Слід зауважити, що аспектуалізатори, які належать до семантичної групи дієслів стану, демонструють неповний ступінь десемантизації, інші дієслова десемантизуються повністю. Аспектуалізатори цієї групи значень належать до трьох основних семантичних груп: стану (*olmak, bulunmak, durmak*), руху (*gelmek*), відчуження (*vermek*) [5; 26]. Вирішальною умовою для виникнення складного дієслова постає наявність певних лексико-семантичних співвідношень компонентів, які об'єднуються між собою – це, у такій мірі, що ми можемо зробити класифікацію складних дієслів, в основі якої перебуває семантичний принцип ділення. У зв'язку з цим складні дієслова можна розділити на дві великі групи: з нерівноцінними компонентами та з рівноцінними компонентами [1; 8].

Аналізуючи процес граматикизації складновербальних форм у турецькій мові, ми можемо стверджувати, що він, з одного боку має свою специфіку, з іншого спостерігається певна закономірність, притаманна багатьом іншим мовам мови. У першу чергу, формування конструкцій характеризується чітким закріпленням позиції її компонентів відносно одне одного. Саме цей чинник виступає ключовим у формуванні перерозподілу понятійного субстрату між компонентами за принципом лінійності.

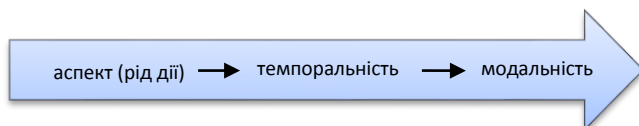
Еволюції форм вираження складної акціонсартової семантики призводить до утворення двокомпонентних конструкцій, які стають цілісними, їх не можливо розділити. На нашу думку, з одного боку логіка чіткої послідовності понятійних компонентів, з іншого - уникнення повтору схожих значень в межах однієї конструкції відповідно до закону збереження мовного зусилля, сприяла формуванню двоядерного мікрополя із локалізацією афіксів. Відтак, перифрастична форма має двоядерний понятійний субстрат, який складається із двох взаємозалежних вершин: семантичної, реалізованої нефінітною формою дієслова, що локалізує значення аспектуальності, і граматичної вершини, вираженої аспектуалізатором, який має абсолютну синтаксичну валентність. Афікси, які виражають семантику стану, функціонують у семантичній вершині, натомість категорії темпоральності та модальності реалізуються у граматичній вершині:

У результаті процесу граматикизації, який триває значний період часу два компоненти конструкції стають взаємозалежними, відбувається функціональний

перерозподіл між дієсловами. Як наслідок бівербальну конструкцію можна визначити як єдину спаяну аналітичну форму, "аналітичну морфему" (за визначенням А.А. Юлдашева) з морфологізованим формативом. Модифікуюче (службове, допоміжне) дієслово отримує статус службового слова, або несамостійної лексичної морфеми [6; 25].

Принцип лінійної послідовності перерозподілу понятійного субстрату є надзвичайно важливим для тюркських мов з таких причин: афікси поєднуються за принципом ланцюжкового прилягання, внаслідок чого у дієслівних формах, які містять велику кількість морфем, один афікс реалізує одне значення; багато афіксів мають цілий набір значень (аспектуальних, темпоральних, модальних тощо), і котре з них реалізується у конкретній формі визначається виключно позицією цієї морфеми. У зв'язку з цим при встановленні джерела граматичного показника необхідно брати до уваги морфологію та синтаксис усієї конструкції, а не виключно денотативне значення лексеми, що входить до її складу [5; 93]. Відповідно до лінійної послідовності компонентів, синтаксична позиція розташування семантичних компонентів у складі довербальних конструкцій виглядає таким чином:

Така послідовність семантичних компонентів може пояснюється тим, що кожна наступна позиція в ієрархії домінує над попередньою, таким чином, кожний наступний семантичний компонент впливає на попередній. Наявність подальших компонентів у складній структурі і спричиняє виділення відповідної «домінуючої для цієї позиції» семи на передній план. Отже, саме позиція відіграє ключову роль у формуванні кінцевої семантики.

Порівняймо дві перифрастичні форми з однаковими афіксами в різних позиціях: *bitirmiş olacak* та *bitirecek olmuş*. Семантичною вершиною обох форм виступило дієслово *bitirmek* (заврешати, закінчувати), граматичною вершиною – екзистенційне дієслово *olmak* (бути). У свою чергу, компоненти, які реалізують семантику аспекту, локалізуються в семантичній вершині, темпоральність та модальність – в граматичній вершині. Відповідно до цієї логіки значення форми *bitirmiş olacak* формується таким чином: (завершити + формант аспекту) + (бути + формант часу та модальності). У цьому випадку формантом аспектуальності виступає афікс *-miş*, який реалізуючи семантику способу дії, означає «результативність», при цьому він позбавлений темпоральної та модальної семантики, компоненти яких входять до парадигми значень морфеми (до її «понятійного мікрополя»), а саме: минулий/теперішньо-минулий час та суб'єктивна модальність. Формантом, які реалізує значення категорії темпоральності в конструкції виступає афікс *acak*, реалізуючи значення майбутнього часу та (за контекстом) наказу або впевненості у реалізації цієї дії: він має завершити це (у майбутньому): *Nazıran aul itibarıyle görevini bitirmiş olacak* [20]. – До червня завершити виконання своїх обов'язків.

У той же час форма *bitirecek olmuş*, до складу якої

входять ті самі компоненти, але вони перебувають в інших позиціях, реалізує зовсім іншу семантику, як бачимо афікс *-acak* в семантичній вершині, тому він реалізує виключно аспектуальний компонент своєї семантики – намір. Натомість афікс *-miş* знаходиться в граматичній вершині, тому він реалізує семантику референції до минулого часу (теперішньо-минулого) та суб'єктивної модальності: кажуть, що він планує завершити (прийняв рішення про завершення, можливо, за контекстом з відтінком іронії): *Vezirlerinden birinin karısı sadrâzâmin karısına ziyarete gidecek olmuş, vezir karısına tenbih etmiş: " Aman ha! iyi dikkat et, her ne olursa olsun ağzından kambur kelimesini çıkarma; zira sadrâzâmin karısı bundan çok kızar., demiş* [19; 29]. – У той час дружина одного з візирів як раз збиралась іти до дружини Головного візира, візир своїй дружині дав такі настанови: «Ну ж бо! Пильнуй! Як би там не сталося, щоб за жодних обставин слово горб не вилетіло у тебе з вуст! Дружина Головного візира дуже розлютується!».

Отже, позиція, в якій знаходиться афікс, який реалізує сему-компонент загального значення всієї форми відіграє найбільшу роль у тому, яку саме семантику із цілого набору значень відіграватиме морфема у кожному конкретному випадку вживання. У свою чергу це дозволяє нам зробити припущення, що у процесі граматикизації не лише змінюється значення компонентів та їхній функціонал, а й на відбувається фіксація позиції та послідовності приєднання компонентів, що безумовно, є актуальним питанням для досліджень у галузі тюркології.

Аналітичні форми схожі за своєю будовою та процесами формування, проте мають певну специфіку розподілу понятійного субстрату. Перший компонент цих форм – дієприслівники на *-u, -a, -ı, -r*, другим компонентом виступає модифікуюче дієслово-аспектуалізатор. У давній тюркській мові у якості аспектуалізаторів вживались дієслова *бар* – «уходити» (початок дії, при чому дія розглядається в процесі), *олур* – «сидіти» (процесуальність, незавершена тривала дія), *тур* – «стояти» (процесуальність, регулярність, повторюваність дії), *йори* – «ходити» (довготривалу багатократну дію), *тут* – «тримати» (постійну тривалу дію, безперервність її виконання), *кал* – «залишатись» (завершеність дії, перебування у стані, який є результатом дії), *алк* – «знищувати» (завершеність дії), *бутур* – закінчувати (завершеність дії), *тукет* – завершувати (повне завершення дії, його вичерпність), *ид* – посилати (вичерпність дії із відтінком інтенсивності), *код* – ставити (раптовість із відтінком швидкості дії), *ал* – брати (дія в інтересах суб'єкта дії), *бер* – давати (дія не на користь суб'єкта дії) [4; 116].

Процес граматикизації та десемантизації аспектуалізаторів у аналітичних формах спостерігається вже у перших писемних пам'ятках. У поєднанні із дієсловами *тур-, ид-, код-*, лексичне значення модифікуючого дієслова послаблене, другий компонент має переважно граматичне значення. У інших випадках модифікуючі дієслова зберігають своє лексичне значення, наприклад *бутур* та *тукат*, дієслова із модальним значенням [4; 121]. Актуалізація формування аналітичних форм, які виражають характер протікання дії, форм в тюркських мовах безпосередньо пов'язана із розвитком більш абс-

трактних значень модифікуючих дієслів.

У сучасній турецькій мові спостерігається зменшення частоти функціонування аналітичних форм для реалізації аспектуальних значень, кількість їхніх видів є меншою у порівнянні, наприклад, з туркменською мовою. Аналітичні форми дієслова надають реципієнту чітке уявлення про те, як, яким способом була виконана дія. Нині активно вживаються такі форми: семантична вершина у формі дієприслівника на -ı, (i, u, ü) + граматична вершина дієслова «vermek» (укр. давати), що означає що реалізація дії має відбутись швидко, або на прохання іншої особи за твердженням С. Екера [11; 366-367]: *Noş geldin, safalar getirdin Keloğlan, hele buyur, geliver geliver, ne istersen deyiver, diye çağırmiş* [13; 21]. – Ласкаво просимо, Келоглан, прохось, будь-ласка, прохось, розповідай, що заманеться, – каже.

До аспектуальних форм, що передають тривалість дії, належать поєднання семантичної вершини у формі дієприслівника на -a (e) + граматична вершина дієслова «kalmak» (укр. залишатись) і «durmak» (укр. стояти): *At kişnemeleri gibi yara durdu* [10; 27]. – Він весь час продовжував вигукувати так, наче то іржав кінь.

Раптовість чи несподіваність виражається аналітичними формами, утвореними семантичною вершиною на -a(e) та аспектуалізатором «gelmek» (приходити): *Bir sabah, bugur çorbasına kaşık atarken, bir delikanlı çıkageldi karşıma* [12; 53]. – Якось, коли я перевіряла на смак суп з булгуру, до мене раптом підійшов парубок.

Семантику наближення часу виконання дії, тобто що вона ось-ось мала відбутись, виражається конструкцією, утворену поєднанням дієприслівника на -a(e) та аспектуалізатором «yazmak» (писати): *Derdim ki yalandır düşeyazdım da utandım* [16 ; 17]. – Я б сказав, що все було брехнею, ледь не знепритомнів, та засоромився.

Аналітична форма утворюється шляхом поєднання дієприслівника на -ır та аспектуалізатора «durmak» (стояти) виражає значення постійного виконання дії, у деяких випадках роздратування, тим, що вона повторюється постійно: *Neden hep aynı şeyi söyleyip duruyorsun?* [18] – Чого весь час повторюєш мені одне й те саме?

Таким чином єдиний понятійний субстрат у аналітичних формах формується з сукупності значень дієприслівника, який вказує на те, яким чином була виконана дія і дієслова-аспектуалізатора, який виступає граматичним формантом, і є в більшій мірі граматикалізований у порівнянні з аспектуалізатором перифрастичної форми. На більший ступінь граматикалізованості аспекуалі-

заторів вказує декілька чинників: повна десемантизація, тенденція до написання аналітичної форми разом (тобто те, що друге дієслово перебуває на стадії переходу в морфемний показник). У результаті процесу граматикалізації сформувалась така послідовність понятійних компонентів аналітичної форми: спосіб виконання дії – темпоральність – модальність.

Завдяки тому, що граматичними вершинами цих конструкцій виступають дієприкметники у перифрастичних формах та дієприслівники у аналітичних формах, тобто частини мови, які характеризують дію у різний спосіб, аналітичні форми виражають «зовнішню аспектуальність», тобто позначають як виконання дії відноситься до іншої дії до реферативного моменту часу, натомість перифрастичні форми реалізують «внутрішню» аспектуальність (перехід або перебування у стані внаслідок виконання дії). Той факт, що зазначені форми лінгвістично описують процес виконання дії «з різних боків» підтверджується наявністю в турецькій мові граматичних форм, які містять показники як аналітичних так і перифрастичних форм одночасно: *Vabası çocukta bu sokuşanlık ihtiyacını onu henüz bir yaşındayken az kaldı ellerinden alıverecek olan bir zatürreden mütevellid farz ederdi* [15; 161]. – Його батько припустив, ця потреба хлопчика у спілкуванні викликана пневмонією, яка раптово ледь не забрала його у віці одного року.

Висновки. Таким чином, ми можемо зробити висновок про те, що на відміну від полікомпонентних синтаксичних сполучень формування єдиного понятійного субстрату в перифрастичних та аналітичних формах відбувається за рахунок фіксації позиції, натомість, у синтаксичному аналітизмі зв'язки між компонентами конструкцій відбуваються не за рахунок перерозподілу понятійного субстрату, а засобами звичайного синтаксичного керування. Перифрастичні форми реалізують значення зміни стану/ознаки, тобто набуття певної ознаки у момент часу (звички, результативності, перехід в інший стан), виражаючи таким чином «внутрішню» аспектуальність – зміну ознаки предмету, а аналітичні форми - «зовнішню» аспектуальність, тобто пояснюють яким чином відбувалась дія (швидко, постійно, раптово, майже відбулась), при цьому вони не позначають зміну ознаки предмету. Аналітичні форми виявляють тенденцію до переходу у форму складних синтетичних способів вираження аспектуальних значень, натомість аспектуалізатор перифрастичних форм виявляє стійкість до граматикалізації до рівня морфем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алекперов А.К. (1961) Сложные глаголы в современном азербайджанском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.06 «Тюркские языки». 17 с
2. Гузев В.Г. (1990) Очерки по теории тюркского словоизменения: глагол (на материале стародатолитского тюркского языка). Л.: Издательство ЛГУ. 168 с.
3. Кибрик А.Е. (2003) Константы и переменные языка. Монография. СПб. Алтейя, 661 с.
4. Кондратьев В.Г. (1981) Грамматический строй языка памятников древнетюркской письменности VIII–XI вв. Ленинград: Изд-во Ленинградского ун-та. 192 с.
5. Майсак Т.А. (2005) Типология грамматикализации конструкций с глаголами движения и глаголами позиции : монограф. Москва : Языки славянской культуры. 481 с. (Studia philologica). URL : <https://rucont.ru/efd/191406>
6. Насилов Д.М. (1989) Проблемы тюркской аспектологии: Акциональность : автореф. монографии на получение д-ра филол. наук : спец. 10.02.06 «Тюркские языки». Москва : Ленуприздата. 33 с.
7. Сорокин С.В. (2010) Практичний курс перекладу з турецької мови. Частина перша. Переклад газетно-інформаційних текстів. К., 294 с.
8. (2006) Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Пратюркский языкоснова. Картина мира пратюркского этноса по данным языка / [отв. ред. Э.Р. Тенишев, А.В.Дыбо]. М.: Наука. 908 с.
9. Юлдашев А.А. (1965) Аналитические формы глагола в тюркских языках. Монография. М.: Наука. 275 с.
10. Ateş İ. Şah. (2021) Munzur'a Düşen Yaprak. 120 s.
11. Eker S. (2016) Çağdaş Türk Dili. 1 Baskı. 584 s.

12. Günyol V. (1990) Uzak yakın anılar, Cilt 1. Belge Yayınları. İstanbul. 109 s.
13. Karasoy E. (2019) Süper Keloğlan'dan Çocuklara Öyküler. Kuru Yayın Grubu A.Ş. İstanbul. 56 s.
14. Korkmaz Z. (2009) Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi). Ankara : TDK. 1124 s.
15. Kozan A.Ş. (2021) Halit Ziya Uşaklıgil Romanlarında Hastalık Söylem 6/1 2021; 6(1): S. 157-167
16. Orhun Yazıtları Tam Metin. <https://ru.scribd.com/document/106233099/Orhun-Yaz%C4%B1tlar%C4%B1-Tam-Metin>
17. Sefercioğlu M. N. (2017) Sana geldi bu gönül: girne esintileri: şiirler. Hiper yayım. 291 s.
18. Şakacı Mustafa Karadeniz'i Haftalık Dergisini Fena Şakaladı. https://www.medyatava.com/haber/sakaci-mustafa-karadenizi-haftalik-dergisi-fena-sakaladi_5729
19. Uğur S. (1947) İçel Folkloru : Ulus Basımevi. 291 s.
20. 2021'de Ataköyde iki teli metro açılacak. <https://www.metro.istanbul/haber/detay/atakoy-ikitelli-metrosu-2021-de-acilacak>

REFERENCES

1. Alekperov A.K. (1961) Complex verbs in the modern Azerbaijani language: author's ref. dis. ... Cand. philol. Science: special. 10.02.06 "Turkic languages". 17 s
2. Guzev VG (1990) Essays on the theory of Turkic inflection: verb (based on Old Anatolian-Turkic language). L. : LSU Publishing House. 168 s.
3. Kibrik AE (2003) Language constants and variables. Monograph. StPt. Aleteya, 661 p.
4. Kondratiev V.G. (1981) Grammatical structure of the language of ancient Turkic writing monuments of the VIII-XI centuries. Leningrad: Leningrad University Press. 192 s.
5. Maisak TA (2005) Typology of grammaticalization of constructions with movement verbs and position verbs: monograph. Moscow: Languages of Slavic culture. 481 s.
6. Nasylov D.M. (1989) Problems of Turkic Aspectology: Aksionality : autoref. of monography for Doctor in Science : spec. 10.02.06 «Turkic languages». Moskov : Lenuprizdata. 33 p.
7. Sorokin S.V. (2010) Practical course of translation from Turkish. Part one. Translation of newspaper and information texts. K., 294 p.
8. (2006) Comparative Grammar of Turkic Languages. The Proto-Turkic basic language. The World Picture of the Proto-Turkic ethnos (by language data). / [ad. E.R. Tenyishev, A.V. Dybo]. 908 p.
9. Yuldashev A.A. (1965) Analytical forms of verbs in Turkic languages. Monography. M. Nauka. 275 p.

The specifics of the formation and redistribution of the conceptual substrate in two-component verb constructions of the modern Turkish language

G. Spotar-Ayar

Abstract. The article deals with two and poly component verbal structures in modern Turkish Language. One of the most common used way to express Aspect meanings in Turkic languages are periphrastic and analytic forms consisting of two verbs, one of them is the semantic vertex and other is the grammatic vertex. In this research the process of formation of a single conceptual substrate and redistribution of its components is studied, also the establishment of semantic and syntactic connections between verbs in these two-component constructions is analysed. The results of the scientific research give the possibility to say that sequence of the components being a part of integral semantic of construction it's organization according to the principle of chain sequence plays the most important role in the process of forming the final meaning of the forms expressing aspect.

Keywords: *periphrastic form, analytical form, aspect, conceptual substrate, chain distribution principle.*

“Creative Viewing”: the Beat Generation on Screens in the 21st Century

G. O. Stembkovska

Comparative Literature Section, National Academy of Sciences of Ukraine
Corresponding author. E-mail: atkolanna@gmail.com

Paper received 20.11.21; Accepted for publication 29.11.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2021-260IX76-12>

Abstract: Writers of the Beat Generation, as well as the American counterculture more generally, were to a great extent inspired by ideas of the Frankfurt School and the American New Left. Thus, they rejected mass culture and technology as repressive. However, the most prominent figures of the group have long ago become cultural idols and clichéd popular culture symbols and remain such in the 21st century. In the recent decades, as well as in the 20th century, Beat Generation figures have appeared on screens multiple times portrayed in a variety of genres, in particular adaptations of their key novels (*Big Sur* (2012), *On the Road* (2012)), as well as biographic documentaries (*William S. Burroughs: A Man Within* (2010), *Corso: The Last Beat* (2012), *Ferlinghetti: A Rebirth of Wonder* (2013)) and road trip accounts (*Words of Advice: William S. Burroughs on the Road* (2007), *Magic Trip* (2011)). This paper, however, is an attempt at analysis of a sample of three recent films about the Beat Generation created in the hybrid modality of fictional interpretation of pivotal events in the individuals’ and the group’s lives: *The Last Time I Committed Suicide* (1997), *Howl* (2010), and *Kill Your Darlings* (2013). The analysis is aimed to highlight both the films’ ideological implications, and the authors’ style of creative expression.

Keywords: the Beat Generation, counterculture, cinematic art, ideological implication, creative experimentation, representation.

Nothing exists until or unless it is observed. An artist is making something exist by observing it. And his hope for other people is that they will also make it exist by observing it. I call it “creative observation”. Creative viewing. [12]

Introduction. The Beat Generation authors – as well as all the counterculture movements following them in the 1960s and inspired by ideas of Frankfurt School theorists, in particular Herbert Marcuse, and the American New Left – had a complicated relationship with mass culture genres and technologies (“Smash the control images. Smash the control machine.” - William S. Burroughs, *Dead City Radio*). However, throughout the 20th century, and in the 21st one they’ve been persistently finding they ways to large and small screens as iconic images of protest, decadence, the romantic “live fast die young” and what not. The cinematic art is transmedial to a large extent, which poses great risks of what Marcuse would refer to as social control and domination by means of “repressive desublimation” [8]¹, but it also offers extended opportunities of creative representation.

Literature review. Even though theoretical studies of presentation of literary phenomena on screen have been actively developing (see, e.g. Deborah Cartmell, Imelda Whelehan, *Cambridge Companion to Literature on Screen* [2]), analysis of historical, socio-political, and creative representation of the Beat Generation in the 3 recent films covered in this paper has so far been limited to individual critical reviews.

The objective of this paper is to present a brief checkup of the current status of perception and representation of the Beat phenomenon in film trying to trim between these two positions so central to the authors themselves: that of ideology and control, and that of going out of the box in creative expression.

Research methodology. In the recent decades, as well as in the 20th century, Beat Generation figures have appeared on screens multiple times portrayed in a variety of genres, the most obvious of them being adaptations of their

key novels (*Big Sur* (2012), *On the Road* (2012)), as well as biographic documentaries (*William S. Burroughs: A Man Within* (2010), *Corso: The Last Beat* (2012), *Ferlinghetti: A Rebirth of Wonder* (2013)) and road trip accounts (*Words of Advice: William S. Burroughs on the Road* (2007), *Magic Trip* (2011)).

However, for the purposes of this study – exploring both the ideological implications and the creative experimentations in the 21st century – our focus is going to be on hybrid pieces, i.e. fictional interpretations of pivotal events in the individual and group lives of the Beats. *The Last Time I Committed Suicide* (1997) is a story of Neal Cassady’s riotous years where the events are organized around his girlfriend’s attempt at suicide. The script is based on a 1950 letter written by Neal Cassady to Jack Kerouac. *Howl* (2010) is a fictional interpretation of events central to Allen Ginsberg’s political and creative life: the Six Gallery poetry reading, where the poet first presented his groundbreaking *Howl*, and the 1957 obscenity trial in the case of those who eventually published it (Shig Murao and Lawrence Ferlinghetti). Finally, *Kill Your Darlings* (2013) offers an account of university days of Lucien Carr, Allen Ginsberg, William S. Burroughs, and Jack Kerouac – a story of love, friendship, and non-conformist protest against establishment leading to, eventually, the tragic episode of Carr’s killing his pursuer David Kammerer.

Results and Discussion. *The Last Time I Committed Suicide* (1997), directed by Stephen T. Kay

The film is a creative piece covering a period of Neal Cassady’s life based on another creative piece, a 1950 letter written by Neal Cassady to Jack Kerouac. In 1950, Cassady described for his addressee a storming part of his stormy life dating back to 1945, when his girlfriend Joan Anderson attempted suicide. Until quite recently, the letter was considered lost (and was allegedly found in 2012), with only a fragment of it having been retyped (probably by Kerouac himself, impressed with Cassady’s narrative style) and subsequently included into a number of collected work publications.

Joan’s suicidal attempt is an important structural

¹ Where “the progress of technological rationality is liquidating the oppositional and transcending elements in the “higher culture.” [8, 75]

element of the film, but definitely not the focus of it. With a set of creative methods – fragments in black and white, the framing images of Neal's starting writing the letter and completing it at the end of the film, jumps back and forth, stop-motion, as well as the jazz backdrop– the authors try to recreate the “semi-coherent stream-of-consciousness running on a jazzy, hopped-up rhythm that became a hallmark of Beat literature... [as the] visual pulse” of the story [7].

The context of the film is recognizably “beat” - substances, car rides in stolen cars, as well as inspired, frantic exchange of creative ideas. Keanu Reeves, who appears as one of key and highly ambiguous characters, looks through the culturally familiar ambiance into the widely recognized roots of it – Nietzsche's theory of the Dionysian that heavily contributed into the generation's perception of the objective world as an illusory reality: "To me, these writers represented the epic language they used invoking the Greek and Roman gods. That Bacchus and Dionysian aspect resonated with me, and I used that to try and read my life and break out of myself, search for new sensations-- living the moment, staying up late, traveling, experiencing" [9].

So, the central part of the film, sure, is exploration of psychic and creative processes of the gifted Neal Cassady. Even though Ferlinghetti, still alive when the film was released, criticized the way the authors had depicted the protagonist as "clean cut" [1], the character appears ambiguous enough with his wild acting out and the fantasy of a perfect family home, fluctuations between creative passion, as well as moral attitude and the easygoing don't-look-back life course, dramatically conveyed with his scattering pages of his long elaborated novel leaving the film frame. The title itself explains the perspective of the film – even though it was Joan who actually attempted killing herself, the motif of suicide here applies to the protagonist and the generation he represents. The authors seem to have implied some element of regret here, but the narrative remains true to the let go and ride on attitude of the time – no less existentially tragic, though.

Romanticism of the film's representation of the time period is obvious. The repressive state machine coming up with fake charges against the protagonist is clearly opposed to the generation's appealing ease and emotionality on the verge of self-destructiveness. Romanticism was to a degree characteristic of the cultural period, and lots of critics agree that the film "works well as an evocation of the youthful unrest that would soon find cogent subcultural expression." [6]. However, the part that could be reinforced is the conflicting nature of the individual, who – due to non-conformist trends – was at that time coming to the forefront of the American social scene, “when the country, still dewy-eyed with postwar optimism, was jumping out of its collective skin” [7]. This may also be the aspect that Ferlinghetti lacked in the familiar image as depicted on the screen.

Howl (2010), directed by Rob Epstein and Jeffrey Friedman

The film *Howl* is a careful recreation of the period preceding Ginsberg's writing of his pivotal poem, of his historic reading of it in 1955, and of the infamous 1957 obscenity trial in the case against Lawrence Ferlinghetti as its publisher (surprisingly omitting any mention of

Ferlinghetti's partner Shigeyosi Murao, who was on trial too) – all of that lined with Ginsberg's commentary based on his 1957 interview. The film is heavily documentary to the point of recreating by acting more and less recognizable scenes and photos from the Beat archive.

The objective seems to be reanimating the spirit of the time to introduce the context of the poem's perception back when it was written: “reproducing a sense of what Ginsberg's poem might have sounded and felt like at the moment of its creation, which is presented both as a specific point in recent history and an episode of transcendence” [10]. This is achieved with nonlinear presentation of the black-and-white plot line of Ginsberg's past life and the reading, color feature film-like drama of the trial (making it, actually, the only action line in the film), and the documentary style of the restaged interview. A particular feature of the film is an attempt at visualizing parts of the poem as animated sequences, which generated mostly negative feedback, as visualizing Ginsberg's rich poetic imagery as animation does seem somewhat primitive, however this part – with its cliched imagery of social domination and the overtly sexual visualization of liberation – seems to play a role as a lens concentrating the socio-political discourse of the film.

Which otherwise tends to – though digging into the poet's individual psychology and struggle for affirming his identity too - focus more on literary criticism of the poem as literary phenomenon presented on screen: “The film... is an exhilarating tribute from one form (cinema) to another (poetry)... It's a celebration, an analysis, a critical essay, an ode.” [4] In the court room, voices of various literary experts are heard in the context of polemics with the counterposed figures of Ferlinghetti's liberal defense attorney and the somewhat farcical prosecutor. The tension is between those who see Ginsberg's piece as unnecessarily obscene and secondary (Whitmanian references obviously present), and proponents of an individual's freedom to convey his/her experience and mindset in any form that makes genuine, authentic expression possible. The judge acquits Ferlinghetti (or rather the book, which is this whole creative construct's protagonist) with a verdict appealing to the foundational American values and freedoms. The ending of the story is elevated and humanistic, as is Ginsberg's *Footnote to Howl* that the poet ends his reading and the film with – a celebration of humanity transcending the pictures of devastation that the poem starts with:

Holy forgiveness! mercy! charity! faith! Holy! Ours!
bodies! suffering! magnanimity!

Holy the supernatural extra brilliant intelligent kindness of the soul! [5, 22]

Kill Your Darlings (2013), directed by John Krokidas

This is semi-biographical fiction film depicting the earliest evolution of the Beat movement - with the meeting of Allen Ginsberg, William Burroughs, Jack Kerouac, and Lucien Carr - and having all the elements to make it popular among a large audience, including drama, romance, a murder as a climax, and a set of renowned actors starring, including Daniel Radcliffe acting as the protagonist, Allen Ginsberg. Actually, the story recovers long hidden archives: Burroughs and Kerouac co-authored a novel based on the shocking events of 1944, *And the Hippos Were Boiled In Their Tanks*, but it remained unpublished for

over sixty years after and was revealed just recently.

In contrast to the two other films, the style of this one is predominantly conventional. It is framed with repeating scenes of Ginsberg visiting Carr in prison, with the initial one creating suspense, while the second reiteration appears as the ending. However, the linear narrative is sporadically interrupted with flashbacks, there are the familiar sounds of jazz and typewriting, attempts at visualizing alternative states of mind, and poetry reading.

With World War II in the background, the film, however, is focused on the other, different kind of war of the time – young writers' and poets' war against the establishment at Columbia University and the social norms in general for freedom of self-expression. Meter and rhyme – the ironclad rules taught by their English professor – are the youngsters' "fascists", as put forward by the *enfant terrible*, as well as *fatal*, of the story, Lucien Carr. The title phrase of "kill your darling" resonates here in a variety of senses: apart from the literary link with the murder, in the jargon of creative professions it means stepping away from the habitual and cherished approached in one's creative work and pursuing the natural way of expression. This is explained to the group by the professor, who obviously implies there something very different from how it must have been heard by the prospective Beatniks. Creators of the film do their best to intensely convey how bloody and serious their literary – and ideology – war was: "to give a modern audience a taste of that terror, and also of the thrill and intoxication that went along with it." [11]

The group pursues the concept of "the new vision" – rejection of conventions for the benefit of unlimited self-expression. The revolutionary mindset, later resulting in some of pivotal creative representations of the time, not only gets them in trouble, but also, obviously, sets a number of moral dilemmas for the protagonist and the audience: "*Kill Your Darlings* is inquisitive about the movement's worth, and the genius of its characters is never assumed". [3]. The murder shattered the revolutionary pro-Beat community to the extent that even though Ginsberg initially dedicated the first edition of his *Howl and Other Poems* to Carr, the latter requested to have his name removed from all the subsequent editions. As expected with

a mass product though, the film ends on a positive note. Previously rigid characters become fluid. Having refused to conform, Ginsberg gets expelled from the university, but then he sees a latently supportive inscription made by his opponent, the English professor, on his rejected scandalous manuscript: "Keep this. Keep going." His father, who he had to dramatically confront before, smiles at him warmly with the accompaniment of sounds of a victory celebration on the TV in the background.

Conclusion. All the films analyzed appear to be creative and thoughtful prequels of the success story of the Beats. The authors opt for different genres and narrative techniques experimenting with the biography, interview, psychological drama, documentary enactment, crime fiction, and what not. The stream of consciousness and collaged style of writing of the Beats themselves seem to inspire film creators to look for ways of its adequate visual representation, and they come up with interesting solutions as described above made possible to a great extent due to the progressing technology of our century.

Which obviously implies a conflict. Commodification and a certain degree of one-dimensionality could probably not be avoided by authors of the films produced for mass consumption. The authorized world commodified the Beat movement, as well as a variety of other subcultures, long time ago. However hard may the authors try to present different facets of the phenomena and fluidity of the individual psyche, they operate within that framework and it would have required a truly titanic effort – commensurate with that undertaken by their characters themselves – to break free and dare Marcuse's "Great Refusal" [8].

However, in the whirl of these complex ideological and ethical elaborations, don't we always get back to rely on one thing – narrating and sharing stories. Stories are the basic element of any human communication and co-participation. It is stories that make us a community – as well as the individuals we are. The three visual narratives of the films analyzed are Plato's shadows on the wall of a cave, glimpses of the infiniteness of individual experiences. That, however, inspire empathy and reflection helping us get closer to the entry into the cave and the light.

REFERENCES

1. Asher, L. The Last Time I Committed Suicide. DOI: <https://litkicks.com/BeatNews19981029>.
2. Cartmell, D., Whelehan, I. (2007) Cambridge Companion to Literature on Screen. Cambridge : Cambridge University Press.
3. Collin, R. Kill Your Darlings, Venice Film Festival, review // The Daily Telegraph, September 5, 2013. DOI: <https://www.telegraph.co.uk/culture/film/filmreviews/10288843/Kill-Your-Darlings-review.html>.
4. Edelstein, D. Movie Review: Howl Is an Exhilarating Trip Back in Time. September 27, 2010. DOI: https://www.vulture.com/2010/09/movie_review_howl.html
5. Ginsberg, A. (2001). Howl and Other Poems. Monroe: City Lights Books.
6. Harvey, D. The Last Time I Committed Suicide. January 26, 1997. DOI: <https://variety.com/1997/film/reviews/the-last-time-i-committed-suicide-1200448290/>
7. Holden, S. The Last Time I Committed Suicide // The New York Times, June 20, 1997. DOI: <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/library/film/suicide-film-review.html>.
8. Marcuse, H. (2002). One-Dimensional Man. London: Routledge Classics.
9. Neville, K. Q&A with Keanu Reeves: WINM: Keanu Reeves Articles & Interviews Archive. June 20, 1997. DOI: http://www.whoaisnotme.net/articles/1997_0620_qna.htm.
10. Scott, A. Leaping Off the Page, a Beatnik's Poetic Rant // The New York Times, September 23, 2010. DOI: <https://www.nytimes.com/2010/09/24/movies/24howl.html>
11. Scott, A. The Watchful Years, Before the Howling Began // The New York Times, October 15, 2013. DOI: <https://www.nytimes.com/2013/10/16/movies/kill-your-darlings-stars-daniel-radcliffe.html>
12. Sobieszek, R., Burroughs, W. (1996). Points of Entry: William S. Burroughs and the Arts. CA: Small Press Distribution.

Лінгвостатистичний аналіз лексики китайськомовного педагогічного дискурсу

I. В. Ситник

Інститут філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: sytnykilona@gmail.com

Paper received 19.11.21; Accepted for publication 29.11.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2021-260IX76-13>

Анотація. В статті розглянуто специфіку використання методу квантитативного аналізу в мовознавстві на прикладі китайської мови. Проаналізовано основні типологічні особливості китайської мови, які необхідно враховувати при лінгвостатистичному аналізі лексики китайськомовного педагогічного дискурсу для забезпечення достовірності отриманих статистичних даних. Відзначено, що результатом використання лінгвостатистичного методу в дослідженні мовних одиниць китайськомовного педагогічного дискурсу є частотний словник.

Ключові слова: китайська мова, типологічні особливості, лексика, лінгвостатистичний аналіз, частотний словник.

Вступ. Китайська мова є однією з найдавніших мов світу, якою спілкується наразі більше мільярда людей. В Україні з кожним роком збільшується кількість охочих вивчати китайську мову. Про зростання популярності китайської мови в Україні свідчить щорічне збільшення кількості абітурієнтів, які бажають навчатися на китаєзнавчих відділеннях університетів. Однак, на сучасному етапі викладання китайської мови педагоги часто зіштовхуються з проблемою відсутності належної лінгвістичної теоретичної бази, необхідної для вирішення питання кількісного та якісного відбору навчального матеріалу, а також з відсутністю практичних об'єктивних даних про одиниці мови, які можуть бути використані на різних рівнях вивчення китайської мови. Вирішити вищезазначені проблеми можна за допомогою лінгвостатистичного методу дослідження.

Короткий огляд публікацій по темі. Лінгвостатистичні дослідження лексики китайськомовного педагогічного дискурсу можна розділити на дві групи: перша група науковців (Сунь Янь (孙彦), Чу Ці (褚琦), Цзян Цзіїн (江子莹), Лі Сяолін (李小玲), Лю Ін (刘颖), Фен Цай (丰彩), Тань Сін (谭欣)) комплексно досліджує два різних комплекти навчальних матеріалів, порівнює різні аспекти, такі як структура, граматичні конструкції, теми текстів та словниковий склад тощо; друга група (Лю Хишань (刘诗涵), Чжоу Сяо (周晓晔), Бай Ваньїн (白婉莹), Хуан Цзінь (黄婧), Пен Мінь (彭敏), Ян Даньдань (杨丹丹), Ген Чжи (耿直)) здійснює порівняльний аналіз двох різних підручників у межах одного аспекту, наприклад, словникового складу. Це перша спроба у вітчизняній науці за допомогою лінгвостатистичного методу здійснити аналіз китайськомовного педагогічного дискурсу, тож дана розвідка може посприяти глибшому розумінню особливостей китайської мови, які необхідно врахувати при лінгвостатистичному аналізі.

Мета наукової розвідки – проаналізувати особливості китайської мови, для здійснення лінгвостатистичного аналізу з метою отримання достовірних статистичних даних.

Матеріали та методи. Дослідження включає описовий, філологічний, лінгвостатистичний методи, а також аналіз, класифікація та узагальнення. Матеріалом є лексика китайськомовного педагогічного дискурсу.

Результати та їх обговорення. Лінгвостатистичний

метод – це сукупність статистичних методик, прийомів і процедур, які використовуються для отримання кількісних даних про мовні явища з метою виявлення статистичних закономірностей функціонування одиниць мови та мовлення [6, с. 87]. Застосування методів статистики у дослідженні лінгвістичних об'єктів є одним з актуальних напрямів сучасного мовознавства, оскільки дає підстави глибше зрозуміти багато явищ мови та мовлення. Квантитативні методи дозволяють отримати кількісну інтерпретацію лінгвістики тексту, яка доповнює якісний лінгвістичний аналіз. Якісний аналіз мови – це категоризація мови, тобто виділення у ній окремих класів явищ, об'єднаних якісними ознаками [4, с. 22]. Однак, будь-яка категоризація пов'язана з квантифікацією мови, тобто її кількісним аналізом.

Слідом за Р. Мельничук, вважаємо, що тенденція щодо застосування статистичних прийомів при дослідженні лінгвістичних явищ обґрунтовується такими чинниками: «об'єктивною властивістю мови і кількісних характеристик; внутрішньою залежністю, яка існує між якісними і кількісними характеристиками мовної структури; підвладністю частоти різних елементів мови у мовленнєвому потоці тим чи іншим статистичним законам» [5, с. 36]. Результатом використання лінгвостатистичного методу в дослідженні мовних одиниць є частотний словник (далі ЧС). Такі словники дають уявлення про статистичну структуру тексту, на основі якого словник укладений, адже ЧС є статистичною моделлю тексту.

Однак, при лінгвостатистичному аналізі китайської мови необхідно враховувати її типологічні особливості. Китайська мова належить до китайської групи сино-тибетської мовної сім'ї, за морфологічною класифікацією належить до кореневих (ізолюючих) мов. Здійснений з урахуванням основних особливостей китайської мови лінгвостатистичний аналіз китайської мови може стати джерелом достовірних кількісних даних.

Диференціації термінів «ієрогліф», «морфема», «склад», «слово» в китайській мові.

Центральне місце в лексичній системі китайської мови займає слово. Однак, межі китайського слова є розмитими та неоднозначними тому, що часто отожднюється із складом, морфемою або ієрогліфом. В китайській мові, як і в українській мові, слово поділяється на склади. Однак, в українській мові складу властивий лише план вираження, це звукова одиниця з допомо-

гою якої будують слова. Водночас в китайській мові, як правило, склад має і план вираження, і план значення. Тобто, в китайській мові поділ слова на склади співпадає із морфологічним поділом, тому морфему називають складоморфемою. Загальноприйнятим є розуміння морфеми як складової частини слова, що не може виступати самостійною одиницею комунікації. Це трактування морфеми не може застосовуватись в межах китайської мови. Адже особливістю китайською мови є те, що майже всі морфеми водночас є односкладовими словами, тому важко провести межу між морфемою та словом. На письмі морфема фіксується окремим знаком – ієрогліфом “字”. А. Семенас визначає “字” «ієрогліф» як первинну лексему [7, с. 51]. Первинним лексемам властива граматична визначеність, їх вимовляють певним тоном і вони є мовною реальністю, що пов'язано з особливим типом китайської мови і мовного мислення китайців. Більшість первинних лексем передається одним ієрогліфом і одним складом, а багатоскладові лексичні одиниці вважаються складними за своєю морфологічною структурою, тобто вони складаються з декількох первинних лексем. Такі складні слова і стійкі словосполучення, в свою чергу, утворюють лексичні комплекси за певними словотворчим типам або словотворчим моделям. За такими моделями будуються як загальноживані слова китайської мови, так і вузькоспеціалізовані терміни і термінологічні сполучення. Якщо в українській мові первинним є слово, а вторинним морфема, то в китайській мові первинним є ієрогліфів (первинна лексема), а вторинним слово [7, с. 52].

В китайській лінгвістиці є два підходи до визначення терміна «слово». В межах першого підходу, на думку китайських дослідників (Чжан Шичжао (章士钊), Чжао Юаньжень (赵元任), Хуан Бочжун (黄波忠), Ляо Сюйдун (廖徐东) та інші) в китайській мові відсутнє поняття «слово» у загальноприйнятому розумінні, замість нього наявний термін “字” «ієрогліф». Ієрогліф являє собою мінімальну одиницю з двоїстою природою лінгвістичного знаку – план вираження і план значення [3, с. 171].

Хуан Бочжун (黄波忠) та Ляо Сюйдун (廖徐东) визначають ієрогліфи як систему знаків, за допомогою якої записується мова [11, с. 55]. Чжан Шичжао (章士钊) поєднує терміни «ієрогліф» та «слово»: «Один ієрогліф може бути словом, але слово не обов'язково складається з одного ієрогліфа» [12, с. 183]. Чжао Юаньжень (赵元任) зазначає, що «<...> термін «слово» в мовах індоєвропейської сім'ї не має відповідника в китайській мові <...>, слово – це термін європейської лінгвістики, що не тотожне ієрогліфу» [13, с. 42].

Представники другого підходу (Ху Юйшу (胡裕树), Гао Мінкай (高名凯), Фу Хуайцін (符淮青)) не розглядають “字” «ієрогліф» як основну одиницю мови, а послуговуються терміном “词” «слово». Гао Мінкай (高名凯) визначає “词” «слово» як основну одиницю лексики або будівельний матеріал мови [14, с. 48]. Фу Хуайцін (符淮青) розуміє “词” «слово» як мінімальну одиницю, яка може окремо використовуватися або утворювати речення [15, с. 162].

У традиційній граматиці китайської мови визначено, що “词” «слово» являє собою певний сенс, має фіксовану фонетичну форму, воно є мінімальною одиницею, яка може вживатися самостійно» [16, с. 37].

Явище омонімії в китайській мові.

Ще однією характерною типологічною особливістю китайської мови є відсутність однозначних зв'язків між графічною та фонетичною репрезентацією одного і того самого ієрогліфа. Саме особлива фонетична організація китайської мови є основною причиною омонімії. Китайська мова – одна з мов із найбільшою кількістю омонімів. Омоніми (同音词) – слова однієї частини мови або їхні окремі граматичні форми, а також стійкі словосполучення, морфеми, синтаксичні конструкції, що за однакового звучання (або написання) мають абсолютно різні значення [7, с. 89]. При цьому під однаковим звучанням слід розуміти не тільки ідентичний склад фонем, але також один і той же тон. Тон – це маніпуляція з висотою голосного звука, яка здійснюється за допомогою зміни швидкості коливань голосових зв'язок [1, с. 12]. Тони виконують смислорозрізнявальну функцію. У китайській мові склад завжди вимовляється відповідним тоном, а неправильна вимова тонів спричиняє зміну значення слів [1, с. 78].

У китайській мові омонімія властива як односкладовим, так і двоскладовим і навіть трискладовим словам. Більшість омонімів китайської мови графічно диференційовані. Одній односкладовій (а також багатоскладовій) лексичній одиниці, виділеній на фонетичному рівні, зазвичай, відповідають на графічному рівні декілька різних ієрогліфів. Для того, щоб зрозуміти особливості китайських омонімів потрібно розглянути їх класифікацію. А. Хаматова виділяє три типи омонімів [8, с. 45]:

1) Слова збігаються за звучанням і написанням (同音同形词). У цьому випадку один і той же ієрогліф записується та звучить однаково. Наприклад, 词 сі «слово», та 词 сі «назва стародавнього поетичного жанру ци».

2) Слова збігаються за звучанням, але не збігаються з написанням (同音异形词). Це фонетичні омоніми, або омофони. Наприклад, 班 bān «група» і 斑 bān «пляма», 八 ba «вісім» і 扒 ba «викопувати». У китайській мові найбільш поширений саме цей тип омонімії.

3) Слова мають однакове написання, але різне звучання (胃形异音词). Це омографи. Наприклад, 还 huán «повертати», 重 zhòng «важкий» і 重 chóng «знову», 长 cháng «довгий» і 长 zhǎng «рости».

У нашому дослідженні при укладанні ЧС ми здійснювали усунення омонімії шляхом додавання до одного з омонімічної пари умовної позначки при розмітці і сегментації текстів у корпусі за допомогою мережевої програми Chinese Corpus online – Automatic POS-tagging and segmentation (分词和词性标注) [17]. Таким чином ці слова графічно розрізнялися, і програма рахувала частоту вживання кожного з них окремо. Наприклад, в укладеному нами корпусі є чотири 下: дієслово 下 (下课 завершувати урок, 下班 завершувати роботу), прийменник 下 (下 під), іменник (下面 низ), рахівне слово (看一下 подивитись).

Кількісне співвідношення між складами в китайській мові.

Слова в китайській мові можуть бути простими або складеними. Прості слова складаються з однієї складоморфеми, тобто є односкладовими (наприклад, 天 «небо», 去 «йти» 他 «він») або багатоскладовими (往往 «часто», 咖啡 «кава»). Складені слова складаються з декількох морфем. У китайській мові наявні різні типи складених слів, що класифікуються за їх внутрішньою структурою, а саме: атрибутивний (偏正型), копулятивний (联合型), дієслівно-об'єктний (述宾型), дієслівно-результативний (补充型), суб'єкт-предикативний (主谓型), афіксація (附加式), редуплікація (重叠式), аббревіація (简称), цифрові скорочення (数词缩语), запозичення (外来词) [2, с. 16].

В китайській мові іноді неможливо провести межу між морфемами та словами, з одного боку, та між словами і фразами, з іншого боку. Зараз існує цілий комплекс критеріїв для визначення слів різних типів, наприклад, слово «фонологічне», «морфологічне», «лексичне», «синтаксичне», «граматичне», «семантичне», «соціологічне», «психологічне», «фонологічне», «продичне». Так, наприклад, на основі аналізу таких критеріїв Роберт Діксон та Олександра Айхенвальд [9, с. 15] пропонують чітко розділяти фонологічне та граматичне слово, які можуть збігатися або не збігатися. Хоча автори визнають, що критерії, які вони застосовують для визначення фонологічного слова, застосовуються не в кожній мові, вони пропонують три «універсальні критерії», що визначають граматичне слово: «Грамматичне слово складається з ряду граматичних елементів, які (а) завжди використовуються разом, а не розкидані (критерій згуртованості); (б) використовуються у фіксованому порядку; (с) мають узгодженість і значення» [9, с. 13].

Слова, що мають дієслівно-об'єктну (述宾型) внутрішню структуру не відповідають жодному з цих критеріїв. Морфеми, що утворюють такі слова, можуть не тільки бути розкидані по реченню, але й не використовуватись разом (наприклад, 睡觉 «спати»: 睡了一天觉 «спав цілий день»), вони можуть використовуватись навіть у зворотному порядку (наприклад, 上学 «ходити до школи»: 学, 我爱上就上, 不爱上就不上, 谁管得着. «Школа, якщо мені подобається, то я піду, якщо не подобається, то не піду, хто має право втручатися»). Р. Діксон та О. Айхенвальд [9, с. 16] зазначають, що критерій (с) означає, що, оскільки слово має свою узгодженість і значення, носії мови «можуть говорити про слово (але навряд чи говорять про морфему)». Цей критерій не застосовується в китайській мові не лише тому, що морфеми в китайській можуть бути узгодженими та мати значення (односкладове слово складається з однієї морфеми), а й тому, що навіть зв'язані морфеми в розділених словах, таких як 请客 «запросити гостя (гостей)» про них можна «говорити», наприклад, 请了一桌客 «запросив стіл гостей». За словами Р. Діксона та О. Айхенвальд [9, с. 16], «(граматичне) слово поєднує морфологію та синтаксис. Морфологія

має справу зі складом слів, тоді як синтаксис має справу з поєднанням слів». Однак у китайській мові внутрішні структури слів подібні до синтаксичних структур, як це можна побачити у розглянутих вище типах китайських складних слів.

Послугуючись результатами досліджень американського дослідника Сун Цзяна [10, с. 63], при укладанні ЧС ми не здійснювали розділення деяких складених іменників шляхом додавання умовної позначки при розмітці і сегментації текстів у корпусі за допомогою мережевої програми Chinese Corpus online – Automatic POS-tagging and segmentation (分词和词性标注) [17]. Таким чином ці слова графічно не розрізнялися, і програма рахувала частоту вживання кожного з них як одного слова. Наприклад, слова 卖 «продавати» та 完 «завершувати» Сун Цзян у своєму дослідженні розрізняє як окремі слова у складеному іменнику 卖完了 «розпроданий». У нашій роботі, послугуючись мережевою програмою Chinese Corpus online – Frequency statistics of words (字词频率统计) [17], складені іменники рахувались як одне слово 卖完.

Визначення частиномовної приналежності слів в китайській мові.

У китайській мові слова не мають граматичної афіксації, словозмін та морфологічно закріплених частиномовних характеристик, що дозволяє лексичній одиниці без жодних змін виступати в різних семантико-синтаксичних умовах у ролі різних лексико-граматичних класів. Тобто відбувається перехід слова з однієї частини мови в іншу або його використання у функції іншої частини мови. Функційна транспозиція – це підстава одночасного поєднання в одній одиниці функції декількох граматичних класів. Китайські вчені формують цю проблему у стилій формі «一次多类» (одне слово – багато категорій).

Висновки. Досліджено, що при лінгвостатистичному аналізі лексики китайськомовного педагогічного дискурсу для забезпечення достовірності отриманих статистичних даних необхідно враховувати типологічні особливості китайської мови, а саме: 1) відсутність «слова» у загальноприйнятому значенні цього терміну, і, як наслідок, складність виділення одиниць лексичної системи; 2) кількісний склад лексичних одиниць китайської мови, що пов'язано з відсутністю узгодженості в питанні визначення довжини китайського «слова»; 3) дворівнева структура китайської лексики – відсутність однозначної відповідності між графічною на фонетичною формами репрезентації мовних одиниць; 4) проблема відсутності формально виражених частиномовних характеристик; 5) відсутність форм словозміни, тому слово не має в собі жодних показників синтаксичного зв'язку з іншими словами у реченні; 6) синтаксичний зв'язок між словами будуються на основі незмінного порядку слів у реченні; 7) граматичні значення виражаються способом прилягання одних слів до інших; 8) тонізація як ключове явище смислотворення та смислорозрізнення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кірносова Н. А. Практична фонетика китайської мови. Київ : НАККИМ, 2010. 96 с.
2. Козоріз О. П. Словосполучення та словотвір у сучасній китайській мові. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2011. С. 16–18.
3. Курдюмов В. А. Курс китайского языка. Теоретическая грамматика. Москва : Цитадель-Трейд, 2005. 576 с.
4. Левицкий В.В. Квантитативные методы в лингвистике. Винница : Нова книга, 2007. 264 с.
5. Мельничук Р. І. Методи у дослідженні фоносемантичних явищ. Science and education a new dimension. Budapest. Philology, IV(22), Issue: 99, 2016. P. 36–39.
6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2008. 844 с.
7. Семенов А.Л. Лексикология современного китайского языка. Москва : Наука, 1992. 314 с.
8. Хаматова А. А. Омонимия в современном китайском языке: Учеб. пособие. Владивосток : ДВГУ, 1981. 127 с.
9. R. M. W. Dixon, Alexandra Y. Aikhenvald. Word: a cross-linguistic typology. Cambridge : Cambridge University Press, 2002. 290 p.
10. Song Jiang. Defining the So-Called 'Core Vocabulary'. A Case Study of Chinese Textbooks. Journal of Chinese Language and Computing, Issue: 16(1), 2004. P. 63–71.
11. 黄波忠, 廖徐东. 简要介绍一下当代中文问题的答案. 外语教学, 1996. № 4. 页 55–70.
12. 章士钊. 汉字的概念、结构和节奏. 江苏社会科学, 2010. № 2. 页 183–188.
13. 赵元任. 语言学模型. 外语与外语教学, 1994. 165 页
14. 高名凯. 汉语语法论. 科学出版社, 1957. 544 页
15. 符淮青. 现代汉语词汇. 北京大学出版社, 2004. 254 页
16. 胡裕树. 现代汉语. 上海教育出版社, 1995. 564 页
17. 语料库在线 Chinese Corpus online [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://corpus.zhonghuayuwen.org/>.

REFERENCES

1. Kirnosova N. Practical phonetics of the Chinese language. Kyiv: NAKKIM, 2010. 96 p.
2. Kozoriz O. Phrases and word formation in modern Chinese. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv, 2011. P. 16–18.
3. Kurdyumov V. Chinese language course. Theoretical grammar. Moscow: Citadel-Trade, 2005. 576 p.
4. Levitsky V. Quantitative methods in linguistics. Vinnitsa: Nova knjiga, 2007. 264 p.
5. Melnychuk R. I. Methods in phonosemantic research. Science and education a new dimension. Budapest. Philology, IV(22), Issue: 99, 2016. P. 36–39.
6. Selivanova, O.O. Linguistic encyclopedia. Poltava, 2010. 844 p.
7. Semenas A. Lexicology of modern Chinese. Moscow: Nauka, 1992. 314 p.
8. Khamatova A. Homonymy in modern Chinese: Textbook. Vladivostok: DVGU, 1981. 127 p.
11. Huang Bozhong, Liao Xudong. Brief introduce of the answers to contemporary Chinese questions. Foreign language teaching, 1996. № 4. P. 55–70.
12. Zhang Shizhao. The concept, structure and rhythm of Chinese characters. Jiangsu Social Sciences, 2010. № 2. P. 183–188.
13. Zhao Yuanren. Linguistic Models. Foreign Languages and Foreign Language Teaching, 1994. 165 p.
14. Gao Mingkai. Chinese Grammar. Science Press, 1957. 544 p.
15. Fu Huaiqing. Modern Chinese Vocabulary. Peking University Press, 2004. 254 p.
16. Hu Yushu. Modern Chinese. Shanghai Education Press, 1995. 564 p.
17. Chinese Corpus online [E. source]. Access mode: <http://corpus.zhonghuayuwen.org/>.

Lingvostatistical analysis of Chinese pedagogical discourse

I. Sytnyk

Abstract. The present paper aims to define the specifics of quantitative analysis usage in linguistics on the example of the Chinese language. The main typological features of the Chinese language are presented and analyzed. It has been pointed out that Chinese language typological features must be taken into account in lingvostatistical analysis of Chinese pedagogical discourse lexis to ensure the reliability of the obtained statistical data. It is fundamental to note that the result of lingvostatistical analysis is a frequency dictionary.

Keywords: Chinese language, typological features, lexis, lingvostatistical analysis, frequency dictionary.

Країнознавчий текст як основний засіб у процесі навчання української мови як іноземної

О. О. Злотник-Шагіна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: ozlotnik@bigmir.net

Paper received 20.11.21; Accepted for publication 29.11.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2021-260IX76-14>

Анотація. Стаття присвячена одному з важливих компонентів вивчення мови, який є домінуючим при вивченні української мови як іноземної – *тексту*, а точніше методам навчання, в яких можна його використовувати / аналізувати, адже первинною формою пізнання нерідної мови є розмовна мова. Для отримання знань, якісного освоєння навчального матеріалу потрібне глибше вивчення мови, якою ці знання ретранслюються. Текст, отже, стають ключовими у країнознавчому аспекті. У статті розкрито функції, комунікативні наміри, тематика та описано загальні характеристики тексту у вивченні української мови як іноземної, приділено значну увагу саме країнознавчим текстам та представлено зразок такого тексту із комплексом завдань до нього.

Ключові слова: українська мова як іноземна, текст, країнознавчий текст, читання, аудіювання, говоріння, письмо.

Вступ. Якщо проаналізувати потреби сучасного суспільства, можна звернути увагу на тенденцію до зростання соціального запиту на вивчення української мови як іноземної. Звичайно, це викликано комунікативними потребами іноземних громадян, мігрантів, програмами обміну між українськими та закордонними навчальними закладами тощо.

Успіх у навчанні іноземних студентів прямо залежить від рівня їхнього мовного розвитку. Низький рівень мови студента є причиною того, що іноземцю важко сформулювати і висловити свою думку, надати чітко сформовані відповіді на будь-які запитання, зв'язно та послідовно переказати зміст прочитаного тощо. Це негативно впливає і на інші спектри діяльності студентів-іноземців: вони не вміють зосередитися під час виконання завдань, втрачають інтерес до навчання, бо не розуміють комуніканта, а також у них відзначається уповільнений темп роботи і низька мовленнєва активність.

Критеріями володіння мовою, як відомо, є: вміння читати, розуміти, інтерпретувати (мова, висловлювання, текст), будувати самостійне висловлювання чи судження. Тому робота з текстом є обов'язковим компонентом вивчення мови та посідає більшу частину навчання, що дозволяє паралельно реалізовувати освітні та виховні завдання. Таким чином, з метою оволодіння мовою на уроках найчастіше використовуються інформаційно-пізнавальні тексти як професійно-орієнтованого призначення, так і художньо-естетичного.

Короткий огляд публікацій по темі. Сучасна лінгвістична наука виявляє активний інтерес до дослідження різних аспектів навчання української мови як іноземної. Розгляду сутності культури українського народу, мови як національно-культурного феномена, соціальних уявлень про роль мови в житті суспільства, психолінгвістичних питань вивчення генетично відмінних від рідної мови, застосування різноманітних дидактичних засобів на заняттях під час вивчення української мови як іноземної, навчання видів мовної діяльності та розвитку комунікативних умінь іноземних студентів, проблем розуміння та сприйняття мови, взаємозв'язку мови й культури та міжкультурної комунікації, функціональної стилістики текстів прис-

вячені праці багатьох вітчизняних лінгвістів та лінгвометодистів: Л. Шевченко, Н. Ніколаєва, С. Дерба, Д. Сизонов, Т. Беценко, В. Манкін, М. Голянич, Т. Погода, та багато інших. ін.

Мета статті – розкрити функції, комунікативні наміри та описати значення тексту у вивченні української мови як іноземної.

Методи та висвітлення основного матеріалу. У статті застосовано комплексну методіку дослідження: метод системного аналізу, що дозволяє здійснити систематизацію дослідницького матеріалу; типологічний та структурно-описовий методи для системного розгляду інтенцій та функцій тексту при вивченні української мови як іноземної.

Первинною формою пізнання нерідної мови є розмовна мова, але для отримання знань, якісного освоєння навчального матеріалу потрібне глибше вивчення мови, якою транслуються знання. Длідзе Т.М. зазначала, що через тексти навчаються долучатися до знань, соціальних цінностей і норм, до різноманітних відомостей, накопичених людьми в ході практичної та теоретичної діяльності, що важливо для участі в соціальному житті, для спільної з іншими людьми соціальної діяльності [4].

Навчальний текст – це текст, що виконує інформаційні, мотиваційні та контролюючі функції та забезпечує умови для поступового формування механізмів мови, які нерозривно пов'язані з навчанням читанням, говорінням, аудіюванням та письмом. В освітній системі читання є основним видом мовної діяльності. Його метою є вилучення інформації за умови адекватного розуміння змісту тексту із наступним відтворенням прочитаного тексту. Вивчення навчальних текстів має конкретні практичні цілі. Швидкість читання визначає автоматизм обробки навчальної інформації, що сприймається. Особливо важливим є навчити іноземних студентів вимовляти монологічну мову, щоб на практичних заняттях та на іспитах з профільюючих дисциплін вони змогли самостійно вибудувувати свій монолог, демонструючи цим знання української мови викладачам [1]. Наголосимо, що «коли йдеться про характеристики усного / писемного тексту, то до загальних характеристик тексту відносимо його ситуативність, завершеність, стильову

співмірність, яка передбачає специфічну конструкцію архітекτονіки, композиції та ідентифікації тексту» [9, с. 32].

Одним з видів мовної діяльності, що володіє своїми особливостями і характеристиками, як засобом пізнання та спілкування є читання. Пропускна здатність зорового каналу набагато вище слухового, саме тому, аудіювання поступається читанню. Під час читання відбувається як отримання інформації, так і її переробка, інформація сприймається ефективніше і надійніше засвоюється, припускаючи менші зусилля та втрати, у читача є можливість вибрати власний темп роботи [2].

Розрізняють такі види читання для роботи з іноземними студентами: читання із загальним охопленням змісту, смислове читання, повідомлення, оповідання, опис, змішаний тип з елементами міркування, тексти у вигляді монологів, діалогів та система вправ та завдань до них.

Існують певні вимоги, які пред'являються до тексту:

- автентичність (допустима мінімальна адаптація) з урахуванням лексико-граматичного матеріалу рівня оволодіння мовою студентів;
- актуальна тематика, що сприяє розширенню соціально-культурної сфери спілкування;
- обсяг тексту до 1000 слів, у тому числі кількість незнайомих слів становитиме 5 – 7% [8].

Текст має бути як зразком функціонально-смислового типу висловлювання так і засобом створення культурно-інформаційного контексту спілкування. Звичайно, робота з текстом неможлива без лексичної бази, тому іноземний студент повинен володіти лексичним мінімумом, який становить від 2300 одиниць, що забезпечить спілкування у рамках тематичного мінімуму [8].

Також важливо підібрати необхідну тематику для якісного вивчення української мови як іноземної студентами, наприклад, сімейно-побутові (сім'я, кімната, гуртожиток, будинок та ін.), соціально-побутові (хобі, харчування, спорт, медицина, здоров'я та краса та ін.), соціокультурні (щастя, сенс життя, багатство тощо), соціально-політичні (державна символіка, історичні події, культура країни, мова якої вивчається та ін.), навчально-професійні (професія, кар'єра, успіх), інформаційна сфера (телебачення, інтернет, кіно, театр), сфера відпочинку (захоплення, спорт, подорожі та ін.) [3].

Ці тексти здатні задовольнити комунікативні, пізнавальні, естетичні потреби студентів, забезпечують інтерес до вивчення української мови, підтримують мотиви – заохочення для поліпшення мовленнєвої діяльності. Це створює передумови для формування комунікативні навички студентів національних груп у різних сферах спілкування іноземною мовою.

Саме тому, для успішного навчання тексти пишуться як про рідну культуру і про культуру мови, що вивчається. Україна – це європейська держава зі своїми особливостями культури, традицій та соціального розвитку. Наша країна є привабливою для іноземних студентів завдяки доступності освіти, її якості, науковій, матеріальній та технічній базі у сфері навчання у різних навчальних закладах. Важливим фактором для

зацікавлення іноземних студентів виступають тексти краєзнавчої тематики. Вони допомагають ознайомити громадян інших країн з нашою історією, адаптують їх у новому середовищі, розповідають про нові цікаві місця.

Таким чином, іноземні студенти дізнаються про Україну з точки зору ментальності, етнічності, національної культури, паралельно вивчаючи нові слова і поглиблюючи словниковий запас кожного індивідуума. Завдяки країнознавчим текстам іноземці швидше зможуть адаптуватися до сучасних умов життя в Україні, покращити свій рівень соціальної комунікабельності, а також розширити своє дозвілля в правильному напрямку.

Основним засобом подання лінгвокраїнознавчої інформації є текст. Тексти обираються на основі комунікативних потреб іноземних студентів, їхніх пізнавальних інтересів і виховних завдань навчання. Підбирати літературу для іноземних студентів потрібно з уважністю, оскільки використання лінгвокраїнознавчих матеріалів стимулює мотивацію студентів, формує й підтримує їхній інтерес до вивчення іноземної мови. Теми, що стосуються пам'яток архітектури та культури, історичних місць та споруджень, можуть сформувати зв'язне мовлення студента-іноземця. Також, можна підкреслити, що це допомагає запам'ятати не тільки елементарні правила граматики, а й орієнтує на комплексну роботу з текстом, його аналізом, розвиваючи мовленнєву діяльність і розширюючи словникові можливості студентів [7].

Працюючи з країнознавчими текстами, необхідно вводити роботу з діалогами, а також з тематичними фотографіями, які закріплюють передбачуваний результат, допомагають запам'ятати та оцінити його наочно. Завдання до тексту передбачують такі розділи вивчення української мови, як словотвір, граматику, морфологію. Також, студенти кожного разу мають опановувати такі види мовленнєвої діяльності, як читання, аудіювання, говоріння та письмо. Для прикладу розглянемо один із країнознавчих текстів на тему «Серце нашої країни» та комплекс вправ запропонованих до нього:

Серце нашої країни

Київ – столиця України, серце нашої країни. Це найстаріше місто Європи. Його заснували три брати – Кий, Щек, Хорив та їхня сестра Либідь. Це сталося 1535 (тисяча п'ятсот тридцять п'ять) років тому. Київ назвали на честь старшого брата Кия. Раніше місто ділилося на три частини:

- *Старе (Верхнє) місто, де розташовувалися князівські палати, Десятинна церква, Софійський собор, а трохи пізніше Михайлівський собор.*
- *Поділ (Нижнє місто), де працювали ремісники та купці.*
- *Князівське селище Берестове, яке стало районом під назвою Печерськ разом з Києво-Печерською лаврою.*

У 1240 році монголо-татари зруйнували велику частину міста. Вони знищили багато храмів і монастирів. У XIX столітті місто почало активно розвиватися. З'явилися лікарні, школи, навіть приміщення для цирку. У 1871 році збудували міст через Дніпро.

А Поділ і Верхнє місто з'єднав другий у Європі електричний трамвай. У 1905 році відкрили фунікулер. Київ знову став великим транспортним і торговим центром.

Сучасний Київ – це велике і гарне місто, що розташоване на обох берегах Дніпра. Центральна вулиця столиці – Хрещатик. У вихідні та святкові дні ця вулиця стає пішохідною. Київ вважають найзеленішим містом Європи. Чудові київські каштани – це символ Києва. Офіційно в столиці проживає три мільйони мешканців.

Столиця України – найпопулярніше місто для туристів. Тут є багато музеїв, пам'ятників, історичних пам'яток, а також популярних і цікавих місць. У Києві є інститути, університети та академії, які відомі у світі.

У тексті йдеться про столицю України – Київ. Розповідається історія його створення, історичний поділ та порівняння тогочасної столиці і сучасної, що допоможе в подальшому іноземним студентам ближче познайомитися з містом в якому буде проходити їхнє студентське життя, а також добавить інтересу до культури та історії країни, мову якої вони вивчають.

При використанні текстів як засобу розвитку мовлення велику роль відіграє їх змістова сторона. Приклади такого підходу досить різноманітні. У деяких випадках тексти відтворюють роль інформаційного матеріалу, метою включення їх у навчальний процес є потреба іноземних студентів думати й говорити українською мовою, давати інсталяцію для створення мовленнєвої ситуації. Але не лише текст відіграє важливу роль у вивченні української мови як іноземної, функція завдань до тексту є не менш важливою [10].

Завдання, які можуть пропонуватися студентам різноманітні: переказати текст, скласти діалог на основі отриманої інформації, і розказати про визначні місця їхнього рідного міста за таким же планом, який має представлений текст. Розглянемо зразки таких завдань, які ми можемо запропонувати до тексту «Серце нашої країни»:

- Розкажіть про Київ, використовуючи текст.
- Складіть діалог, можливий під час прогулянки вулицями Києва. Використайте факти, назви основних об'єктів з тексту «Серце нашої країни».

При виконанні цих завдань пряма робота з текстом виключена. В інших випадках студенти звертаються до матеріалу тексту і розвиток мовлення відбувається шляхом відповідей на запитання, поставлених до текстів, наприклад ось такі запитання можна поставити до вищезазначеного тексту:

1. Хто заснував Київ?
2. Скільки років Києву?
3. На які частини ділився Київ?
4. Хто зруйнував Київ у 1240 році?
5. Які зміни відбувалися у Києві в XIX столітті?
6. На якому березі Дніпра розташований Київ?
7. Як називається центральна вулиця Києва?
8. Скільки громадян проживає в Києві?
9. Які історичні та культурні місця ви знаєте в Києві?

Студентам можуть бути запропоновані також і граматичні завдання з використанням тексту:

- Знайдіть у тексті словосполучення «прикметник + іменник»;
- Поставте запитання до виділених слів у тексті;
- Визначте, які члени речення є прикметниками;
- З'єднайте слова за змістом використовуючи текст:

Князівські палати	заснували
Ремісники та купці	збудували
Київ	працювали
Монголо-татари	проживають
Лікарні, школи, міст	розташовувалися
Мешканці	зруйнували

- Слова у дужках поставте у потрібній формі:

Зразок: Київ – столиця (Україна).
Київ - столиця України.

1. Київ назвали на честь (старший брат Кий).
2. У 1240 році монголо-татари зруйнували (велика частина) (місто).
3. Вони знищили багато (храми і монастирі).
4. Київ стає (великий центр), (транспортний центр), (торговий центр).
5. Центральна вулиця (столиця, Київ) – Хрещатик.
6. Столиця України – найпопулярніше місце для (туристи).
7. Тут є багато (музеї, пам'ятники, історичні пам'ятки).

Використовуючи тексти та виконуючи завдання до них можна досягти хороших результатів у вивченні української мови як іноземної. Студенти читають країнознавчі тексти, розповідають про свій народ, опановують порівняльні терміни сукупність соціальних, національних і культурних правил, оцінок і цінностей. Оригінальні країнознавчі тексти мають перевагу перед спеціально написаними підручниками, оскільки виявляють сильніший емоційний вплив на студентів, впливають на формування їх особистості, реалізується єдність освіти і виховання [5].

Використані тексти та вправи до них дають студентам можливість краще зрозуміти культуру країни, мову якої вони вивчають. Виконуючи такі завдання, студенти не можуть обмежуватися лише відтворенням прочитаного, вони вчаться узагальнювати отриману інформацію, визначати головну думку в тексті, формулювати та висловити свою думку щодо тексту. Особливо заслуговують на увагу завдання, в яких є спроба зосередити студентів на особливостях вживання слів у тексті, прищепити їм навички аналізу мовної форми твору. У ході відповідей на такі запитання студенти удосконалюють мовлення, збагачують свій словниковий запас новими словами та виразами. В той самий час, студенти вчаться аналізувати текст, робити необхідні висновки та узагальнення.

Описані завдання виконують дві функції: сприяють розвитку мовлення студентів і засвоєння ними основ країнознавства. При цьому реалізується головна мета – включення студентів у процес спілкування українською мовою. Більше того, саме завдяки завданням розвитку мовлення при їх виконанні відбувається природним шляхом: студенти розміщені в умовах, що викликають потребу в мовних засобах, а отже, розвиток і закріплення нових слів відбувається активніше,

ніж при простому запам'ятовуванні або дослівному відтворенні прочитаного матеріалу [6].

Країнознавчий текст розуміється не традиційно, тобто не тільки як текст про країну мова якої вивчається, а й як текст про місце студентів, які вивчають нерідну мову, у цьому середовищі.

Результати дослідження. У статті доведено, що *текст* залишається глибоким для аналізу при вивченні мовної комунікації іноземців. Ключовим є текстові характеристики усного / письмового тексту. Відтак, критеріями віднесеності до тексту є його смисловий і граматичний зв'язок, що виявляється в системному та послідовному оформленні мовної комунікації (речень, абзаців, надфразових одиниць), а також складних за структурно-смисловою організацією одиниць – параграфів, розділів, частин та ін. [9, с. 32], що є домінуючим для іноземців, які вивчають мову інших носіїв.

Висновки. Соціокультурна компетентність студентів формується на основі їх вивчення національної культури країни, мову якої вони вивчають. Вивчаючи

іноземну мову, вони одночасно починають розуміти можливу різницю між рідною культурою і іншою культурою, а також набути навичок подолання соціокультурних відмінностей та врахування соціокультурних та національних особливостей різних країн.

Читання краєзнавчих текстів є засобом формування соціокультурних та мовних компетенцій і однією із важливих комунікативно-практичних цілей навчання української мови як іноземної стає університет. Загалом читання як необхідний елемент навчання української мови розвиває здатність сприймати та вивчати культуру країни, висловлювати особисті уявлення про неї, аргументуючи свої думки і оцінки. Робота з текстом в процесі вивчення мови розвиває наочно-образне мислення, формує моральний і естетичні ідеали. Таким чином, робота з текстом – один із найефективніших шляхів досягнення головної мети вивчення мови країни, в якій проходить студентське життя – формування іншомовної комунікативної компетенції студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бещенко Т. П. Аналіз художнього тексту: лінгвокультурологічний підхід. Записки з українського мовознавства. 2017. Вип. 24(1). С. 247 - 253. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zukm_2017_24%281%29__33
2. Бещенко Т. П. Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту на уроці літератури. Вивчаємо українську мову та літературу. 2016. №19/21 С. 8 – 10.
3. Голянич М. І. Лінгвістичний аналіз тексту: словник термінів / М. І. Голянич, Н. Я. Іванишин, Р. Л. Ріжко, Р. І. Стефурак; ред. : М. І. Голянич; Прикарп. нац. ун-т ім. В. Стефаніка. Івано-Франківськ: Сімік, 2012. 391 с.
4. Дридзе Т. М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации: проблемы семиосоциопсихологии. М.: Наука, 1984. 302 с
5. Манакін В.М. Мова і міжкультурна комунікація. К. : Академія, 2012. 284 с.
6. Мацько Л. Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту. Культура слова. 2011. Вип. 75. С. 56-66.
7. Погода Т.А. Міжетнічні відносини у студентському середовищі. Міграційна політика та етнічні проблеми. 2010. 95 с.
8. Текст в системе обучения русскому языку и литературе: материалы международной научной конференции / Отв. ред. Е.А. Журавлёва. – Астана: Изд-во ИП «Дана», 2018. 300 с.
9. Шевченко Л., Сизонов Д. Критерії диференціації усного та писемного тексту в лінгвоекспертизі. Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. 2021. Вип. 42. С. 28-42. <https://doi.org/10.17721/APULTP.2021.42.28-42>
10. Юркіна В. Сповідь іноземця: як це – жити і навчатися в Україні? STUDWAY. 10.01.2016. URL: <https://studway.com.ua/inozemci-v-ukraini>

REFERENCES

1. Betsenko T. P. Analiz khudozhn'oho tekstu: lnhvokul'turolohichnyy pidkhid. Zapysky z ukrayins'koho movoznavstva. 2017. Vyp. 24(1). S. 247 - 253. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zukm_2017_24%281%29__33
2. Betsenko T. P. Lnhvokul'turolohichnyy analiz khudozhn'oho tekstu na urotsi literatury. Vyvchayemo ukrayins'ku movu ta literaturu. 2016. №19/21 S. 8 – 10.
3. Holyanych M. I. Lnhvistychnyy analiz tekstu: slovnyk terminiv / M. I. Holyanych, N. YA.Ivanys'hyn, R.L. Rizhko, R. I. Stefurak; red. : M. I. Holyanych; Prykarp. nats. un-t im. V. Stefanyka. Ivano-Frankivs'k: Simyk, 2012. 391 s.
4. Drydze T. M. Tekstovaya deyatel'nost' v strukture sotsyal'noy kommunykatsyy: problemy semyosotsyopsykholohyy. M.: Nauka, 1984. 302 c
5. Manakin V.M. Mova i mizhkul'turna komunikatsiya. K. : Akademiya, 2012. 284 s.
6. Mats'ko L. Lnhvokul'turolohichnyy analiz khudozhn'oho tekstu. Kul'tura slova. 2011. Vyp. 75. S.56 – 66.
7. Pohoda T.A. Mizhetnichni vidnosyny u student's'komu seredovys'hchi. Mhrratsiyna polityka ta etnichni problemy . 2010. 95 s.
8. Tekst v systeme obuchenyya russkomu yazyku y lyterature: materyaly mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsyy / Отв. ред. Е.А. Zhuravl'eva. – Astana: Yzd-vo YP «Dana», 2018. 300 s.
9. Shevchenko L. & Syzonov D. Criteria for differentiation of oral and written text in linguistic expertise. Current Issues of Ukrainian Linguistics: Theory and Practice. 2021. Vyp. 42. P. 28-42. <https://doi.org/10.17721/APULTP.2021.42.28-42>
10. Yurkina V. Spovid' inozemtsya: yak tse – zhyty i navchatysya v Ukrayini? STUDWAY. 10.01.2016. URL: <https://studway.com.ua/inozemci-v-ukraini>

Local lore text as the main tool in the process of learning Ukrainian as a foreign language

O. O. Zlotnik-Shagina

Abstract. The article is devoted to one of the components of language learning, which occupies most of the learning in learning Ukrainian as a foreign language - the text, or rather teaching methods in which it can be used, because the primary form of knowledge of a non-native language is spoken language. The material requires a deeper study of the language in which this knowledge is transmitted. The article reveals the functions, communicative intentions, topics and describes the general characteristics of the text in the study of Ukrainian as a foreign language, pays considerable attention to local lore texts and presents a sample of such a text with a set of tasks for it.

Keywords: Ukrainian as a foreign language, text, country study text, reading, listening, speaking, writing.

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu